

PAVLA STRAUSSA

Židovstvo Pavla Straussa

- Vykúpenie bolo potrebné a týka sa celého ľudstva. A dovŕšené bude podľa svätého Pavla, až sa obráti celý židovský národ. Že to raz bude, v to verím, v to dúfam.
- Ale prelom vo mne bol razom. Zobrali ma na litánie. A pri Tantum ergo som naraz vedel: tu je moje miesto, tu je vlasť mojej duše. Pritom nikdy a nikomu kvôli, ani Hitlerovi, ani iným zažratým antisemitom, nezapriem svoj pôvod. Lebo to je Božie určenie. A z toho sa nedá, ani sa nechcem vyzuť. Opačne, vo chvíli, keď mi bolo jasné, že Ježiš Kristus je Boží Syn, prisľúbený Mesiáš a Vykupiteľ, stal som sa kresťanom a židom.
- Verím, že by som bez viery nevedel ani žiť, ani umierať. Viem, že ma život ekumenický i voči židom, i voči evanjelikom, i voči všetkým v Krista a v Boha veriacim robí šťastným a pokojným. Žijem v nádeji, lebo žijem v modlitbe.
- Často sa opakuje úkaz, že sa všetko dejinné alebo spoločenské zlo určitej doby chce pripísať Židom. Áno, boli, sú a budú v ňom vždy angažovaní. Musia byť. Však zavrhlí vykúpenie a Vykupiteľa. Ale tak, ako to vtedy neurobili sami, tak to ani neskôr sami neurobia. Áno, a keby im nik nepomohol v tom zle, tak by sa len nimi inšpirované zlo nemohlo ujať a šíriť. Národy, kresťanské národy sú spoluvinné. A tu si treba pripomenúť strašnú pravdu vyslovenú Solovievom, že Židia sa vždy správali ku kresťanom židovsky, ale kresťania sa nesprávali vždy kresťansky voči Židom.
- Veriaci všetkých náboženstiev sa približujú a spoločné korene židovského i kresťanského náboženstva sa blížia v tejto dobe prihrotenia možného konca sveta. Blíži sa doba úplného zblíženia v Kristovi. Všetko, čo dobre sa vykoná, či práca, či veda, či kumšt, všetko tomu slúži.
- Budúcnosť židovského národa, cirkvi svätej a budúcnosť celého sveta pôjdu paralelne vedľa seba a v intímnom vzájomnom pôsobení.
- I bolesti, utrpenie, útlaky a ústrky slovenského národa majú veľa spoločného s mnohostoročným utrpením židovského národa, od každého poníženia cez nenávistné výbuchy až po hitlerovský holokaust. A preto im je spoločná túžba po spáse a Spasiteľovi.
- Všetci kresťania sú vlastne konvertitmi: buď sú pokrstení pohania, alebo sú pokrstení židia. Takže si nemajú čo vyčítať. Praví kresťania sú tým, čím sú, pretože sú tým a takými, akými majú byť. A nepraví kresťania sa darmo chvália alebo hania tým, čím boli. Nejde o to, čím sme boli, ale o to, kam spejeme, čím budeme.
- Stará matka z otcovej strany bola veľmi tichá, zbožná žena, matka štrnástich detí a prekonala v deväťdesiatich rokoch cholera. U nej a starého otca som zažil sviatky, najmä veľkonočné, podľa starých, tradičných židovských zvykov. Mráz mi šiel po chrbte a zvláštne očakávanie ma vždy naplňovalo, keď sa sedelo pri veľkonočnej večeri, so všetkými symbolickými spomienkami na útek vyvoleného národa z Egypta a s otváraním dverí, aby prišiel očakávaný Mesiáš. Z návštevy kostola mám iba jednu intenzívnu spomienku, na kázne rabína, ktorý vždy hrozil trestami za povrchnosť v duchovných veciach, za zhmotárčenie, skazenosť a sebeckosť. Neskôr som sa dozvedel, že ten pán rabín, Singer, vraj veľmi učený, prišiel vlastným štúdiom na to, že prorokmi predpovedaný Mesiáš už prišiel, že to bol Ježiš Kristus a židovstvo by malo splynúť s kresťanstvom, s novým židovstvom. Keď začal tieto myšlienky verejne vyslovovať, zavreli ho, rodina, na psychiatriu a tam jeho stopa zmizla.

So smútkom a radosťou

Milí čitatelia,

uplynulý rok 2021 bol pre nás rokom dvoch protipólnych emócií. Smútku i radosť. Už v januári odišiel Julo Rybák st., spoluzakladateľ nášho Spolku a hlavný autor Listov PS. Spomínaní na neho sme sa potom venovali v Listoch PS 36. Hneď v marci zasa odišiel jeden z našich prvých členov kňaz profesor Jozef Leščinský. Spomienku od Imricha Gazdu uverejňujeme v tomto vydaní. No a do tretice k smútku. Začiatkom septembra odišiel Julo Rybák ml., blízky priateľ, architekt, v G-Ateliéri vydavateľ otcových diel i prác Pavla Straussa. S vďakou a uznaním tu na neho spomíname. Jeho terminálna diagnóza ho priviedla k urýchleniu vydania štyroch diel spojených s Pavlom Straussom a otcom Julom Rybákom. Práce na organizovaní finálnej fázy tlače a distribúcie už vykonáva manželka Lea. Teraz stíhame uviesť iba noticky diel, osobitne sa im budeme venovať v najbližších Listoch PS 38.

Veľa pozitívnej tvorivej aktivity sme prežili v malej skupinke s autorom textu Tomášom Pružincom, autorom ilustrácií Jánom Kudličkom i grafikom a tlačiarom Ivanom Červeným pri príprave vydania knižky modlitieb Deväť dní s Pavlom Straussom alias deviatnik láskavého človeka. Predchádzali tomu konzultácie a recenzie Antona Tyrola i Martina Kolečáka. Osobitne pre nás bola dôležitá finálna fáza, rozhovor a povzbudenie od spíškého diecézneho administrátora mons. Jána Kuboša, ktoré vyústilo v jeho Imprimatur. Pretože náš Spolok ani ja sám nemáme vydavateľskú živnosť, sme vďační pani Lei Rybákovej a ich vydavateľstvu G-Ateliér. Deviatnik sa takto stáva tretou knihou zo štyroch plánovaných diel edície venovanej Pavlovi Straussovi. Prvé dve Pavol Strauss, prorok novej evanjelizácie (zost. Tibor Žilka a Ján Gallik) a Náčrt biografie Pavla Straussa (autor Martin Kolečák) už boli v G-Ateliéri vydané a štvrtá, Čnosti Pavla Straussa, stále čaká na autora.

Za záslužný literárny a publicistický počín vďačíme Tiborovi Žilkovi. Vydal štúdiu v talianskom pedagogickom časopise Nuova Secondaria pod názvom Pavol Strauss – Un outsider geniale. Uvádza me text, v ktorom autor hovorí o svojom počíne.

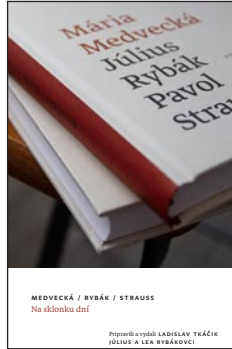
Konečne sme sa dostali k širšiemu priestoru venovať sa židovstvu Pavla Straussa. V užšom i širšom kontexte prinášame niekoľko článkov i rozhovor k téme židovstva a Židov. Osobitne sa tematicky pripájame k projektu VEGA 1/0143/21 s názvom Antisemitické etnické stereotypy v médiách a literatúre krajín V4, ktorý riešia v Ústave stredo-európskych jazykov a kultúr FSŠ UKF v Nitre. Mimoriadne nám padla vhod i výnimočná udalosť návštevy Svätého Otca Františka v septembri minulého roka na Slovensku. Zo stretnutia pápeža so zástupcami židovskej komunity uvádzame jeho príhovor i ďalšie, ktoré tam odzneli. Enzo Passerini sa daného stretnutia zúčastnil ako tlmočník a prinášame jeho autentické svedectvo o tejto udalosti.

Jozef Šišila

Nové knižné tituly vydavateľstva G-Ateliér

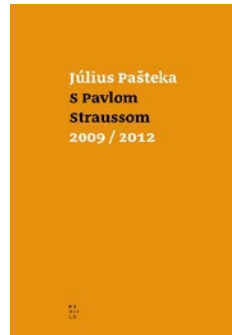
Medvecká / Rybák / Strauss Na sklonku dní – pripravili a vydali **Ladislav Tkáčik – Július a Lea Rybákovci**

Vydanie vzájomnej korešpondencie medzi akademickou maliarkou Máriou Medveckou, rusistom Júliu- som Rybákom a lekárom Pavlom Straussom z posledných štyroch rokov jej života, ktoré rozrušuje jej ideologický deformovaný obraz, ktorý, žiaľ, pretrváva vo verejnosti až dodnes.

Július Pašteka s Pavlom Straussom 2009/2012

Zväzok obsahuje deväť úvodných štúdií Júliusa Pašteku, editora zobrazených literárnych a mysliteľských diel Pavla Straussa, ktoré vyšli v 10 zväzkoch 2009 – 2010 a je doplnený o vzájomnú korešpondenciu medzi Júliu- som Paštekom a priateľom Pavla Straussa Júliu- som Rybákom z obdobia 1992 – 2011.

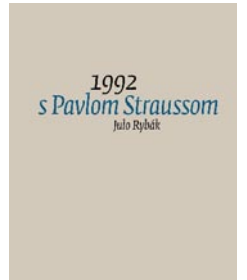
Pavol Strauss Sám za sebou/Za mostom času 1970/1983

Vydanie obsahuje dva zväzky denníkových záznamov a aforizmov *Sám za sebou* (1970) a *Za mostom času* (1983).

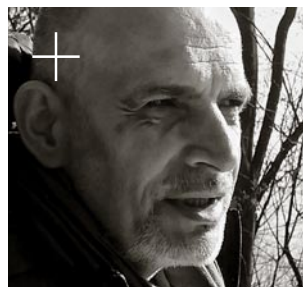
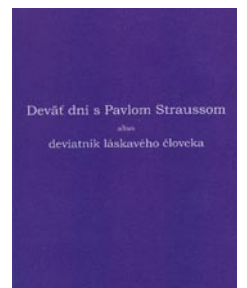
1992 s Pavlom Straussom Julo Rybák

Profesor Július Rybák zomrel 29. januára 2021 v Gelnici a pripravovaný rukopis denníkových záznamov z roku 1992 už nestihol dokončiť a pripraviť pre redakčné spracovanie. Prípravy a spracovania dochovaných denníkových záznamov datovaných od 23. augusta do konca roku 1992 sa ujal jeho osobný priateľ Pavol Ondřík.

Deväť dní s Pavlom Straussom alias deviatnik láskavého človeka

Univerzitný pedagóg Tomáš Pružinec napísal unikátny deviatnik pre súkromnú pobožnosť, ktorý okrem biblických žalmov, jeho hlbokých modlitieb a duchovných úvah obsahuje myšlienky z pera Pavla Straussa. Publikácia je obohatená nádhernými ilustráciami akademického maliara Jána Kudličku.

Nehľadíme na to, čo je viditeľné, ale na to, čo je neviditeľné; lebo viditeľné je do času, ale neviditeľné je naveky - 2 Kor 4,18

S veľkou bolesťou v srdci si Vám dovoľujeme oznámiť, že 8. septembra 2021 vo veku päťdesiatdeväť rokov nás opustil náš milovaný

Ing. arch. Július RYBÁK

Posledná rozlúčka sa uskutoční v utorok 14. septembra 2021 v Krematóriu v Bratislave o 14. hodine. Zádušné sväté omše budú odslúžené v Kostole Nanebovzatia Panny Márie v Gelnici a v Kostole sv. Matúša v Partizánskej Lupči.

smútiaca rodina

Miesto židovstva v živote Pavla Straussa

Pavol Strauss sa v roku 1912 narodil v Liptovskom Svätom Mikuláši do židovskej rodiny advokáta Izidora Straussa a jeho manželky Vilmy. Židovská identita bola preto celkom prirodzenou súčasťou jeho detstva, mladosti a v istej podobe celého jeho života. Mala v sebe rozmer náboženský, kultúrny i národný.

Rodina Straussovcov bola plne integrovaná v prostredí mikulášskeho židovstva, vrátane jeho kultúrnych i spoločných aktivít. Okrem toho – keďže Izidor Strauss sa aktívne angažoval v sionistickom hnutí a v mikulášskych štruktúrach sionisticky orientovanej Židovskej strany – neprekvapuje, že v rodine existovala aj inklinácia k židovskej národnostnej príslušnosti. U Pavla Straussa sa táto orientácia prelínala aj s nepochybne prítomnou zviazanosťou – kultúrnou a jazykovou – so slovenským i nemeckým národom. Jednu i druhú z týchto rečí zvykol udávať ako svoju materinskú. Pri sčítaní ľudu v roku 1930 sa prihlásil – tak ako jeho rodičia a brat Juraj – k židovskej národnosti.¹ Keď nastúpil v nasledujúcom roku na vysokoškolské štúdium do Viedne, uvádzal ako svoju národnostnú príslušnosť (Volkszugehörigkeit) židovskú. Počas pobytu v Prahe, kde študoval od roku 1932, je možné pozorovať v tejto otázke vývoj. Na začiatku – v letnom semestri 1932 – si v katalógu poslucháčov lekárskej fakulty zaznačil nemeckú národnosť (Nationalität). Ďalšie tri študijné roky (1932 – 1935) uvádzal židovskú národnosť. Od zimného semestra 1935/1936 sa však v kolónke národnosť pri jeho mene opäť uvádzalo slovo „deutsch“.² Posledné sčítanie ľudu, v ktorom deklaroval svoju židovskú národnosť, bolo to z roku 1940.³ Výpovednú hodnotu to však už malo iba minimálnu, keďže v tomto sčítaní sa všetci židia na Slovensku museli prihlásiť k židovskej národnosti.

Inou otázkou bola Straussova príslušnosť k judaizmu. U väčšiny svojich blízkych príbuzných v detstve náboženskú zanietenosť nenachádzal. Neskôr sa – nie celkom presne – vyjadril, že vyrastal v ateistickom prostredí.⁴ V skutočnosti sa jeho rodina vždy nábožensky hlásila k židovstvu. Pre jeho rodičov Izidora a Vilmu židovské náboženstvo neznamenalo z duchovného hľadiska zásadnú hodnotu, nikdy však nezašli tak ďaleko, aby sa ho vzdali. Starý otec z matrinej strany, Bartolomej Kux, ktorý

mal na vnuka veľký vplyv a v jeho dome prežil časť detstva, bol voľnomyšlienkový orientovaný človek. Pavol Strauss ho označil za „tolerantného ateistu“. Obľuboval diela predstaviteľov vulgárneho materializmu 19. storočia, ako boli nemecký filozof Ludwig Büchner či holandský fyziológ Jacob Moleschott. Od náboženstva si sice vo všeobecnosti držal odstup a vysmieval sa formálnym veriacim, ktorých označoval ako „klamárov Boha“ („Gottsfopper“), sám však do istej miery tradície dodržiaval a chodil s rodinou na veľké sviatky do synagógy.⁵

Iba stretnutia so starými rodičmi z otcovej strany boli pre Pavla a jeho brata Juraja počas detstva významnou príležitosťou byť v dotyku s autentickou židovskou vierou. Adolf a Regina Straussovci žili tiež v Liptovskom Svätom Mikuláši a boli to hlboko nábožensky orientovaní ľudia. Pavol registroval, ako sa intenzívne modlili a v sobotu stará mama celé odpolednie čítavala žalmy.⁶ Spoločne prežívali veľké židovské sviatky. Každý rok sa u nich napríklad rodina stretávala pri sederovej večeri, počas ktorej si pripomínali oslobodenie Židov z egyptského zajatia. „*Dielo Božej záchrany. Na stole boli symbolické náznaky: nádoba so slanou vodou akoby more, upečený veľkonočný baránok, horké zeliny na pamiatku egyptského otroctva, a na jednom mieste modlitieb starý otec otvoril dvere ako znak očakávania Mesiáša.*“⁷ Pokiaľ ide o účasť na židovskom náboženskom živote, od detí sa nevyžadovali náboženské úkony okrem modlitby pred spaním a do synagógy chodili len na veľké sviatky. Pavol to považoval za nudu a aj vďaka nezrozumiteľnosti hebrejčiny (na rozdiel od brata Juraja do tohto jazyka prenikol len málo) dianie počas obradov vnútorne nevnímal. Keď dosiahol vek trinásť rokov a bol tak z náboženského hľadiska považovaný za dospelého, dostal síce aj kožené modlitebné remienky (tfilin) určené pre ranné modlitby, použil ich však len niekoľkokrát. V detstve aj počas štúdia na strednej škole sa však Pavol Strauss napriek tomu formálne hlásil k židovskému náboženstvu, avšak bez hlbšieho prežívania.⁸

Vzhľadom na prostredie, v akom vyrastali, bolo prirodzené, že Pavol ani Juraj nenachádzali počas detstva a dospievania v náboženstve oporu, naopak, vytvoril sa u nich pocit duchovnej neukotvenosti. Juraj Strauss to charakterizoval ako neschopnosť orientovať sa. „*Chodili sme na veľké sviatky do kostola, to bolo všetko. Ale že by som to duchovne nejako do seba nasával, to nie. U brata to bolo ešte výraznejšie. Nerozumel som tým obradom, pre mňa to bolo viac-me-*

nej divadlo. Nikdy som sa nedostal hlbšie do tej viery. Bolo to tým, že moji rodičia neboli duchovne spätí s náboženstvom.“⁹ Dôsledkom dezorientovanosti v náboženských otázkach okrem iného bolo, že Pavol Strauss v detstve vnímal Boha „*akosi panteisticky*“ a modlieval sa v izbe k „*veľkej neznámej sile*“. To v ňom vyvolávalo neistotu a obavy až do takej miery, že sa bál aj tmavej izby.¹⁰

Obdobie vysokoškolského štúdia znamenalo preňho definitívny rozchod so židovským náboženstvom. Ešte počas strednej školy sporadicky navštevoval synagógu, jeho náklonnosť ku komunistickým myšlienkam a s nimi spojenému materialistickému svetonázoru na konci gymnaziálnych rokov však so sebou priniesla aj dištancovanie sa od náboženstva. Podľa jeho vyjadrenia počnúc štúdiom na univerzite opustil všetky náboženské praktiky.¹¹ Napriek tomu počas štúdia vo Viedni a takmer celého štúdia v Prahe uvádzal formálne pri zápise do jednotlivých semestrov pri svojej osobe židovské vyznanie. Až od deviateho semestra v roku 1935 zostávala rubrika „náboženstvo“ pri jeho mene v univerzitných katalógoch prázdna.¹²

Až v súvislosti s konverziou, ktorá sa zavŕšila krstom v roku 1942, začalo náboženstvo v Straussovom živote zohrávať skutočne zásadnú úlohu. Vstup do katolíckej cirkvi mu priniesol aj potrebu čiastočne predefinovať svoj vzťah k židovstvu. Prijatie krstu pre neho neznamenalo zrieknutie sa židovského pôvodu. „*Opačne, vo chvíli, keď mi bolo jasné, že Ježiš Kristus je Boží Syn, prislúbený Mesiáš a Vykupiteľ, stal som sa kresťanom a židom.*“ Z hľadiska príslušnosti k židovskej konfesii nemusel absolvovať žiadny dramatický rozchod. Jeho miesto v nej bolo vždy skôr formálne, bez hlbšieho duchovného angažovania. Čo sa však pre Straussa zmenilo, bol pohľad na „židovský problém“, ktorý začal vidieť novou optikou ovplyvnenou nadobudnutou vierou: „*Vykúpenie bolo potrebné a týka sa celého ľudstva. A dovŕšené bude podľa svätého Pavla, až sa obráti celý židovský národ. Že to raz bude, v to verím, v to dúfam.*“¹³ V štyridsiatych rokoch dvadsiateho storočia sa tak v Straussovom živote definitívne zavŕšili zmeny, týkajúce sa náboženskej i kultúrnej identity. Z nábožensky chladného žida sa stal horlivým kresťanom katolíkom. Zároveň sa už národnostne a kultúrne považoval jednoznačne za Slováka a táto príslušnosť bola preňho podstatná. Chápal sám seba ako súčasť – a to veľmi aktívnu – slovenskej kresťanskej kultúry.

V povojnovej dobe sa Strauss oženil a založil si rodinu. Hoci význam židovstva vo svojej osobnosti nikdy nepotlačil, tento rozmer na svojich synov – podobne ako jeho brat Juraj v prípade svojich dcér

– v detstve a počas dospievania neprenášal. Jeho pôvod sa pred nimi nespomínal. Rodina akoby túto časť svojej histórie nechcela otvárať. Starých rodičov z otcovej strany Izidora a Vilmu doma príliš nezmiňovali. Pri každodenných večerných modlitbách, keď sa rodina spoločne modlila za všetkých príbuzných, ich nespomínali. Nepripomínali si ich ani počas sviatku všetkých svätých. Nechodili na ich hroby na židovskom cintoríne v Liptovskom Mikuláši (kým ešte existoval, keďže v osemdesiatych rokoch bol zlikvidovaný).¹⁴ O tom, že sú spolovice židia, sa mladí Straussovci dozvedeli až ako dospelí. Starší syn Pavol bol vtedy študentom v Prahe: „Keď som na to prišiel, na prvé Dušičky som išiel na Vyšehrad, krásny cintorín, kde sú pochovaní slávni Česi, je tam veľmi pekný kostol, a tam som tajne v takom kúte prvý raz zapálil sviečku za svojich starých rodičov z otcovej strany. Mal som čudný pocit, že robím niečo, čo sa nemá.“¹⁵

Židovský pôvod však Pavol Strauss počas celého svojho života nezaprel. Napokon, neurobil to ani v časoch protižidovských perzekúcií za druhej svetovej vojny. Keď sa v neskorších obdobiach vracal v autobiografických esejistických dielach k prežitému životu, otvorene sa hlásil k svojim koreňom a ich dôležitosti. „Nikdy a nikomu k vôli, ani Hitlerovi, ani iným zažratým antisemitom, nezapriem svoj pôvod. Lebo to je Božie určenie. A z toho sa nedá, ani sa nechcem vyzuť.“¹⁶

Ivan A. Petranský

Rozhovor o dejinách a prítomnosti, Židoch a ľuďoch dobrej vôle, o zmierení a nádeji v lepší svet

Tomáš Pružinec: Miki, dovoľ mi, aby som ťa našim čitateľom predstavil. Ing. Mikuláš Lipták, manžel, otec dvoch dcér, konateľ spoločnosti ViViT s.r.o. Si autorom knihy *Židia na Spiši: I. Kežmarok a okolie* a taktiež spoluautorom knihy *Kežmarok: Perla pod Tatrami*. Angažuješ sa v neformálnom ekumenickom spoločenstve v Kežmarku. Čo by sa o tebe mohli čitatelia ešte dozvedieť?

Mikuláš Lipták: Vyrástol som v evanjelickej rodine. Moja mamka prijímala od Pána Ježiša Krista celú silu pre jej nie ľahký život. Bola mi v tom dobrým vzorom, ale až v nepríjemnej životnej kríze sa aj mne náš láskavý nebeský Otec dal spoznať. Daroval mi nový život a ja som porozumel, že kto s ním má hlboký osobný vzťah, je mi bratom a sestrou – nezávisle od cirkevnej matriky, v ktorej je vedený. Zistil som tiež, že ma Boh štedro obdaroval rôznymi talentami. Pomohol mi ich objaviť, rozvíjať a keď som potom nimi mohol poslúžiť, tak sa všetci tešili: predovšetkým tí, ktorým som mohol dobre poslúžiť, ale aj ja, že mi to s pomocou Božou tak dobre ide. A iste sa tešil aj on, že mi tie dary nedal zbytočne. Tak mi napríklad doprial sa narodiť do nemecky hovoriacej rodiny, takže som vyrastal dvojjazyčne. Lahko som sa potom doučil angličtinu a ešte zopár jazykov. Najnovšie sa s veľkou radosťou učím hebrejsky, aby som lepšie porozumel židovským reáliám. Lebo veľmi rád cestujem a Izrael patrí moje preferované krajiny.

Tomáš Pružinec: Venuješ sa dejinám Židov. Aké boli vzťahy Židov a Slovákov v minulosti?

Mikuláš Lipták: Na svedomitú odpoveď by bolo treba napísať poriadnu knihu, lebo to veľmi závisí od obdobia a aj od subjektu. Ale skúsím to zjednodušiť: Už s kresťanstvom k nám prišli isté predsudky: „Judáš bol Žid!“; „Židia nám ukrižovali Spasiteľa – Boha!“; „Boh ich zavrhol!“ Keď k nám potom prišli, tak Slovákom často vadilo, že boli iní – nábožensky, jazykovo aj spoločensky. Boli preto vhodnými „obetnými baránkami“ pri nešťastiach – aj Slováci ich vinili (niektorí ešte aj teraz) za mor, vojnu, hospodársku krízu a pod. Rozhodnutím vrchnosti tu boli Židia väčšinou takmer bezprávnici: cechy

M. Lipták s manželkou Lydkou v Štokholme

im nedovolili vykonávať remeslá, ostal im na obživu predovšetkým obchod (často krčmy) a bohatším potom finančníctvo. Bohom darovaná úspešnosť vzbudzovala v ich okolí závisť, ktorá často prerástla do nenávisť. Museli ostať na vidieku, lebo usadiť sa v mestách im väčšinou nedovolili. Meniť k lepšiemu sa to začalo až po habsburských reformách z rokov 1782 a hlavne 1840. Až potom postupne mohli osídliť a zveladiť aj naše mestá, lebo ich prioritou bolo hlavne vzdelanie a rozvoj. Mohli už študovať na univerzitách a tak sa mnohí stali lekármi, či právnikmi. Ich najväčší rozkvet bol medzi dvomi svetovými vojnami. Dramatický zlom priniesla štvavá nacistická propaganda, ktorá, žiaľ, našla živnú pôdu aj medzi väčšinovým obyvateľstvom. Počas holokaustu (Židia ho označujú „šoa“) im postupne vzali všetky práva, majetok a nakoniec aj život – a tak z nich dramaticky zahynuli zhruba tri štvrtiny predvojnového obyvateľstva. Počas fašistického prenasledovania prevažná väčšina Slovákov, žiaľ, mlčky strpela všetky nepravosti na Židoch zo strany mocipánov. Našťastie sa ale našli aj Slováci, ktorí sa odvážili im pomáhať – ukryvali ich, niektorí aj nezištne. Po vojne, keď sa z koncentrákov a úkrytov vrátili zbadačení preživší, väčšinou našli svoje domovy obsadené Slovákami, ktorí s ich návratom už nerátali, preto sa len neradi vzdávali ľahko nadobudnutého majetku. Tak došlo na viacerých miestach k násilnostiam až k pogromom. Keď sa po roku 1948 komunistickej vláde nedarilo plniť svoje sľuby o veľkom hospodárskom rozvoji, za údajnú príčinu ich nezdarov znovu označili Židov. Tak mnohí porozumeli, že porážkou fašizmu sa nevraživosť voči nim nestratila a tak sa vystaňovali do novovzniknutého štátu Izrael, alebo na západ. Potešiteľné ale je,

- 1 Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), f. Sčítanie ľudu 1930, šk. č. 591. Popisný hárok Námestie slobody 20, Liptovský Svätý Mikuláš.
- 2 Archiv der Universität Wien (AUW), Med. Nationale WS 1931/32 (Paul Strauss); Archiv Univerzity Karlovy, Praha (AUK), f. Lékařská fakulta Německé univerzity v Praze, Katalógy poslucháčov 1932 – 1936.
- 3 SNA, f. Sčítanie ľudu 1940, šk. č. 946. Popisný hárok Námestie A. Hlinku 50, Liptovský Svätý Mikuláš.
- 4 STRAUSS, Pavol: Prečo som sa stal katolíkom. In: *Nová práca*, roč. 2, 1946, č. 1 – 2, s. 13.
- 5 STRAUSS, Pavol: *Človek pre nikoho*. Bratislava: DAKA, 2000, s. 130; STRAUSS, Pavol: *Život je len jeden*, s. 13.
- 6 STRAUSS, Pavol: Autobiografia. In: *Lísty PS*, 2007, č. 6, s. 22.
- 7 STRAUSS, Pavol: *Kolíska dôvery*. Trnava: Dobrá kniha, 1994, s. 7.
- 8 STRAUSS, Pavol: *Kolíska dôvery*, s. 8; STRAUSS, Pavol: *Život je len jeden*, s. 14.
- 9 Rozhovor autora s Jurajom Straussom, Praha 15. 5. 2013.
- 10 STRAUSS, Pavol: *Život je len jeden*, s. 14; STRAUSS, Pavol: *Kolíska dôvery*, s. 8.
- 11 STRAUSS, Pavol: *Život je len jeden*, s. 14.
- 12 AUW, Med. Nationale WS 1931/32 (Paul Strauss); AUK, f. Lékařská fakulta Německé univerzity v Praze, Katalógy poslucháčov 1932 – 1936.
- 13 STRAUSS, Pavol: *Človek pre nikoho*, s. 141.
- 14 Rozhovor autora s Pavlom Straussom ml., Bratislava 18. 11. 2019, 7. 2. 2020; Rozhovor autora s Jozefom Straussom, Nitra 25. 11. 2019, 12. 6. 2020.
- 15 Rozhovor autora s Pavlom Straussom ml., Bratislava 18. 11. 2019.
- 16 STRAUSS, Pavol: *Človek pre nikoho*, s. 141.

že v posledných rokoch aj medzi Slovákmi pribúdajú priatelia Izraela, ktorí porozumeli, že Boh svoje vyvolenie tohto národa nezrušil.

Tomáš Pružinec: Keď pozeráme na slovenské mestá a aj na mnohé slovenské dediny, vidíme tam mnoho židovských cintorínov. Ak ideme tam dávnejšej minulosti, tak by sme asi mohli skonštatovať, že Židom sa na našom území darilo – inak by tu nezostávali a nevytvárali generácie Židov, ktorí sa s krajinou pod Tatrami zbytočnili. Je teda pravdepodobné, že naše obyvateľstvo malo v dávnejšej minulosti Židov rado. Slováci vedeli vyrábať, ale nemali také obchodné zručnosti ako Židia. Jedni potrebovali druhých. No myslím si, že to bolo aj o tom, že ľudia boli k sebe aj viac vzhladavejší jeden k druhému, viac si navzájom vážili prácu jeden druhého. Nevieť. Myslíš si, že v tridsiatych rokoch ľudí premohol antijudaizmus náboženský, politický alebo skôr ekonomický? Alebo všetko v jednom?

Mikuláš Lipták: Po roku 1933, ale najmä po roku 1939, to pravdepodobne bolo všetko v jednom. Bezprostredným spúšťačom tragédie holokaustu bol iste politický antijudaizmus: štvavá nenávisťná kampaň zo strany nacistov a ich prisluhovačov postupne presvedčala aj našich ľudí, že Žid je náš nepriateľ a toho je múdre sa čím radikálnejšie zbaviť. Uľahčila im to svetová hospodárska kríza, ktorú jednoducho pripísali Židom. Rovnako presvedčivá bola aj možnosť arizácie – ľahkého prístupu ku prevzatíu židovského majetku. Ale náboženský antijudaizmus, ktorý v nás, žiaľ, ostáva, to v našej väčšinovo kresťanskej krajine umožňuje šíriť dodnes. Politické strany, ktoré aj dnes propagujú antijudaizmus, získavajú mnoho hlasov aj spomedzi tých, ktorí sa hlásia ku kresťanstvu. Pritom sám Pán Ježiš jasne povedal (Ján

4,22c), že „spása je zo Židov.“ A apoštol Pavol píše (Rim 9,4-5): „Sú to Izraeliti, im patrí synovstvo aj sláva, aj zmluvy, im bol daný Zákon aj bohoslužba, aj prislúbenia. Ich sú otcovia a z nich pochádza podľa tela Kristus, ktorý je nad všetkými, Boh požehnaný na veky. Amen.“ Sväté Písmo Starého aj Nového zákona napísali židovskí autori, a tak sa len ťažko v ňom nájde niečo na podporu nášho negatívneho vzťahu k Židom. Ale zažil som to aj sám pri mojej prvej návšteve Izraela pred vyše 20 rokmi: boli sme v Getsemanskej záhrade a pri pohľade na tie prastaré hrubé olivovníky som sa našej izraelskej sprievodkyne opýtal na ich vek. Odpovedala, že majú maximálne 800 rokov. Pomyslel som si: „Takže nepamätajú Pána Ježiša, ako sa tu pred svojou smrťou modlil.“ Ale ona dodala: „Ale ich korene sú staršie než 2000 rokov. Korene olivy vyrašia znovu, aj keby zhorela.“ A na to mi tam Pán pripomenul, čo som kedysi čítal od apoštola Pavla (Rim 11,17-18): „Ak však niektoré ratolesť boli vylomené a ty, divá oliva, bol si zaštepnený medzi tie ostatné a stal si sa účastníkom koreňa olivy, ktorý dáva miazgu, nevychvaluj sa nad ratolesťi. Ak sa však vychvaľuješ, uvedom si, že nie ty nesieš koreň, ale koreň nesie teba.“ S hrôzou som si uvedomil, že som sa aj ja povyšoval nad Židov. Bral som ich dovedy ako Bohom zavrhnutých, keďže neprijali Pána Ježiša ako svojho Mesiáša. Ale odvtedy som vždy znovu zažíval Božie hojné požehnanie, keď som im mohol poslúžiť v rámci môjho projektu Židovské korene. Snažil som sa im pomáhať nájsť svoje korene (údaje o ich príbuzných) na Spiši, kde ich predkovia bývali a zároveň sa snažím pomáhať kresťanom porozumieť, že naše duchovné korene sú židovské.

Tomáš Pružinec: Hovoríš o projekte Židovské korene. Čo je to za projekt? A zároveň sa ťa spýtam ešte aj druhú otázku: V Tatranskej galérii si koncom marca roku 2021, v rámci spomienky na prvý popradský transport židovských dievčat, čítal mená obetí holokaustu. Čo ťa vlastne priťahuje k téme holokaustu?

M. Lipták (vpravo) s manželmi Gassnerovcami

Mikuláš Lipták: Ako som sa dostal k tejto téme? Pred vyše 20 rokmi som Božím riadením stretol Šaula Gassnera (nar. 1921 v Kežmarku, zomrel 2014 v Jeruzaleme) a veľmi sme sa spriatelili (na obr. s manželkou René). Zaujímalo ma, ako tu pred voj-

nou žili Židia, tak mi porozprával svoje osudy. Hrôzy holokaustu prežil ako skoro jediný z rodiny. Jeho dve sestry sa pred prvým transportom dievčat ešte dokázali ukryť, ale zakrátko ich vypátrali, deportovali a v koncentráku zavraždili. Z vyše 1000 kežmarských židov prežilo vojnu len okolo 100. Aj Šaul mal byť deportovaný začiatkom apríla 1942, ale jeho zamestnávateľka mu vybavila výnimku pre hospodársky dôležitého Žida. (V Kežmarku ju dostalo 90 osôb, čo s najbližšou rodinou tvorilo 270 ľudí.) Tá mu platila až do septembra 1944, keď na potlačenie SNP aj sem prišli jednotky Wehrmachtu, SS a Gestapa. Tí už nerešpektovali nijaké výnimky, a tak ho potom deportovali – spolu so všetkými, ktorí sa nemohli dostať dobre ukryť. V koncentračnom tábore Osvienčim prežil ťažké mesiace, kým bol 27. 1. 1945 oslobodený (dnes – Medzinárodný deň obetí holokaustu). Roku 1949 odišiel do Izraela, kde dlhé roky úspešne pôsobil vo výskumnom Weizmanovom inštitúte. Vo vyše 10 krajinách sveta mu udelili okolo 30 patentov (napr. samo-prepisovací papier používaný v elektronických pokladniach, polyetylénové fólie na rýchlenu zeleniny a pod.). Pracoval na výrobe prvého počítača na Blízkom východe. Po vyše 50 rokoch sa rozhodol navštíviť svoje rodné mesto, kde sme sa vtedy stretli. Mal výbornú pamäť – nakreslil schematickú mapku kežmarských ulíc a ku jednotlivým domom pripísal mená židovských rodín, ktoré tam bývali pred vojnou. Porovnali sme si to s domácimi pamätníkmi a potvrdilo sa to. Pozval ma do Izraela a u jeho syna Júdu môžem blízko Jeruzalema bývať vždy, keď tam prídem. Ich rodinná genealogička – Madeleine Isenberg z USA, ktorá sa im starala o veľký rodokmeň (vyše 5000 osôb) – ma potom cez neho poprosila, aby som jej odfotil náhrobok jej starej mamy na kežmarskom cintoríne a poslal mailom. Potom ešte susedný a ešte ďalšie... Tak sme tu spolu zmapovali všetkých vyše 550 náhrobkov – ona údaje z fotiek vždy preložila a vpísala do praktických vyhľadávacích tabuliek v počítači. Potom sme pokračovali s väčším a starším cintorínom v susedných Huncovciach – tam bolo vyše 600 náhrobkov. Postupne sme takto zaevidovali 3333 náhrobkov na 25 cintorínoch na Spiši a pokračovali sme aj v iných častiach Slovenska. Stručne sme to opísali v knihe *Židia na Spiši*. K tomu sme tu s rodinou a pomocníkmi prepísali do tabuliek aj matriky – rabínske aj štátne, sčítacie hárky (teraz je na rade sčítanie ľudu z roku 1930) a množstvo iných osobných údajov našich bývalých židovských susedov. Tak ich potomkom môžeme pomôcť nájsť ich rodinné korene, za čo sú nám veľmi vďační. Lebo väčšinou

Potomkovia rabína S. Rosenberka (M. Lipták tretí zľava, J. Gurník, piaty zľava)

im ich rodičia a starí rodičia kvôli holokaustu už nestihli ukázať miesta, kde žili a boli pochovaní ich príbuzní. A v rámci druhej časti toho projektu Židovské korene sa snažím pomáhať kresťanom porozumieť Božiemu postoju k jeho vyvolenému ľudu, aby sa už taký holokaust nemohol zopakovať. Ako píše apoštol Pavol (Rim 11,1): „Pýtam sa teda: Či Boh zavrhol Svoj ľud? Určite nie!“

Tomáš Pružinec: Uvádzaš, že si bol viac ráz v Izraeli. Je to krajina, kde sa viera Židov pluralizuje a nie len v Izraeli. Hovorí sa ultraortodoxných Židoch, ortodoxných Židoch, sekulárnych Židoch, liberálnych Židoch, no a v posledných desaťročiach sa rozmohlo hnutie mesiánskych Židov. Sú to Židia, ktorí prijali do svojho života Ježiša Krista, pričom naďalej praktizujú židovskú kultúru, židovské praktiky a pod. Jedna z takých výraznejších postáv mesiánskych Židov je v súčasnosti aj Benjamin Berger, zakladateľ mesiánskej židovskej komunity Kehilat hašhe al Har Zion v Jeruzaleme. V bývalom Československu sa nevedelo o mesiánskom hnutí. Židia, ktorí uverili v Ježiša ako mesiáša, svoju vieru žili v nejakej cirkvi – zväčša v tej, v ktorej sa stretli s Kristom. Napr. MUDr. Pavol Strauss sa stal katolíckym kresťanom prostredníctvom priateľstva s rodinou Munkovcov, a nakoniec cez jeho osobné stretnutie s Kristom, o ktorom napísal: „vo chvíli, keď mi bolo jasné, že Ježiš Kristus je Boží Syn, prislúbený Mesiáš a Vykupiteľ, stal som sa kresťanom a židom“. V bývalom Československu sa tiež sformovala skupina preživších Židov, ktorí si dali názov „Spoločenstvo pokrstených Židov“, kto-

rých členom bol napr. MUDr. Gabriel Hoffman a ďalší. Vieš nám niečo povedať o hnutí mesiánskych Židov?

Mikuláš Lipták: Hneď pri prvej návšteve Izraela ma môj hosťiteľ Júda, syn spomínaného Šaula Gassnera, zobral v Jeruzaleme na návštevu mesiánskeho zboru Netiviyah, čo znamená Cesta (podľa Skutkov apoštolov 24,14). Jeho zakladateľ Joseph Shulam je absolventom niekoľkých židovských aj kresťanských biblických inštitúcií, autorom viacerých komentárov ku knihám Novej zmluvy. Daroval mi svoj hrubý komentár k listu Galaťanom. Roky som denne čítal mailové nemecké správy z Izraela od mesiánskeho novinára a publicistu Ludwiga Schneidera. Každý mesiac mi posielal aj ich vynikajúci mesačník Israel heute (Izrael dnes). S veľkým pozhnaním som si prečítal knihu *Život Mesiáša* od Arnolda Fruchtenbauma, ktorý (ako Žid veriaci v Ježiša ako mesiáša) objasňuje mnohé kresťanom menej známe detaily zo života Pána Ježiša. Každému ju môžem vrelo odporúčať...

Tomáš Pružinec: Čo by mal pre nás kresťanov, a všeobecne, pre ľudí pracujúcich na humanizácii lepšieho sveta, znamenať Izrael? A čo znamená Izrael pre teba?

Mikuláš Lipták: Boh – Stvoriteľ sveta – si vyvolil ľud Izraela, aby cez nich menil svet k lepšiemu. Tak to čítame v jeho Slove (Iz 42,5-7): „*Takto hovorí Boh, Hospodín, ktorý stvoril nebesá, rozvinul ich a rozprestrel zem s jej porastom, dáva na jej dych ľudu a vzdych tým, čo po nej chodia: „Ja, Hospodín, som ťa povolal v spravodli-*

vosti, uchopil som ťa za ruku, stvárnil som ťa a urobil som ťa zmluvou ľudu, svetlom pohanov, aby sa slepým otvorili oči, aby väzni boli vyvedení zo žalára a z väznice tí, čo sedia v temnote.“ A Židia skutočne dodnes robia mnohé, aby menili k lepšiemu svet vo svojom dosahu. V Izraeli som jasne videl poriadok a čistotu v ich štvrtiach; videl som, ako postupne menia púšť na poľnohospodársku plochu; všade tam jasne vidieť, ako ich úporná snaha plodí objavy, ktoré prinášajú pokrok v mnohých oblastiach. A tak z doterajších okolo 950 nositeľov Nobelovej ceny je zhruba 20% Židov, aj keď ich žije na svete len okolo 15 miliónov, čo je cca 0,02%. Už v Talmude (to je ich najdôležitejší komentár k Tóre – 5 Mojžišovým knihám) majú zaujímavý pojem: *tikkun olam* – *náprava sveta*. Dostalo sa to aj do obvyklého záveru ich zborových modlitieb – je to akoby zhrnutie ich prosieb: *letakein olam* (לְתַקֵּן עוֹלָם) „*aby bol napravený svet pod kralovaním Všemohúceho.*“ Zaujímavý je aj Boží pokyn pre tých, ktorí boli odvedení do babilonského zajatia (Jer 29,7): „*Usilujte sa o blaho mesta, kam som vás poslal do zajatia, modlite sa zaň k Hospodínovi, pretože od jeho blaha závisí aj vaše blaho.*“ A tak všade vo svete, kam ich prenasledovanie zahnať, mohli prinášať toto Božie požehnanie. Môžu nám byť vzorom v tejto ich snahe o pokrok v každej oblasti. Lebo náš láskavý nebeský Otec aj nám v takejto snahe bude rovnako rád pomáhať, ako to robí pri nich.

Tomáš Pružinec: Vráťme sa z Izraela späť na Slovensko. Téma preživších Židov a ich potomkov je stále veľkým nepreskúmaným priestorom, hoci po roku 1989 sme sa predsa len posunuli výrazne ďalej. Mohol by si našim čitateľom povedať niečo o pomoci preživším? Možno zvlášť o pomoci po roku 1989.

Mikuláš Lipták: Nedávno (20. január) sme si pripomenuli 80 rokov od neblaher prísne tajnej konferencie v Berlínskej štvrti Wannsee, kde Reinhard Heydrich predstavil plán na „konečné riešenie židovskej otázky“. Podľa jeho štatistiky žilo vtedy (1942) v Európe okolo 11 miliónov Židov. Títo všetci mali byť koordinovane deportovaní do táborov na území ovládanom Nemeckom a zničení. Už roku 1944 Gestapo na základe svojej štatistiky tvrdilo, že z nich už okolo 5 miliónov zlikvidovali. Doteraz sa považuje za pomerne presný počet židovských obetí: 6 miliónov. Vďaka Bohu teda mali mnohí aj to šťastie, že túto šialenú snahu nacistov o etnickú čistku prežili. V rámci projektu Židovské korene sme mohli pomôcť niektorým z nich a ich príbuzným. Sú to pre mňa vždy vzácne chvíle.

Pomohol som napríklad pripraviť veľké stretnutie potomkov zachránených a záchrancov. Išlo o židovskú rodinu Honigovú z Malého Lipníka pri Starej Lubovni, ktorí ma poprosili o pomoc pri hľadaní tých, ktorí počas vojny ukryvali a aj inak zachránili 11 z 13 členov ich rodiny. Božím riadením ma neskôr s podobnou prosbou oslovili aj potomkovia ich záchrancov a tak sa v septembri 2019 (75 rokov po tých udalostiach) uskutočnila na hrade v Starej Lubovni konferencia s poetickým názvom Vertikála východného vetra. Lebo podobne, ako Boh zhora východným vetrom vytvoril prechod cez Červené more pre Mojžiša a jeho ľud, tak aj tu boli Honigovci vetrom zachránení pred istou smrťou. Fašisti si mysleli, že sú ukrytí v stodole so senom a tak ju zapálili. Oni boli zatiaľ ukrytí len pár metrov ďalej – v chlieve, ktorý sa ale plameňmi z toho veľkého požiaru nezapálil – vďaka silnému vetru, ktorý plamene odklonil. Natočili teraz o tom aj film s názvom Jedna rodina, lebo tie spoločné osudy spojili záchrancov a zachránených do jednej rodiny – aj vrátane potomkov. Som Bohu vďačný za tú milosť, že toho smiem byť súčasťou. Aj s priateľmi im pomáhame zostaviť ich rodokmene, životopisy, dejiny náboženských obcí a podobne. Veľmi rád aj profesionálne sprevádzam Židov, keď prídu na Slovensko, ale aj Slovákov, keď chcú ísť do Izraela, alebo do okolia. Zažívam pritom veľmi často Božiu pomoc – On je totiž aj geniálny Organizátor tzv. náhod.

Tomáš Pružinec: Dnes je už len veľmi

málo preživších. Niektorí zo Slovenska žijú v ďalekom zahraničí. Oni sami alebo ich rodičia sa rozhodli zo Slovenska odísť po druhej svetovej vojne alebo v čase krátkeho uvoľnenia v šesťdesiatom ôsmom. Zvláštne však je, že ich potomkovia často a radi navštevujú Slovensko. Hovoríš, že ty sám sprevádzaš Židov, keď prídu na Slovensko. Čo chcú vidieť? O čo sa najviac zaujímajú? Čo prežívajú?

Mikuláš Lipták: Závisí to trochu od ich náboženského zamerania – tí zbožnejší najprv prichádzajú ku hrobom svojich predkov, aby sa tam modlili. Snažia sa prísť na ich výročie smrti, ktoré v jidiš volajú „jarcait“. Napríklad: pred nejakým časom bolo 100 rokov od úmrtia slávneho huncovského rabína a pedagóga Samuela Rosenberga a tak tam prišli mnohí jeho potomkovia zo všetkých strán. Väčšina z nich patrila medzi „ultra-ortodoxných“, ktorí sa sami označujú ako Haredim – tí, ktorí sa s rešpektom chvejú pred Božím slovom (podľa Iz 66,2c): Muži s bradami, typicky oblečení v dlhých čiernych priliehavých kabátoch kaftanoch, s jednotnou pokrývkou hlavy. Ženy skromne odeté v čiernych sukniach, držiace sa bokom, keď sa muži modlia. Môj brat v Pánovi – miestny aktivista a vášnivý historik Ján Gurník pre nich pripravil hodnotný program. Samozrejme, že navštívili hrob tohto významného pedagóga, kde sa celé hodiny horlivo modlili. Navštívili aj budovu synagógy, ktorá už od vojny síce neslúži svojmu účelu, ale oni v nej zašli

na miesto, kde predtým stál svätostánok so zvitkami Písma a tam potom hlasnými modlitbami, spevom oslavovali nášho spoločného Boha. Dokonca aj nás vzali do svojho kruhu, keď spoločne tancovali, aby aj takto vyjadrili svoju radosť a vďačnosť, že môžu byť na miestach, kde ich predok slúžil Bohu. Prišli aj do priestorov významnej rabínskej školy, ktorú práve ich oslávenec preslávil, keď tam dlhé roky pozhnane pôsobil. Na rozdiel od nich sa tí potomkovia, ktorí sú o niečo menej horliví vo svojej zbožnosti, obvykle viac zaujímajú o miesta, kde ich predkovia bývali a snažia sa zohnať čo najviac faktov z ich života. Tých potom obvykle vezmem aj do nášho múzea, kde naša historička PhDr. Nora Baráthová pripravila výbornú židovskú expozíciu. Predstavuje zhruba 100 rokov ich života v našom meste. Prví Židia sa do Kežmarku mohli prisťahovať až po roku 1840, keď už zákon nedovoľoval mestám im v tom brániť. A od roku 1941 boli odtiaľ novými rasistickými zákonmi väčšinou znovu vysídľovaní. Väčšinou sem prichádzajú starší v sprievode svojich detí, aby aj im ukázali, kde pred vojnou bývali a čo tam zažili. Zatiaľ najprekvapivejší bol pre mňa osud Oskara Rajskeho/Rosenzweiga (nar. 1929), ktorý sem prišiel najprv sám a po roku aj so svojimi deťmi. Mal už vyše 80 rokov, ale bol svieži ako mládenec, keď im na kameru rozprával svoj osud počas vojny: Boli dobre ukrytí doma, ale susedia ich prezradili a tak sa jeho celá rodina dostala ešte pred oslobodením do miestneho väzenia. V januári 1945 pri ústupe pred blížiacim sa frontom ich mal nemecký veliteľ na druhý deň zlikvidovať. Na ich prekvapenie ich ale večer predtým vypustil. Ukryli sa vo svojom vyrabovanom dome, prečkali tam oslobodenie a nejaké tušenie ich ešte zdržiavalo doma. To ich asi zachránilo, lebo v tom čase noví slovenskí majitelia neďalekého domu zabili pôvodných židovských majiteľov, ktorí sa z úkrytu šťastní vrátili domov. Bol to výnimočný prípad, keď sa fašista zachoval ľudskejšie, než slovenskí susedia.

Tomáš Pružinec: Po roku 1989 sa prebudil väčší záujem aj o samotných záchrancov Židov z radov slovenského obyvateľstva, ktorému vo väčšine prípadov nebol lahostajný spôsob zaobchádzania so židovským obyvateľstvom počas vojny. V našej historickej pamäti máme asi resty vďačnosti voči nim. Čo sa už urobilo, resp. čo sa robí, aby sa títo neznámi hrdinovia dostali do pozornosti aspoň na regionálnej úrovni tam, kde žili a pomáhali? Čo by mali urobiť samosprávy, aby v našej historickej pamäti malí títo ľudia dôstojné miesto? V čom a ako robíť osvetu?

Potomkovia rabína S. Rosenberga pred synagógou v Huncovciach

Mikuláš Lipták: Teším sa, že sa stále viac aktivistov snaží tieto príbehy zaznamenať – kým ešte žijú pamätníci. Vďačný som za Dagmar Mozolovú a jej právom ocenený rozhlasový seriál *Encyklopédia spravodlivých*, kde v rozhovoroch s pamätníkmi pôsobivo predstavuje detaily jednotlivých príbehov záchran. Rovnako aj za Annu Nagyovú a Petra Borzu, ktorí už pred rokmi pripravili putovnú výstavu „(ne-)zabudnutí“ o osudoch ľudí a osobných hrdinstvách záchrancov, ktorí dostali od štátu Izrael cez múzeum holokaustu Yad VaShem ocenenie Spravodliví medzi národmi. Našťastie sa tejto úlohy ujali aj viacerí pedagógovia stredných škôl: napríklad na kežmarskom gymnáziu šikovná pani profesorka Mária Goceliaková so svojimi študentmi vyhládala a navštívila takto ocenených, ale aj neocenených záchrancov a spolu pripravili informačné tabule s množstvom detailov. Podobne aj na gymnáziu v Spišskej Novej Vsi zlatá pani profesorka Ružena Kormošová mapovala a publikovala nielen osudy preživších, ale aj príbehy židovských žiakov a ich školy, ktorí to šťastie nemali, ale boli zavraždení. Zveladili spolu židovský cintorín a zúčastňujú sa na rôznych študentských projektoch v tejto oblasti. Vlado Andraš, učiteľ hotelovej akadémie vo Vysokých Tatrách so svojimi študentmi navštevovali preživších a potom publikovali ich osudy. Dobrým podujatím je aj celoslovenský program Nezapadnutí susedia, keď cirkevní a komunálni predstavitelia pripravili v mnohých mestách spomienkové kajúčne stretnutia s čítaním mien obetí, ale aj záchrancov.

Tomáš Pružinec: Minulý rok navštívil pápež František Slovensko. Hneď s prvými sa stretol s predstaviteľmi Ekumenickej rady cirkví a taktiež sa na jednom z bratislavských námestí – ktoré bolo kedysi súčasťou židovskej štvrte a kde bola židovská synagóga – stretol so židovskou komunitou. Asi tým chcel vyslať obyvateľom Slovenska nejaký dôležitý odkaz. O námestí povedal, že v ňom „žiarí svetlo nádeje“. Slovenských Židov oslovil „Drahí bratia a sestry“ a povedal: „Vaše dejiny sú našimi dejinami, vaše bolesti sú našimi bolesťami.“ Ako by sme mali tento jeho odkaz uviesť do života?

Mikuláš Lipták: Je zaujímavé a jedinečné, aké blízke sú tieto naše dve náboženstvá – veď ako kresťania máme so židmi spoločnú prvú, objemnejšiu časť Biblie – Starú zmluvu – a autormi Novej zmluvy sú tiež Židia. Apoštol Pavol to vystihol (Rim 11), že sme ako nežidia boli vštepení do koreňov ušľachtilej olivy. Dobré to je zviditeľnené v mimoriadne zaujímavých budov na hore Sion v Jeruzaleme. Pred

ňou stojí zlatá socha kráľa Dávida, lebo na prízemí je jeho symbolický hrob, pri ktorom sa modliavajú židia. Na prvom poschodí je kresťanské Večeradlo (lat. Coenaculum) – miesto, kde si ako kresťania pripomínáme ustanovenie Večere Pána Ježiša Krista pred jeho ukrižovaním; a na 50. deň po jeho vzkriesení zrodenie Kristovej cirkvi – pri zoslaní Ducha Svätého. Tieto miestnosti bol neskôr zmenené na mešitu, o čom doteraz svedčí mihrab – do bieleho kameňa vytesané miesto pre službu islamského duchovného (imáma) – a moslimské ozdobné nápisy (kaligrafie) na vitrážach. Tento priestor moslimovia nedávno prepustili kresťanom pod podmienkou, že sa musí zachovať ich výzdoba. Pod jednou strechou sa tam teda stretávajú tri najväčšie monoteistické náboženstvá – odvolávajúce sa na praotca Abraháma. Oproti mihrabu to vo výklenku symbolicky znázorňuje zlatý vinič, kde z jedného kmeňa vyrastajú tri mocné konáre. Pre nás je ale podstatné, že náš Pán Ježiš stále poukazoval na záväznosť Písma, ktorým za Jeho života bola naša terajšia Stará zmluva – teda židovské Písmo. A apoštol Pavol písal (Ef 2,11-22), že Kristus nás – Židov a ne-Židov – spojil v jedno (v. 14). A tak postupne medzi Židmi Božím pôsobením pribúda tých, ktorým sa Pán Ježiš – hebr. Jehošua – dal spoznať ako Mesiáš a stávajú sa z nich tzv. mesiášski Židia. Podobne medzi kresťanmi pribúda tzv. Priateľov Izraela, ktorí z Božej milosti porozumeli, že Boh nezavrhol svoj Izraelský ľud, ale že ostáva Božím Prvorodeným. Tak to Boh sám cez Mojžiša mal odkázať faraónovi (2. Moj 4,22b): „*Toto hovorí Hospodín: Izrael je môj prvorodený syn.*“ Sú to teda naši starší bratia, môžeme im žehnať a stavať sa k nim podobne ako Pavol – sprostredkovať im hojné Božie požehnanie a tak možno vzbudiť ich žiarlivosť (Rim 11,14): „*aby som nejakú vyvolal žiarlivosť u svojich pokrvných a zachránil niektorých z nich.*“

Tomáš Pružinec: Ukazuje sa, že zmierenie je medzi ľuďmi dôležité. Autentické zmierenie uzdravuje vnútorný život, uzdravuje vzťahy, uvoľňuje dobro. Následne otvára k novým perspektívam: tvorí novú kultúru, buduje nové, stavia krásne, píše nové partitúry života. Zmierenie je aj pokáním, ktoré obnovuje úctu k životu. Všetci ho potrebujeme. Ešte viac, ak je vzájomné, lebo je to asi tak, že si všetci ubližujeme rovnako. Aj naši predkovia si ubližovali, aj my si robíme zle. V čom ty vidíš význam zmierenia a vzájomného pokánia medzi Židmi a ne-Židmi? Dá zmierenie a pokánie nádej v lepšom svete?

Mikuláš Lipták: Sme milujúcim Bohom tak stvorení, že láskyplné vzťahy nás naplňujú energiou, šťastím a spokojnosťou – dávajú nášmu životu to podstatné. Život však, žiaľ, pomerne ľahko prináša do dobrých vzťahov (aj nechtiac) rôzne nedorozumenia, zranenia a tieto vzťahy sa potom môžu zmeniť k horšiemu. Je pre mňa ale ťažko pochopiteľné, ako málo sme potom ochotní urobiť pre to, aby tie naše vzťahy znovu nadobudli tú vysokú kvalitu, ktorá by nás vzájomne obohatovala. Nechápe, že napriek tomu, koľko dobrého sme predtým vzájomne rozdávali a prijímali, tak nám hrdosť, vzdor a všeličo iné bráni odpustiť, pokoriť sa a ísť to napraviť, aspoň zo svojej strany. Mám brata v Pánovi, ktorý pri akomkoľvek manželskom nedorozumení (do 10 minút) zájde za svojou ženou a poprosí ju o odpustenie. Aj vtedy, keď on nebol na vine. Ten človek patrí medzi najspokojnejších a najpracovitejších ľudí, akých poznám. Nezaťažuje sa totiž nevraživosťou. Vzťahy medzi Židmi a kresťanmi, ba aj medzi kresťanmi rôznych vierovyznaní, sa v minulosti, žiaľ, veľmi pokazili. Vzájomné zmierenie by nás iste veľmi odbremenilo od nevráživosti. Aj Pán Ježiš nás vyzýva (Mk 11,25): „*Keď sa chystáte na modlitbu, odpúšťajte všetko, čo proti niekomu máte, aby aj vám váš Otec na nebesiach odpustil vaše previnenia.*“ Som vďačný za dobré slovenské skúsenosti z úprimnej kajúcej tryzny. Je to starostlivo pripravené podujatie, kde si miestni cirkevní predstavitelia jednotlivých vierovyznaní úprimne vzájomne odpustia zranenia z minulosti a spolu potom poprosia o odpustenie aj predstaviteľov Židov za krivdy, ktoré na nich boli doteraz spáchané. Ide tam o úprimnosť a ideálne je, ak je to podujatie dobre pripravené aj modlitebne, lebo len Boh sám dokáže pomôcť pokoriť sa pred ním aj pred sebou navzájom. Aby to nebolo len nejaké povrchné spoločenské gesto, ale hlboko prežité pokánie. Lebo po takomto úprimnom zmierení všemohúci Boh rád bohato požehná aj celé mesto. Zažili to v Dolnom Kubíne, aj v iných mestách a do značnej miery už aj u nás v Kežmarku. Naš láskavý nebeský Otec nás túži bohato požehnať, ale naše vzájomné neodpustenie by mu v tom, žiaľ, mohlo zabrániť. Nelutujme námahu, ale úprimným pokáním odstráňme prekážky požehnaniam.

Tomáš Pružinec: Milý Miki. V mene redakcie a v mene čitateľov *Listov Pavla Straussa* Ti ďakujem za rozhovor!

Tomáš Pružinec

Moje dotyky s Dávidovou hviezdou

Žid. Keď počuješ toto slovo, čo sa ti vybaví v tvojej mysli? Spájaš toto slovo s niečím pozitívnym, negatívnym, či indiferentným? Aká je tvoja prvá reakcia?

Túto otázku som si položil, keď som sa pozrel hlboko do mojej minulosti, dá sa povedať do tých momentov, kde začala fungovať moja pamäť.

Aké boli moje prvé dotyky so Židmi? Začalo to už v rannom detstve, ale vtedy som si to neuvedomoval. Moja stará mama z matkovej strany Emília Brzulová mi často hovorila, keď som sa pri nej motal ako chlapča, že mliečne výrobky sa nejedávajú s mäsom, spomínala aj fazulovú polievku, ale že to nie je šolet, a často som počul aj slovo kóšer. Až neskôr som sa dozvedel, že sa priatelila s pani Bergerovou. Mali dom povyše nás, cez cestu. Nielenže sa priatelili, ale obidve boli dobré kuchárky a vymieňali si recepty. Pani Bergerová mala dcéry a s jednou sa priatelila jedna zo starej maminých dcér Zuzkou, ktorá sa neskôr stala mojou krstnou mamou.

O niekoľko rokov vystavil osud mojich krstných rodičov morálnej skúške, keď sa v roku 1944 prišla k nim schovať priateľka Bergerová s manželom. Napriek nám dnes nepredstaviteľnému strachu, ktoré obe rodiny zažívali, všetko dobre dopadlo a Bergerovci sa dočkali oslobodenia. Nasledovalo niekoľko ďalších dotykov, ale chcem sa zastaviť pri jednom pre mňa významnom. Bol som už niekoľkoročný politický emigrant, žijúci v Rakúsku, keď som na stránke jedného lekárskeho časopisu čítal úvahy od lekára menom Dr. Pavol Strauss. Vtedy som si pomyslel – Nemci majú zase jedného lekára, ktorý je vynikajúcim filozofom.

Prešlo niekoľko rokov a náhodou, ak také v živote existujú, už dávno na to neverím, som sa na stránkach slovenského časopisu *Verbum* stretol znovu s menom MUDr. Pavol Strauss, tento raz ho spomínal prof. Július Rybák. Napísal som do *Verbumu* a ten mi sprostredkoval kontakt s prof. Rybákom. Už po krátkom čase sa vyvinulo priateľstvo, ktoré sa vďaka faxom, ktoré sme si vtedy vymieňali, prehľbovalo. Došlo k stretnutiu v Ružomberku a potom sa zrodila idea založiť Spolok priateľov MUDr. Pavla Straussa, ktorý sme založili v septembri 2003 v Liptovskom Mikuláši.

Kto bol MUDr. Pavol Strauss? Nechcem sa o tom teraz naširoko rozpisovať, lebo by to presahovalo rámec tejto

úvahy. Celkom stručne. Bol to nadaný, všestranne vzdelaný lekár – chirurg, básnik, filozof, esejista, hudobne vzdelaný, ktorý mal v sebe vrodené sociálne cítenie, neutíchajúcu túžbu po spravodlivosti, pravde, ktorý išiel vlastnou cestou a našiel Krista. Na ceste mu veľmi pomohlo priateľstvo s rodinou tiež konvertitov – Munkovcov, ktorí všetci zahynuli tesne pred ukončením druhej svetovej vojny v koncentračnom tábore v Poľsku. Dotyk z písomnej pozostalosti a s osobou, ktorá osobne poznala Munkovcov, Monikou Molnárovou z Ružomberka, zanechal v mojom živote tiež hlbokú stopu.

Postupne, ako som sa zoznamoval so životom MUDr. Pavla Straussa, som odhaloval neuveriteľné dotyky. Podarilo sa mi zistiť, že môj otec, narodený v tom istom roku ako Pavol Strauss, dral lavice v tej istej triede, do ktorej chodil do mikulášskeho gymnázia. Ich cesty sa rozišli, lebo môj otec do tretieho ročníka prestúpil do Košíc. Moje prvé stretnutie s Pavlom Straussom sa odohralo v útľom detstve a obaja sme o tom nevedeli. Strauss bol 32-ročný, ja som mal tri roky. V Lubietovej 8. januára 1944 obesili Nemci troch Šajbanov Ďurčíkovicov, otca a jeho dvoch synov, za podozrenie, že spolupracujú s partizánmi. Bol som na tej poprave. Dlhú som si pamätal, ako som sedel na sánkach vo fusu a ja som sa bránil, nič nechápajúc. Pamätal som si aj na výstrely a na kvílenie žien, na rozruch, ktorý nastal, lebo štvrtý, Róbert Štirba, tiež podozrivý, im ušiel spod šibenice. Gaštany, na ktorých obesenci viseli už nestoja, ale dodnes si pamätám miesto, kde stála so mnou moja mama. Na toto isté miesto prišiel na druhý deň aj MUDr. Pavol Strauss, videl tých obesných. Píše o tom vo svojich pamätiach. Prišiel tam so svojim priateľom MUDr. Pôbišom, ktorý bol pre vieru komunistami odsúdený na niekoľkoročné väzenie. Po odpykaní trestu som sa s ním stretol v Starej Ľubovni, zase náhodou? Keď sa pri nejakej príležitosti spomenulo, že pochádzam z Lubietovej, len sa pousmial – Lubietová? A nepovedal nič. Pýtal som sa ho, prečo tak reagoval, neprezradil. Táto historka mi prišla na um až pri čítaní Straussových pamätí.

Možno vtedy bol Strauss na tom istom mieste v Lubietovej, kde som stál s mamou a možno sme sa dotýkali stopami v snehu a nevedeli sme o tom. Takisto som nevedel o tom, že možno roky sme chodili po tom istom chodníku a naše cesty sa nestretli, keď navštevoval svojho kolegu priateľa MUDr. Töröka v Bratislave na Šuvorovovej ulici č. 3. Býval som vtedy s rodičmi v tej istej bytovke, len vo vedľajšom vchode a chodník k bránke

bol spoločný. Možno, že sme aj niekoľkokrát prešli okolo seba a nevedeli o sebe. Nebol to náš prvý byt, do ktorého sme sa do Bratislavy po oslobodení presťahovali. Ten byt sme kúpili až po pätnástich rokoch. Veď byt v Bratislave mohli moji rodičia kúpiť aj na inom mieste. Prečo práve tam? Aj to je náhoda? Dozvedel som sa to až po 55 rokoch. Nepýtam sa prečo, lebo na to nenájdem odpoveď. Keď listujem v mojej minulosti, nachádzam tam tiež nevysvetliteľné body. Nielen môj dotyk môjho otca s Pavlom Straussom, ale i stopy po mojich cestách po skončení lekárskej fakulty. I ja som bol odvrátený odkrútiť si základnú vojenskú službu do Plzne ako Pavol Strauss a boli sme len šiesti, ktorých stihol tento osud. Ostatní boli odvrátení do iných miest. I ja som začínal ako lekár vo Vojenskej nemocnici v Ružomberku. I ja som tam stretol rodinu Mojtovcov, ktorí mali vplyv na moju konverziu, tak ako v Ružomberku stretol Strauss rodinu Munkovcov. Dokonca som mal pôsobiť ako primár v Korytnici, ktorou prešiel na začiatku povstania Pavol Strauss. Nechcem tým povedať nič iné len to, že tých styčných bodov bolo viac a všetky možno, či nemožno, pokladať za náhodné? Ludské osudy a cesty sú skutočne zvláštne.

MUDr. Pavol Strauss sa narodil v Liptovskom Svätom Mikuláši židovským rodičom a stal sa konvertitom. Nezaprel svoj národ. Do konca života zostal Kristovým učeníkom prehľbujúc si vieru presne tak, ako jeho veľký patrón sv. Pavol. Zanechal nám o tom svedectvo písomné, ale i svedectvá ľudí, ktorí ho osobne poznali a žili s ním. Môj dotyk s ním znamenal a znamená obohatenie mojich vedomostí o pravde, o ceste k nej a je stále studnicou múdrosti, ktorá neustále núti k premýšľaniu. Pred rokmi sa nám podarilo vydať Straussov preklad *Tesnej brány* v nemčine – *Die enge Pforte*. Je dodnes pre mňa sklamaním a niekedy to aj bolí, že potomkovi takých mysliteľov, ako bol Schiller, Goethe, Romano Guardini, alebo Iginio Giordani dodnes neobjavili v Straussovi proroka dvadsiateho storočia. Žeby bolo ešte priskoro? Z tejto knihy v dnešnej pomýlenej covidovej dobe, v dobe neuveriteľného šialenstva, do ktorého sa ľudstvo vlastným pričinením dostáva, ma napadli posledné vety: „Buď zaplaví svet atómová pohroma, alebo zahrní nad ním záplava milosti. Svet zahynie v dunení atómových výbuchov, alebo sa zachráni v ohni lásky.“ A ďalej MUDr. Pavol Strauss píše: „Dejiny sú arénou, po ktorej pobežoval človek ako zúrivá šelma. No krotiteľ ju vohnal do klietky, odkiaľ je už len jedna otvorená cesta a tá vedie úzkou ohnivou bránou do slobody a milosti Božej.“

22. 12. 2021

Martin Jančuška

Niekoľko poznámok k židovskej hudbe

Hudba je u Židov bytostne prítomná v ich celej existencii. Už v samotných biblických knihách, ktoré Židia volajú Tanach a kresťania Starý zákon, nachádzame početné zmienky o hudbe, či už o nástrojoch ako sú píšťaly – flauty, citary, bubny. Je tu menovaný celý inštrumentár dychových, brnkacích či bicích nástrojov. Len pre ilustráciu sa napr. citara a flauta nachádza v Starom zákone 42-krát. Bojové taktické postupy sa spomínajú pri ťažení vojvodu Jozuea pri dobytí mesta Jericho pomocou frekvenčne hlasného hudobného zoskupenia trúb, rohov a mohutného ľudského zboru.

Pravdou je, že pri mnohých nástrojoch nevieme ani ako vyzerali. Alfred Sendrey v práci *Music in Ancient Israel* popisuje napríklad tvar nástroja, ktorý sa zvykne prekladať ako lutna či harfa (porov. 1 Sam 10:5; 2 Sam 6:5, v SZ sa vyskytuje 28-krát), heb. *nēbel* a gr. *psalterion*, a niektorí sa snažili rekonštruovať ho na základe príbuznosti s hebrejským koreňom *nbl* (džbán, nádoba, kožená fľaša, ale tiež lutna či harfa). Tvrdili, že *nēbel* mal tvar džbánu (mohol sa dokonca podobáť gajdám). Ďalej taká harfa či citara (heb. *kinnôr*) sa spomína už v prvých kapitolách Biblie (Gn 4:21; 31:27). Mal by to byť prenosný nástroj z cyprusového dreva (2 Sam 6:5), ale nie je známa technika vytvárania tónu, či sa naň hralo rukou alebo plektrom, tzv. trsátkom. Najviac sa nám spája s postavou mladého pastiera a neskôr kráľa Dávida, ktorý naň hrával (1 Sam 16:16 – 23). *Kinnôr* sa datuje do polovice 3. tisícročia pred Kristom. Ako ukazujú ďalšie zmienky v SZ, používal sa aj pri bežnom hraní (Gn 4:21; 31:27; 1 Kr 10:12; Jób 21:12; Iz 5:12; 23:16; Ez 26:13), aj v kultickom živote (2 Sam 6:5; 1 Krn 13:8; 15:16; Neh 12:27; Ž 33:2; 98:5). Ďalším najčastejšie uvádzaným hudobným nástrojom v SZ (74-krát) je trúbka (heb. *šōpār*). Išlo o dlhý roh so zahnutým koncom, ktorý sa používa pri zvolávaní do vojny či pri náboženských príležitostiach, ako sme už vyššie spomínali udalosť pri vojenskom dobýjaní mesta Jericho (Joz 6:1 – 20). Keď vojsko za sprievodu trúbenia na *šōpār* začne kričať, hradby mesta sa zrúti a Izraeliti vyplienia mesto (Joz 6:20 – 26). „Sofar je jediným nástrojom starovekých

Izraelitov, ktorý prežil tisícročia vo svojej pôvodnej podobe a ktorý sa dodnes používa v židovskej liturgii, hoci už v obmedzenej miere,“ uvádza Sendrey. Židia tento nástroj pravdepodobne prevzali od Asýrcanov. V rabínskej literatúre je pre jeho liturgickú funkciu venovaná veľká pozornosť. Z iných nástrojov môžeme spomenúť píšťalu (heb. *hālil* – píšťala, flauta; 1 Sam 10:5; 1 Kr 1:40; Iz 5:12; 30:29; Jer 48:36); cimbal (gr. *kymbalon*, prekladajú sa ním v SZ heb. *mesiltajim* a *selselīm*, 2 Sam 6:5; Ž 150:5); zvončeky (heb. *paamôn*), tamburínu, bubny (heb. *tōp*, Gn 31:27; Ex 15:20; Sd 11:34; 1 Sam 10:5; Ž 150:4). Ďalšie hudobné nástroje sa spomínajú v knihe Daniel, kde sú uvedené v jazykoch gréčtina, aramejčina a hebrejčina. (Dan 3:5,7,10,15).

Ak si zoberieme napr. Knihu žalmov, tak sa nám podľa kresťanskej hudobno-liturgickej tradície ponúka myšlienka: „Aby sa človek mohol modliť na základe Božieho slova, nestačí jeho recitovanie, ono si vyžaduje hudbu.“ Určite je tento názor z pohľadu kresťanského chápania hudobnej tradície správny, ale chcel by som poukázať na niektoré špecifiká z pohľadu židovskej rabínskej tradície.

Ak sa budete zhovárať s niektorým rabinom o hudbe, tak vám povie, že najvyššie v hierarchii rozhovoru s Bohom cez prostriedky hudby je hudba absolútna, bez slov, lebo aj slová dokážu zviazať vašu snahu vyjadriť svoje najľahšie vnútorné pocity pri rozhovore s ním. (rabín Baruch Myers na koncerte v Mestskom divadle v Levoči 7. 12. 2014).

Kniha žalmov, hebrejsky Sefer Tehilim, je zbierkou 150 modlitieb, ktoré tvoria nedeliteľnú súčasť tzv. Ketuvim, čiže Spisov. Spisy sú v židovskej tradícii vedľa Tóry a Prorokov tretím oddielom hebrejskej Biblie, čiže Tanachu, kanonizovaného po zničení jeruzalemského Chrámu v roku 70 po Kristovi. Počas ľudskej histórie bol Tanach pre svoju štruktúru prirovnávaný k jeruzalemskému Chrámu. Tóra odpovedá Najsvätejšej svätyni, Proci chrámovej lodi a Spisy chrámovému nádvoriu. Chrám zanikol a jeho centrálnu rolu prevzal kanonizovaný text. Túto skutočnosť, ako náhradu jeruzalemského chrámu hebrejskou bibliou veľmi výstižne vyjadrujú iluminácie na titulných stranách rukopisov zo 14. storočia v Španielsku, kde sa objavujú kresby chrámových obradných nástrojov. Žalmy sú prvou časťou Spisov, a tak ich môžeme považovať za bránu jeruzalemského Chrámu. Pre svoj všeludský charakter sa

mohli a stále môžu stať vstupným portálom biblického štúdia. Okrem iného nás tu zaujme aj ich poetický charakter, ktorý ich radí vedľa knihy Prísloví a knihy Jób. Pre zaujímavosť, tieto knihy bývajú spolu označované ako Sifrej Emet, pričom Emet je obráteným akrostichom, zloženým z úvodných písmen všetkých troch kníh.

Jedným zo základných, čiastočne nie celkom presným termínom, je aj samotný názov – Žalmy. V pôvodnom hebrejskom jazyku je pomenovanie spisov slovom Tehilim. Tehilim je podstatné meno množného čísla, ženského rodu, odvodeným od koreňa *h-l-l*, ktorý označuje význam „velebiť“ a „chváliť sa“. Volne preložiteľné: vychvaľovanie.

V slovenskom jazyku používame podstatné meno „žalm“, ktoré sa k nám dostalo z gréckeho psalmus, alebo presnejšie psalmós, čo označuje hru na strunový nástroj, alebo pieseň. Ide tu skôr o význam drmať, rozozvučať struny, a tým sa pôvodný hebrejský význam slova Tehila skôr zastiera. Tehila sa apriori nezdá byť skladbou určenou pre strunový nástroj (Kohout, 2013). Slovenské slovo „žalm“ skôr odpovedá hebrejskému „mizmor“, ktoré nájdeme v nadpisoch mnohých žalmov. Slovesný koreň *z-m-r* naznačuje, že niektoré z nich boli zrejme recitované s hudobným sprievodom. Nadpisy takto označovaných žalmov miestami obsahujú aj názvy hudobných nástrojov. Je paradoxom, že postupom času sa slovo žalm začalo prekryvať s citovým výrazom žiaľ a miesto vychvaľovania sa u čitateľa prekryva pocit smútku (rabín E. K. Sidon k vydaniu Knihy žalmov z roku 1998).

Zbierka Kniha žalmov obsahuje 150 žalmov, ktoré sa majú recitovať za sprievodu strunového nástroja. Dr. Anton Botek v preklade Žalmov (Rím, 1978) uvádza, že tradícia dlho pripisovala všetky žalmy Dávidovi, hoci polovica žalmov má v nadpisoch jeho meno. Viaceré žalmy zložili členovia speváckych rodín Azafovcov a Koreovcov. Vznik žalmov treba klásť od roku 1000 do 350 pred Kristom, čiže niektoré žalmy vznikli až po návrate židov z babylonského zajatia.

Podľa babylonského Talmudu je Kniha žalmov kolektívnym dielom, pochádzajúcim od jedenástich osôb. Ústrednou postavou bol už vyššie spomínaný Dávid, do svojej práce zahrnul i diela desiatich starších, a to konkrétne prvého človeka Adama, Melchizedecha, Abraháma, Mojžiša, Hemana, Jedutuna, Asafa a troch Korachových synov (Talmud Bavli, Baba Batra). Prvú knihu tvorí Ž 1 – 41, druhú Ž 42 – 72, tretiu Ž 73 – 89, štvrtú 90 – 106 a poslednú piatu Ž

107 – 150. Prelomom medzi prvými štyrmi knihami je vždy doxologia (chvála). Oslavný charakter žalmov viedol k ich využitiu v liturgii v synagógach a celá polovica sa stala súčasťou modlitebnej knihy, tzv. siduru (Nosek – Damohorská, 2005). Rozdielnosť medzi hebrejskou a kresťanskou bibliou v číslovaní Žalmov medzi 9 a 147 nie sú veľmi podstatné pre ich praktické využitie v náboženskej praxi.

Rabín Jicchaki Šelomo svoj výklad žalmov, v ktorom sú jednotlivé žalmy kladené do kontextu biblického výkladu života osôb, a s ktorými tradičná hebrejská literatúra spája ich autorstvo, zahajuje takto: „Obsah knihy sa dá popísať týmito desiatimi hudobnými termínmi: 1. dirigovanie, 2. nápev, 3. hudobný doprovod, 4. pieseň, 5. chvála, 6. modlitba, 7. požehnanie, 8. vďakovyznanie, 9. blahoslavenstvá, 10. velebenie Boha. Desiat typov hudobných skladieb odpovedajú desiatim mužom, ktorí ich prednášali: 1. Adam, 2. Melchizedech, 3. Abrahám, 4. Mojžiš, 5. Dávid, 6. Šalamún, 7. Asaf, 8. traja Korachovovi synovia. Ohľadom Jedutuna nepanuje zhoda. Niektorí vravia, že ide skutočne o človeka, ako to stojí v Kronikách a niektorí vravia, že ide iba o výraz, ktorý naznačuje tresty a pohromy, ktoré postihli Izrael.“

Niektoré žalmy majú vo svojom záhlaví aj odkazy na interpretov a spôsob interpretácie.

Ž 4 a Ž 6 odkazujú na hlavného speváka za sprievodu nástroja negiat. Tento žalm bol zložený pre levítov, ktorí dirigujú spev z chrámového pódia.

Žalm 5 v hebrejskej verzii nám v 1. verši dáva inštrukciu: Dávidov žalm pre popredného speváka za sprievodu na nechilot. Niektorí vykladači to skutočne interpretujú ako hudobný nástroj. Melódia bola potom vybratá tak, aby korešpondovala s možnosťami daného nástroja. Nájdu sa však aj interpretácie, ktoré nechilot interpretujú asi mylne ako dedičstvo a niektoré ako zhluk včiel, v prenesenom význame ako zhluk nehodných (Ž 18,5).

Žalm 8 nám zasa hovorí o sprievode na gittejský nástroj. Ide o nástroj, ktorý pochádza z mesta Gat, kde ho tamojší remeselníci vyrábajú. Je zaujímavé, že výklad rabínov je aj o inotaji, ktorý naznačuje, že Edom bude v budúcnosti pošliapaný ako lis na vinnú révu (odkaz na Iz 63,3) i keď v žalme to priamo nenachádzame.

Žalm 9 odkazuje na sprievod nástroja mutlaben, rabíni niekedy odkazujú na význam Dávidovho syna Avšalóna.

Žalm 12 odkazuje na nástroj šminit, čo je vlastne osemstrunná lutna, hebrejsky kinor šel šimona nimin.

Žalm 56 hovorí o nástroji nemá holubica, ale rabínsky výklad je o Dávidovi,

ktorý hovorí o sebe: lebo bol u Akiša, ďaleko od izraelskej zeme a Goliášovi bratia žiadali o povolenie ho zabiť. Odvolávajú sa na výrok: Či to nie je Dávid, kráľ zeme? Bol medzi nimi ako nemá holubica.

Takto by sme mohli pokračovať, ale je to skôr otázka interpretácie a skrytých významov záhlaví žalmov.

Popri Žalmoch najznámejšou starozákonnou piesňou je *Šalamúnova pieseň piesní alebo tzv. Velpieseň* (heb. *šir ha-širim* ' ašer le-šalomoh – Šalamúnova pieseň piesní / najkrajšia pieseň / velpieseň). Židovská tradícia a neskôr kresťanská, pripisovala autorstvo kráľovi Šalamúnovi. Aj keď názov knihy je Pieseň piesní, obsahuje iba dvakrát slovo pieseň. Za najstaršiu starozákonnú pieseň je všeobecne už dlhodobo považovaná *Debórina pieseň* v Sd 5:2 – 31 (12. stor. pred Kristom).

Spievanie žalmov v mníšskej praxi kresťanskej Európy má ale základ iný. Je pravdou, že sa stali kolískou západnej hudby, ale dôvody jeho vývoja vychádzali z charakteristických podmienok kláštorného života a vo vzájomnej interakcie hudby, jej potrieb, sociálnej situácie spoločnosti a jej spoločenským aktivitám, napr. v stavebníctve.

Aj keď korene spevu, ktorý poznáme dnes pod názvom gregoriánsky chorál, vedú od starej židovskej liturgie, cez vplyvy gréckej hudobnej nauky a byzantských spevov, môžeme ho charakterizovať ako chorál vytvorený západným kresťanským duchom a kultúrou (Georg Béreš).

Najstaršie spevy pochádzajú už zo 4. storočia (hymny), ale kvôli metrickým veršovaným formám ich nezaraďujeme do tzv. úzkeho klasického repertoáru gregoriánskeho chorálu. Textovo chorál čerpá z Biblie, zo žalmov (menlivé časti omše), z kníh prorokov a z evanjelií.

Pomenovanie chorálu sa spája s menom pápeža Gregora Veľkého, ktorého pontifikát trval od roku 590 – 604. Legenda z roku 860 z pera jeho životopisca Johanesa Diaconusa ho síce považuje za tvorca antifonára, zakladateľa a vedúcu osobnosť Scholy cantorum, ale oprávnenosť jeho zásluh musíme vidieť v úspešnosti úsilia pri reorganizovaní a zjednotení liturgie. Spolu so zozbieraním a kodifikovaním liturgických textov nariadil pre skoro celú rímsku cirkev používanie gregoriánskeho chorálu.

Gregoriánsky chorál, ktorý poznáme dnes, nie je totožný s chorálom doby Gregora Veľkého. Vtedy to bola skôr slávnostná rétorická zborová recitácia žalmov a bohoslužobných textov. Tento vznikol asi v 8. storočí z tzv. starorímskych spevov, pravdepodobne na území Franskej ríše. Ako to už býva, podnety na závažné ovplyvnenie idú mnohokrát mimo na-

ších snáh. Historická podpora rímskych pápežov rodu Karolovcov a, samozrejme, naopak vyvrcholila za vlády Karola Veľkého. Tento vzájomne veľmi dobrý vzťah ovplyvnil aj liturgiu, a tak Karolínski králi potvrdzujú svoju rímsku orientáciu aj tým, že preberajú rímsku liturgiu a spolu s ňou aj starorímsky liturgický spev.

Táto významná udalosť spustila mechanizmus veľmi čulej výmeny medzi spevákmi Franskej ríše a pápežskej scholy. Samozrejme, že pápežskí speváci prinášajú antifonár a responzoriál, z ktorých učia kantorov. Neskôr to funguje aj naopak, keď posielajú spevákov do Ríma, aby si tam osvojili starorímsku verziu. No problém je v tom, že do vynájdenia zápisu melódií chýba ešte plných 150 rokov (na začiatku 10. storočia). Štúdium prebiehalo okolo dvoch rokov a speváci museli zvládnuť skutočne rozsiahly repertoár. Lenže sluchom a ústnym podaním! To je priam neuveriteľné. Domnienky hudobných vedcov sú také, že speváci sa spevy neučili doslovne, ale zapamätávali si rôzne melodické formuly, typizované melódie a najšpecifickejšie znaky rôznych módov. Po návrate domov spojili so starorímskou tradíciou vlastnú tradíciu a vytvorili nový gregorián, ktorý spievame dodnes. Miestom pôsobenia týchto kantorov mohla byť napríklad mestská spevácka škola.

Gregoriánsky chorál sa stal vlastným liturgickým spevom katolíckej cirkvi, neskôr prešiel aj do iných konfesíí. Významný obrat v histórii interpretovania gregoriánu znamenal ten moment, keď na pápežskú vysokú školu v Ríme povolali v roku 1952 benediktína P. Eugena Cardina zo Solesmes, aby tu vyučoval paleografiu gregoriánskeho chorálu. Ten začal so svojimi žiakmi skúmať, prečo sa v kódexoch nachádzajú pre jednu neumu rozličné znaky. Preštudovali mnohé notácie a komparáciou sa dostali k zisteniu, že notácia podporuje a zdôrazňuje text – posvätný text zo sv. Písma. Na základe týchto výskumov vznikol nový vedný odbor semiológia gregoriánskeho chorálu. Mimoriadne vzácne kódexy sa nachádzajú v strediskách ako sú napr. Laon, Saint Gallen, Einsiedeln, Bamberg. V krásnych knižných vydaniach, v prepisoch, či ako faksimile vychádzajú staré kódexy aj dnes. Napríklad *GRADUALE TRIPLEX* z roku 1979 má okrem tradičnej kvadratickej notácie gregoriánu aj dva pôvodné zápisy starých neum. Čiernou farbou sú vytlačené neumu, z ktorých komparoval Marie-Claire Billecog (Veniere, Francúzsko), špecialista na archív z Laonu, a červenou farbou sú neumu zo Saint Gallen, ktoré komparoval Rupert Fischer (Metten, Bayern). Takéto kritické vyda-

nie chce zabezpečiť pre speváka maximálnu objektivitu a necháva mu priestor na prípadné vlastné riešenia.

No okrem liturgického použitia gregoriánskeho chorálu spočíva jeho totálny vplyv na západnú a aj celoeurópsku hudbu v „objavení“ jeho zvukových možností. Spojením chorálu ako melického prvku a hudobných praktík orientovaných na zvukovosť vzniklo v ranom stredoveku napätie medzi horizontálnymi a vertikálnymi silami, ktoré najneskoršie od 9. storočia viedlo k vytvoreniu umelého viachlasu, ktorého základným impulzom bola disonancia. Viachlas bol vertikálny tropus chápaný ako ozdoba. Volal sa organum a používali sa hlavne v intervaloch kvarty alebo kvinty. V prvej polovici 12. storočia sa objavuje nové organum, pestované hlavne v kláštore Saint Martial v Limones, ale prvý vrchol v dejinách viachlasu predstavuje epocha Notre Dame v Paríži. Meno dostala podľa parížskej katedrály a zhruba sa kryje s obdobím jej výstavby (1163 až do polovice 13. storočia). Z tohto obdobia po anonymných zapisovateľoch hudby (anonymus 4) už poznáme prvých skladateľov, ako napr. magister Leonin (+1201) a Perotin (okolo roku 1200). Aj dnes je úžasné vyskúšať si pomalý „opozdovaci“ dozvuk v katedrále St. Denis v Paríži, ktorý pri spievaní jednohlásneho chorálu vytvára viachlas.

A tu sa tieto cesty začínajú zásadne rozchádzať. Viachlas ako fenomén európskej hudby podnietil jej ďalšie smerovanie a vývoj.

Do tohto vývoja sa v jej tvorivom procese zapojili všetci európski i mimo-európski hudobníci, skladatelia a vôbec tvoriví ľudia v hudobnej brandži. Veď koľko skvelých instrumentalistov má židovské korene. Pre ilustráciu spomeňme napr. Jascha Heifetz (* 2. február 1901, Vilnius, Litva – † 10. december 1987, Los Angeles, Kalifornia, USA), ktorý bol americký husľový virtuóz, alebo Yehudi Menuhin (1916 – 1999), ktorého rodina pochádzala z významnej rabínskej dynastie a otec pomenoval syna Yehudi, čo znamená Žid. Medzi ďalšími môžeme spomenúť hudobníkov, ako boli David Fiodorovič Ojstrach (1908 – 1974), Isaac Stern (1920 – 2001), Henryk Szeryng (1918 – 1988), Leonid Kogan (1924 – 1982), Joseph Szigeti (1892 – 1973) či Joshua Bell (1967) a mnoho iných.

Spomedzi skladateľov môžeme spomenúť napr. Leonarda Bernsteina, amerického dirigenta, skladateľa a klaviristu. Stal sa známym svojimi dielami v klasickej i ľudovej štýle, osobitým javiskovým vystupovaním, či pedagogickým nadaním, ktoré sa prejavilo v legendárnom televíznom cykle Koncerty mládeže.

Bol prvým dirigentom narodeným v USA, ktorý dosiahol celosvetové uznanie. Režiroval New York Philharmonic Orchestra a napísal množstvo skladieb vrátane opery *Candide* (1956), muzikálov *West Side Story* (1952) a *Leaving the City* (1944) a filmových partitúr, či použitím židovských prvkov napr. v 3. symfónii *Kadiš* a pod.

Trošku na odľahčenie môžeme spomenúť práve židovských skladateľov, ktorí sa preslávili vianočnými skladbami ako sú *Dreaming of a White Christmas*, *Let It Snow*, *Santa Baby*, *I'll Be Home for Christmas*, *Silver Bells*, *Rudolph the Red-Nosed Reindeer*. Všetky tieto slávne vianočné piesne napísali židovskí skladatelia. V prvej polovici 20. storočia sa židovskí tvorcovia hrnuli do hudobného priemyslu. Ako hovorí cenami ovčeneý hudobný skladateľ Michael Feinstein, bolo to jedno z mála odvetví, kde nemuseli čeliť ohromujúcemu antisemitizmu.

„White Christmas,“ hit z pera židovského skladateľa a textára Irvinga Berlina, kraloval rebríčkami v roku 1942 a spustil vlnu populárnej vianočnej hudby – inšpiroval pritom mnohých ďalších – Židov aj nežidov – aby napísali viac ód na tento sviatok. A aj keď oslava narodenia Krista asi nebola ničím, čo títo židovskí skladatelia túžili robiť, pri komponovaní skôr svetských vianočných piesní sa cítili pohodlne. „Vianočné piesne, ktoré sú hitmi, nie sú o Ježišovi, sú však o roľníckach na saniach, Santovi a vianočných ozdobách,“ hovorí Feinstein. Nie sú to náboženské piesne. Židia vo svojich melódiách a textoch k vianočným hitom nepredstavovali Vianoce len ako čarovný zimný čas rodinných stretnutí, ale aj ako americký sviatok. Ako konštatuje rabbi Kenneth Kanter, expert na Židov v populárnej kultúre, čerpali zo svojho pôvodu deti európskych židovských imigrantov, ako to bolo aj v prípade Irvinga Berlina, narodeného ešte v Rusku, a ďalších. Vianočné a iné hity židovských songwriteroch boli presiaknuté úspešnou asimiláciou a vďačnosťou, ktorú cítili voči Amerike. To zasa imponovalo krajine, ktorá, tvárou v tvár bojom na frontoch II. svetovej vojny, túžila po pocite statočnosti a spolupatričnosti. „Tieto piesne urobili z Vianoc akoby národnú oslavu, skoro až oslavu vlastenectva,“ hovorí rabbi Kanter. Svetský charakter týchto vianočných piesní možno nevyhovuje zbožným kresťanom, myslí si Feinstein, ktorý je sám Židom a pritom okrem mnohých iných nahral aj album „A Michael Feinstein Christmas“. Lenže teraz už sú súčasťou našej širšej kultúry a „každý spevák, ktorý má vo svojom repertoári americký spevník, bude spievať tieto vianočné piesne automaticky. My všetci ich spievame.“

Feinstein je pritom vo vyberanej židovskej spoločnosti. Barbra Streisand nahrala „A Christmas Album“, Neil Diamond naspieval nielen „A Christmas Album“, ale aj „A Christmas Album, Volume II“ a potom ešte aj „Cherry, Cherry Christmas.“ Speváčka Idina Menzel, ktorá sa preslávila svojím silným melodickým hlasom v rozprávke *Frozen*, a kedysi začínala spievať na bar micva, vydala album vianočných piesní „Holiday Wishes.“ A to tento zoznam ešte nie je ani zďaleka kompletný.

Prítomnosť hudby v židovskom svete, a nielen v náboženskom, ale aj v sekulárnom je stále prítomná. Vytvára prirodzené puto medzi náboženstvom a reálnym životom.

Aj Pavol Strauss ho vo svojich knihách osobne vnútorne citlivo na mnohých miestach svojich kníh interpretoval. Osobne predpokladám jeho znalosť týchto faktov, a tak aj jeho prirodzené chápanie týchto súvislostí, ktoré presahujú z oblasti literárnej aj do oblastí hudobných vied. Aj keď samotný Strauss nebol asi aktívny v oblasti kompozičnej, jeho analytické vnímanie hudby ako vyspelého amatérskeho interpreta, mimoriadne vnímavého a syntetizujúceho poslucháča a človeka (súdiac podľa jeho záberu poznania skladateľov a ich diel) s vyberaným vyspelým hudobným vkusom, môžeme predpokladať poznanie týchto načrtnutých skutočností. Bola to zrejme aj jeho sebavýchova cestou túžby a nádeje, hľadani a nachádzaní odpovedí na jeho neustálu túžbu po volaní sveta hudby. Pre lekára Straussa bola hudba krásnou chorobou duše. Hudba sa podľa Straussa rodí z ničoho a stáva sa všetkým. Aj preto považuje hudbu za to najčistejšie na svete.

Lubomír Raši

Použitá literatúra

- Kniha žalmov s Rašihov výkladom.* Praha: Garamond, 2013. 416 s.
 Lučanský, Albert: *Hudba a spev v Biblii.* In: *Musicologica* 2/2019. Katedra muzikológie FF UK Bratislava.
Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, 1996, s. 306 – 309.
 Raši, Lubomír: *Moderná populárna hudba a gregoriánsky chorál.* In: *Adoremus*, Bratislava 1/97 s. 26 – 27.
 Raši, Lubomír: *Blues jako vzdálený příbuzný gregoriánskeho chorálu.* In: *Hudební výchova*, Praha: PF KU, 96/97, 3, s. 47 – 48.
 SENDREY, Alfred: *Music in Ancient Israel.* New York: Philosophical Library, 2007, 680 s.

Dejiny mikuláskej židovskej komunity

„Z toho, čo chcel by som dostať,
čo zrodia polia a vršky, horský
čo prinesie kraj, pre seba nežiadam viac.“
Samuel Timon (*1675 – †1736)

Takto vzletne sa o Liptove vyjadril jezuita, polyhistor a pedagóg Samuel Timon (*1675 – †1736), ktorého už v dávnej minulosti očarila jeho drsná príroda v kontraste s neľahkými životnými

podmienkami jeho obyvateľov. Pre nedostatok úrodnej pôdy a chladné počasie Liptovskej kotliny boli zdrojom ich života prevažne chov dobytky, drevorubačstvo, pltníctvo, spracovávanie súkna a kože. Pre rozvoj obchodu v regióne boli rozhodujúce týždenné trhy a výročné jarmoky v Liptovskom Svätom Mikuláši, ktorý sa považoval za spádové centrum horného Liptova. Pravidelné konanie trhu od polovice 14. storočia zmenilo pôvodnú farskú osadu na stredoveké mestečko. Stalo sa tak na žiadosť miestnych zemepánov Pongrárcovcov, ktorým v roku 1424 kráľ Žigmund povolil konanie dvoch jarmokov. Vladislav Jagelovský v roku 1508 a Ľudovít Jagelovský v roku 1518 toto právo potvrdili.

Polyhistor Matej Bel vo svojej Historickej a zemepisnej vedomosti o súvekom Uhorsku z rokov 1723 a 1736 (Notitia Hungariae novae historico-geographica) popísal Svätý Mikuláš nasledovne: „V tomto slúžnovskom okrese možno napočítať viacero mestečiek. Prvým je Sv. Mikuláš, ktorý volajú aj Nicopolium. Po maďarsky je to Szent-Miklos, po nemecky

Sanct Nikloh a konečne po slovensky Svätý Mikuláš. Nachádza sa na severnom brehu Váhu, nie je ani veľké, ani malé, ale je pomerne často navštevované obchodníkmi, ktorí sa schádzajú na týždenné trhy každý utorok, na ročné druhú pôstnu nedeľu pred Veľkou nocou, šiestu nedeľu po Veľkej noci a na sviatky sv. Bartolomeja a Mikuláša. Obyvatelia, keďže majú chotár pomerne úzky, zamestnávajú sa sčasti sedavými zamestnaniami, sčasti sa venujú obchodu.“

Prví židovskí obchodníci do mesta prišli v 20. rokoch 18. storočia z Moravského Holešova. Našli tu priaznivé prostredie pre obchod podporované Samuelom Pongrárcovcom, ktorí im prenajal niekoľko domov priamo na námestí. Keďže na území Čiech, Moravy a Sliezska platilo diskriminačné nariadenie cisára Karola VI., podľa ktorého sa v každej židovskej rodine mohol oženiť len najstarší syn, do Svätého Mikuláša prichádzali ďalšie rodiny nielen z Moravy, ale aj Oravy, Spiša, neskôr aj z Bratislavy či Bavorska. V roku 1728 bolo v meste 10 židovských domácností. V roku 1761 to bolo už 30 domácností a v ďalších rokoch židovská populácia prudko narastala. V roku 1795 po sčítaní ľudu žilo v mestečku 310 dospelých židov a v roku 1828 až 801. Zaujímavosťou je, že v tomto roku ich bolo dokonca viac ako evanjelikov (704) a rímskokatolíkov (203).

Obchodovali s najrôznejšími komoditami, s drevom, kožou, textilom, liehovinami, tabakom, a to nielen v Uhorsku, ale aj v Poľsku a Rakúsku. Podiel židovských obchodníkov na hospodárskom živote mesta neustále narastal a začiatkom 20. storočia pokryli až 90 percent obchodu.

Kramárnice – drobné obchodíky prevažne židovských obchodníkov boli pristavané k stredovekému opevneniu Kostola sv. Mikuláša v polovici 18. storočia. Zbúrané boli v súvislosti s rekonštrukciou kostola v 40. rokoch 20. storočia. Na kolorovanej pohľadnici z roku 1906 úplne vpravo dom mestského lekára Bartolomeja Kuxa (1853 – 1923). V dome, ktorý spolu s manželkou Jozefínou kúpil v roku 1883, nielen žil, ale aj ordinoval. Neskôr sa stal domovom aj pre jeho vnuka Pavla Straussa.

Pavol Strauss (1912 – 1994), významný slovenský lekár, spisovateľ a filozof so židovskými koreňmi, strávil v dome starého otca Bartolomeja Kuxa na mikuláskom námestí rané detstvo i obdobie dospievania. Dnes tieto skutočnosti pripomína pamätná tabuľa na priečeli domu.

Ako trhovisko slúžil voľný priestor v blízkosti katolíckeho kostola, ktorý tvoril jadro mesta. O hradbu kostola sa z vonkajšej strany v minulosti opierali malé obchodíky – kramárnice. Tieto stavby sa prvýkrát spomínajú v mestskom protokole v roku 1691, keď magistrát mesta upozornil remeselníkov a obchodníkov na možnosť prenájmu týchto priestorov aj šiatrov na trhovisku. Na pozemkovej mape z roku 1859 stojí okolo kostola 25 obchodíkov. Pozemky boli vo vlastníctve Pongrárcovcov a rímskokatolíckej cirkvi. Obchodíky vlastnili viacerí majitelia, prevažne židovského pôvodu. Obchod oproti katolíckej škole hneď vedľa kostola vlastnila Katarína Haasová rod. Duschnitzová a Šalamún Haas. Ostatné obchodíky na začiatku 20. storočia vlastnili rodiny Sternovcov, Seiserovcov, Friedmannovcov, Kuxovcov, Maukšovcov, Kohnovcov a Löwyovcov. Na parcele č. 149 stála pôvodná veža opevnenia, ktorá sa používala ako vstup do chrámu. Až do roku 1829 sa používala pre potreby mestského archívu, ale aj na uskladnenie pušného prachu a uniforiem. Kramárnice boli odstránené v dôsledku rekonštrukcie kostola v rokoch 1940 – 1943 podľa projektu architektov M. M. Harminca a J. Záchenského, ktorí mu navrátili jeho pôvodnú gotickú podobu. Ako prvé boli odstránené v auguste v roku 1941 obchody Šalamúna Deutscha a Adolfa Rauchwergera, kvôli novému vchodu do kostola. Obchody boli v roku 1942 postupne odkúpené alebo vyvlastnené. Spolu s obchodíkmi bol odstránený aj múr pôvodných hradieb. Jeho posledné zvyšky sa dodnes zachovali vo dvore Pongrárcovskej kúrie – najstaršej stavby v meste, ktorá patrí mestu Liptovský Mikuláš a v súčasnosti sa v nej nachádza Centrum Kolomana Sokola a odborné pracoviská Múzea Janka Kráľa.

Židia sa začali podieľať aj na správe majetkov Pongrárcovcov a ostatných lipťovských zemanov a neskôr sa uplatnili aj ako advokáti, lekári a župní úradníci. Uvoľnenie politických pomerov v Uhorsku po roku 1860 im umožnilo sa podieľať na správe mesta. V roku 1865 sa prvým židovským starostom v meste (a aj v rámci celého Uhorska) stal Izák Die-

Židovský cintorín.

ner, za ním nasledovali Jozef Stern, Móric Ring a Manó Steiner.

Židovská náboženská obec bola v meste založená v roku 1730 a o rok neskôr si postavili prvú drevenú synagógu. V roku 1752 si komunita založila židovskú elementárnu školu – školu Talmudu a Tóry a v roku 1776 učilište pre rabínov – ješivu. Svätý Mikuláš sa tak stal významným náboženským a kultúrnym centrom pre Židov z celého Liptova a nazývali ho „židovské atény“ alebo mesto mudrcov a znalcov písma. K tomu prispel aj príchod a pôsobenie významného učenca a rabína Eleazara Chaléviho v roku 1820 z Moravy. Ako významná duchovná autorita mesto opustil s príchodom nového myšlienkového prúdu, ktorý židovskú vierouku otvoril západnej kultúre a reformovaní židia – neológovia získali v mikulášskej židovskej obci prevahu. Pod vplyvom nového židovského osvieteniského hnutia a záujmu o nemeckú kultúru začali používať spisovnú nemčinu, kým dovtedy používali tzv. hebrejskú nemčinu. Reformné tendencie sa prejavili aj vo vzdelávaní. V školách okrem tradičnej židovskej vierouky začali vyučovať aj prírodné vedy, zemepis a dejepis. V roku 1860 v Mikuláši založili prvé židovské gymnázium, medzi ktorého absolventov patrili osobnosti ako berlínsky vydavateľ Samuel Fisher, berlínsky profesor Talmudu Eduard Baneth a prvý židovský advokát v Uhorsku, Simon Goldstein.

Najstaršia zachovaná fotografia mikulášskej synagógy pochádza z roku 1878 a nachádza sa v zbierkach Múzea Janka Kráľa.

Synagóga a židovská škola

Neustále sa rozrastajúca židovská komunita v roku 1842 rozhodla o výstavbe novej synagógy na mieste tej dnešnej. Monumentálna stavba bola postavená na pozemkoch podžupana Ladislava Okoličaniho, ktorý dokonca prispel aj na jej výstavbu. Vystavaná bola v klasicistickom štýle a svojim vnútorným usporiadaním, protiviacim sa tradícii (predovšetkým umiestnením almenoru k východnej stene synagógy), sa stala prvou svojho druhu na území dnešného Slovenska. Nová synagóga bola slávnostne otvorená v roku 1846. Otvorenia sa zúčastnili aj zástupcovia Liptovskej stolice, liptovských zemanov a mnoho ďalších nežidovských obyvateľov mesta. V druhej polovici 19. storočia sa rozpory medzi ortodoxnou a neologickou komunitou vyostrieli natoľko, že v roku 1868 došlo k jej rozdeleniu. V roku 1875 sa ale opäť zjednotili, aby sa v novej synagóge mohli modliť ako jeden zbor. Po ničivých požiaroch koncom 19. storočia si synagóga v roku 1906 vyžiadala svoju nákladnú prestavbu. Projekt významného budapeštianskeho architekta Leopolda Baumhorna do konceptu synagógy začlenil galérie

3561

A LIPTÓSZENTMIKLÓSI IZR. HITKÖZSÉG, FOLPÓ ÉVI
SZEPTEMBER HÓ 9-ÉN ÜNNEPLI ISKOLÁJA FENNÁLLÁSÁNAK

60-İK ÉVFORDULÓJÁT
 ÉS AVATJA FEL
ÚJJÁÉPÍTETT TEMPLOMÁT.

EZEN ÜNNEPÉLVEKRE A HITKÖZSÉG ELŐJÁRÓSAGA NEVÉ-
BEN TISZTELETTLEL MEGHÍVJA
LIPTÓSZENTMIKLÓS, 1906. AUGUSZTUS HAVÁBAN.

A RENDEZŐ-BIZOTTSÁG.

o o o

AZ ÜNNEPÉLVEKEN VALÓ RÉSZVÉTEL SZÜKS BEJELENTÉSÉT É HÓ
..... DÉGÉIG KÉRÜK.

Az ünnepélyek sorrendje a táblóban.

Lérv. nem. lapviszonyozás.

AZ ÜNNEPÉLVEK SORRENDJE:

DÉLELŐTT 11 ÓRAKOR.

AZ ISKOLÁNAK DISZÜLÉSE AZ ISKOLA 60 ÉVES FENN-
..... ÁLLÁSA ALKALMÁBÓL:

1. Egyházi ének, előadja: SCHWALB RUBIN főkántor, a templomi énekkarral.
2. Elnöki megnyitó.
3. Visszapillantás az iskola múltjára, tartja: FISCHER LIPÓT igazgató.
4. Alkalmi óda, szavalja: MAYER JENŐ.
5. Két volt és egy jelenlegi tanítvány beszéde.
6. Hymnus, előadja: az iskola és templom énekkara.
7. „HERZ FÜLÖP” emléktáblájának leleplezése.

DÉLUTÁN 4 ÓRAKOR.

A TEMPLOM FELAVATÁSÁNAK ÜNNEPÉLYE:

1. Diszközgyűlés.
2. A tórák elhozatala a templom főbejáratáig, egyházi ének kíséretében.
3. A templom ünnepélyes kinyitása.
4. A tórák bevittele a templomba és azok elhelyezése, egyházi ének kíséretében.
5. Az órák-mécses meggyújtása, beszéd kíséretében.
6. Zsolzár, előadja: SCHWALB RUBIN főkántor és a templomi énekkar.
7. Felavató-beszéd, tartja: főtisztelendő SINGER ÖLLOS főrabbi.
8. Ima hazáért és királyért.
9. Hymnus, előadja: a templomi énekkar.

ESTE 7 1/2 ÓRAKOR.

KÖZVACSORA: A „FEKETE SAS” SZÁLÓ NAGYTERMÉBEN.

Pozvánka na oslavy 60. výročia otvorenia a znovusprístupnenia synagógy v Liptovskom Sv. Mikuláši, 9. 9. 1906.

pre ženy, celý priestor zaklenul a secesne vyzdobil. Vzniklo tak unikátne prepojenie medzi pôvodným klasicistickým exteriérom a novým secesným interiérom. V tesnej blízkosti synagógy bola zriadená aj Židovská ľudová škola a tvorili spoločný uzavretý areál. Prvá inštitúcia zriadená v roku 1845 bola ešte v prenajatých priestoroch na Mikulášskom Huštáku a o rok neskôr mala už vlastnú budovu v blízkosti synagógy. Štvortriedna ľudová škola s vyučovacím jazykom nemeckým bola neskôr rozšírená na šesť tried a od roku 1855 jej ministerstvo školstva udelilo štatút vyššej štátnej školy. Pre jej vysokú úroveň predovšetkým vo včasnej výuke nemčiny a prírodných vied ju navštevovali aj kresťanské deti.

„V školskom dvore bolo mnoho stromov. Okrem dlhého radu starých gaštanov tu bola košatá lipa nad studňou, agáty a skupina mladých lipových stromčekov, medzi ktorými sa žiaci hrali „na nožnice“.

Pohľad na synagógu po Baumhornovej prestavbe z roku 1906.

Interiér synagógy na fotografii z roku 1977.

Druhú stranu dvora delil múr od susedných záhrad. Nad múrom vyčnievali koruny ovocných stromov. Vzadu za synagógou bol kus lúky, kde sa deti cez prestávky a po vyučovaní hrali „ide pešek okolo“ alebo „mal Adam sedem synov“ a tráva bola zodrátá ich topánkami. (...) Dvor mal dve brány. Jedna viedla na námestie so stoličným domom, druhá do Priečnej ulice. Každý piatok, keď sa zvečierovalo, prúdili cez obe brány sviatočne oblečení členovia reformovanej židovskej cirkvi. Farebné mozaikové okná synagógy sa rozsvietili a pod nebesky modrou klenbou sa nad hlavami veriacich vznášal spev chrámového zboru.“ Zo spomienok Iboje Wandal-Holm, rod. Lebovičovej (Zbohom, storočie; 2003).

Spolunažívanie medzi židovskými a nežidovskými obyvateľmi Liptovského Mikuláša bolo v minulosti harmonické. Mikulášania tvorili príkladné spoločenstvo bez ohľadu na vierovyznanie. Napätie medzi majoritným kresťanským a minoritným židovským obyvateľstvom vyvrcholilo v roku 1939 po vzniku prvej Slovenskej republiky. História židovskej komunity sa tragicky uzavrela v čase druhej svetovej vojny deportáciou väčšiny obyvateľov. Vo svojej memoárovej knižke Zbohom storočie spomína na toto

obdobie mikulášska rodáčka židovského pôvodu, pani Iboja Wandall-Holm: „Ešte dnes vidím veľké čierne nápisy na múroch, na stenách. Na kioskoch a na vyprázdnených výkladných skrinách: Židia do Palestíny! Židovský bodrel! Židia von! Ešte dnes počujem výkriky starcov, ktorým vytrhávali bradu, dupot čižiem.... Jasne sa mi vybavuje zimomravý, nahý, starinárstvu podobný obraz miestnosti v Stoličnom dome, kde sme odovzdávali svetre a kabáty pre zimnú pomoc a v ušiach mi znie ozvena vety, vyslovenej ministrom vnútra z balkóna toho istého Stoličného domu: „Veď židom skoro primrzne úsmev na tvári“, ako akási predzvesť transportov do Poľska, ktoré začali v marci 1942.“

Po vojne sa vrátilo asi 11 percent pôvodných židovských obyvateľov, ale komunita sa už neobnovila. Mikulášski Židia tu však zanechali svoju nezmazateľnú stopu v podobe budov, poväčšine priamo v historickom centre Liptovského Mikuláša a v jeho bezprostrednej blízkosti. Na mikulášskom námestí sa dodnes nachádza prvá rafinéria liehu Armina Starka, založená ešte v roku 1867, ktorá mala aj vlastnú elektráreň. Rovnako Prvá liptovská továreň na likéry a Bryndziareň bratov Steinovcov (1904) založená v roku

1904. Hovorí sa, že priamo do jeho bytu viedli rúrky z továrne, a tak mohol kedykoľvek svojich hostí ponúkať steinovským likérom či rumom. Na námestí sa nachádzal aj obchod s elektrotechnickým materiálom Jakuba Beera, ktorý prevádzkoval aj prvé benzínové čerpadlo. V severnej časti námestia sa nachádza Hexnerovský dom, ktorý patril významnému mikulášskemu advokátovi Júliusovi Hexnerovi (1852 – 1939). Za povšimnutie stojí aj tzv. Maukšovský, resp. singerovský dom, ktorý patril Móricovi Maukšovi (1806 – 1848). V Mikuláši založil prvú školu pre hluchonemé deti v Uhorsku. Ďalším podnájomníkom domu bola rodina Fischerovcov, v ktorej sa narodil vydavateľ Samuel Fischer (1858 – 1934), zakladateľ berlínskeho vydavateľstva S. Fischer Verlag.

Na námestí sa nachádzala aj prvá známa tlačiareň v Liptovskom Sv. Mikuláši, ktorú založil v roku 1854 Dezider Löwy. Významnou architektonickou pamiatkou je tiež vila rodiny Pazeriniovcov na Belopotockého ulici, ktorá sa nachádzala v blízkosti rodinnej kožiarskej fabriky založenej v roku 1900. Dom nechal postaviť továrnik Ľudovít Pazerini v roku 1916 podľa projektu významného architekta M. M. Harminca.

Katarína Verešová

Žiaci prvej triedy židovskej ľudovej školy, jún 1912.

Dnes už nestojaca budova niekdajšej židovskej ľudovej školy. Po druhej svetovej vojne sa do jej priestorov presťahovala liptovskomikulášska učňovská škola.

Niekoľko poznámok ku knihe *Deväť dní s Pavlom Straussom alias deviatnik láskavého človeka*.

Od skalpela k filozofii, od filozofie k poézii, od poézie k mystike a od mystiky ku skalpelu.

Písať knihu je ako jedno veľké dobrodružstvo. Pokúsiť sa uchopiť intelektuálne a umelecké poslanstvo Pavla Straussa, jeho spiritualitu a vnútorný svet, a navyše sformulovať jeho duchovný odkaz je avandúrou, pred ktorú som sa postavil ako celkom malý, veľmi nepripravený a opovážlivo nespôsobilý. Výzvu napísať knihu *Deväť dní s Pavlom Straussom alias deviatnik láskavého človeka* som prijal s malou dušou, nesmelou a s bážňou. Písať o niekom, kto bol intelektuálnym a duchovným veľikánom doby, písať o jeho spirituálnom rozmere, a navyše, to všetko písať pre súčasníkov postmoderného sveta, a pre tých, ktorí sú v duchovnosti nároční, vyvolalo vo mne ľak, zháčenie sa a napokon akési vnútorné upozadenie sa, emigráciu z doposiaľ stáleho, čoho výsledkom je pranie, aby tých deviatnikov bolo viac, aby sa viacerí podujali zostaviť deviatniky inak – možno viac filozoficky, možno viac duchovnejšie, možno viac jednoduchšie, možno viac náročnejšie, teda viac inak ako ja. Zápas so sebou samým, zápas so svojou nespôsobilosťou a duchovnou neudrživosťou bol prvým momentom, prečo som sa do toho pustil. Azda preto, aby som nezakrpatel v sebe samom a v ľudskosti, aby som rástol, dorastal, tak ako napísal Pavol Strauss: „*Sme rastúce púšte. Sme rastúce svetlá. Sme rastúce rána.*“¹ Tvorbou deviatnika som sa do toho rastu so Straussom pustil i ja.

Z mojich štúdií v Paríži si pamätám jeden moment s prof. Hervém Legrandom, OP, keď sme sa rozprávali o tituloch kníh. Povedal mi: Nadpis môže byť poetický, alegorický, môže to byť aj skryté poslanstvo. Ale podnadpis musí byť zreteľný a jasný. Ten má vyššiu výpovednú hodnotu ako samotný názov. A tak som dumal, ako ho uchopiť tak, aby čo najpresnejšie charakterizoval životnú cestu Pavla Straussa. Medicínu miloval, bol chirurgom telom i dušou. Preto bolo treba začať skalpelom, byť prakticky plne na zemi, zemský až bez hanby zemský, dokonca zemský s hrdosťou, lebo asi v tej najnižšej pozemskosti sa rodí najväčšia duchovnosť. Strauss sa šplhal za Bohom filozofickými aforizmami, a to, čo nemohol vyjadriť filozofiou, vyjadril poéziou. Vrcholom a dnom jeho života

bola mystika, mystika filozofie, mystika aforizmov, mystika poézie, mystika hudby. Mystika ho opäť vniesla do hliny zeme, do jej vône, do zduchovnenej pozemskosti zeme, teda späť k človeku z mäsa a kostí, zo svalov a chlopní, teda späť k skalpelu. Takto nejako sa zrodil podnázov.

Oveľa ťažšou výzvou bolo vybrať deväť tém, deväť okruhov, ktoré identifikujú Pavla Straussa. Čomu zasvätiť deväť dní meditácií, úvah, duchovného strácania a duchovného nachádzania? Čo podať čitateľovi, duchovnému dobrodruhuvi, ktorý chce ísť dobrému Bohu cestou Straussa, jeho počuť a počúvať? Keď som sa pýtal tých, ktorí Straussa poznali, aký to bol človek, všetci zhodne odpovedali, že to bol dobrý človek, láskavý a ľudský. Ľudskosťou sa asi najviac podobáme na Stvoriteľa. Takže prvá téma bola na svedie: láskavosť a ľudskosť.

Druhou témou sa stali ticho a samota. Oni sú „*najcennejšie prvky života*“² ako píše sám Strauss. Každý človek, ak je láskavý a ľudský, niekde niekedy musel začať čerpať z ticha a samoty. Veď v „*tichu sa vynárajú a odstraňujú bariéry pre lásku*“³.

Straussov život sa završoval v Eucharistickom slávení. Tu zakusoval stretnutie časnosti a večnosti. Skryté božstvo sa tu preňho stávalo odhalené. A z hľadiska človeka? Najumeleckejší výkon duše!⁴ Bez pochyb, tretie téma, téma Eucharistie, má svoje podstatné miesto bez toho, aby sme ju škálovali do nejakého poradia.

Je pochopiteľné, že takto eucharisticky vyhecovaný k životu Strauss žil to, čo on sám nazýval „žitá viera“. Ona sa teda právom stala predmetom štvrtej témy. Svedectvo jeho syna, Pavla Straussa, že „*jeho životným krédom bola „žitá viera*““⁵, ma len utvrdili v tom, že po Eucharistii, prameňu života, je toto to každodenné, čo si treba všedne zamilovať.

Každodennosť viery sa potvrdzuje v našom pohľade na iných, v našom podávaní ruky, v zdvíhaní iných. Téma starostlivosti o iných sa teda celkom prirodzene stala piatou témou. Starostlivosť o iných bola pre Straussa tak privilegiom, ako aj službou, ktoré je vlastne oddychom duše.⁶

Starostlivosť o iných sa kĺbila so Straussovou identitou lekára. Preto nasledujúca téma zdravia a choroby. Boh sa vie osláviť v oboch. Len my sa tomu

musíme priučiť. Jednoducho, „*byť sám pre seba, znamená stratiť sa sám v sebe a uvädnúť. Byť pre druhých, znamená objaviť svoju veľkosť*“⁷.

Keď som čítal Straussove diela, zisťoval som, že najviac používaným slovom je smrť. Smrť videl ako lekár, uvažoval o nej ako filozof, dekoroval ju ako umelec. Smrť sa týka nás všetkých. Čaká nás a my čakáme ju. Alebo nie? Nech je teda siedma téma skutočnou oslavou života! Predposledným okruhom meditácie je židovstvo a Kristus. Bola to hlbinná identita Straussa a zostáva hlbinnou identitou kresťanského jadra. Identita, s ktorou môžu mať mnohí problém. Práve preto ho treba nechať zrútiť a nechať sa začleniť do národa Krista.

Poslednou témou sa stala téma jeho duchovnej veľkosti – umenia a krásy. Človek je umelec a je krásny. Tak ako Boh. Umenie a krása – to je povolanie človeka – aby neživoril, ale aby bol. Tvoríť krásu, zápašiť o ňu – to je stopa Straussovej spirituality. Aj z toho dôvodu publikáciu tvoria grafiky od akademického maliara, profesora Jána Kudličku.

Záverom mi ostáva zaželať, sebe ako autorovi, a vám ako čitateľom, aby sa táto knižka používaním zodrala. Aby nás obliekla do modlitby, postavila k životu čelom a slúžila nám na radosť.

Tomáš Pružinec

- 1 Strauss, Pavol: *Človek pre nikoho*, in *Pavol Strauss. Rekviem za neumieranie. Zbrané literárne a mysliteľské diela*. 3. zv. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009, s. 365.
- 2 Strauss, Pavol: *Kvety z popola*, in *Ibid*, s. 219.
- 3 Pružinec, Tomáš: *Úvaha*, in *Deväť dní s Pavlom Straussom alias deviatnik láskavého človeka. Od skalpela k filozofii, od filozofie k poézii, od poézie k mystike a od mystiky ku skalpelu*. Gelnica: Vydavateľstvo G-Ateliér, 2021, s. 17.
- 4 Strauss, Pavol: *Mozaika nádeje*, in *Pavol Strauss. S výhľadom do nekonečna. Zbrané literárne a mysliteľské diela*. 1. zv. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009, s. 126.
- 5 Strauss, Jozef: *Žitá viera*, in Žilka, Tibor – Gallik, Ján (eds.): *Pavol Strauss, prorok novej evanjelizácie*. Gelnica: Vydavateľstvo G-Ateliér, 2018, s. 93.
- 6 Strauss, Pavol: *Nežiť a žiť*, in *Pavol Strauss. Rekviem za neumieranie. Zbrané literárne a mysliteľské diela*, s. 95.
- 7 Pružinec, Tomáš: *Úvaha*, in *Deväť dní s Pavlom Straussom alias deviatnik láskavého človeka*, s. 29.

Deväť dní s Pavlom Straussom alias deviatnik láskavého človeka

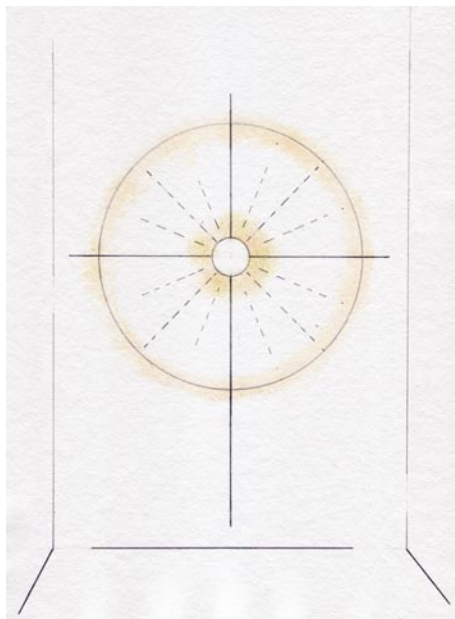
Slovo na úvod

Milí priatelia!

Dostáva sa Vám do rúk publikácia s názvom *Deväť dní s Pavlom Straussom alias Deviatnik láskavého človeka*. Hneď na úvod si teda položíme dve otázky: „Kto bol Pavol Strauss?“ a „Prečo deväť dní s Pavlom Straussom?“.

Najprv sa pokúsme zodpovedať prvú otázku: „Kto bol Pavol Strauss?“ Bol to človek ako my. Prechádzal spleť životných radostí a starostí, povinnosťami, prácou i zábavou. Poznával, čo sú to priateľstvá a vedel, že vzťahy treba budovať a že sa treba o ne aj starať. Strauss bol spočiatku sekulárnym židom, nemilitantným ateistom, ktorý zastával marxistickú ideológiu. No v prvom rade bol predovšetkým hľadačom, ktorý neskôr uveril v Ježiša Krista. Osoba Krista sa stala v jeho živote kľúčovou. Môžeme povedať, že celé jeho bytie bolo preniknuté touto osobou, ktorá zmenila svet a dejiny. Strauss bol manželom a otcom rodiny. Jeho manželka sa volala Mária. Spolu s ňou vychovali dvoch synov, lekárov, staršieho Pavla a mladšieho Jozefa. On sám bol lekárom, tak ako jeho starý otec Bartolomej Kux. Medicínu študoval vo Viedni a v Prahe. Počas vojenskej služby pracoval ako lekár v Prahe a v Plzni. Ako vojak pracoval aj vo vojenskej nemocnici v Ružomberku a v poľnej nemocnici v Korytnici, kde slúžil i počas bombardovania. Po skončení vojny pracoval v Liptovskom Mikuláši v Palúdzke, potom v Bratislave, v Skalici a napokon až do konca života v Nitre. Strauss bol aj plodným spisovateľom, esejistom, prekladateľom a mal veľký vzťah k umeniu. Jeho diela dodnes nachádzajú svojich obdivovateľov, a to tak na Slovensku, ako aj v zahraničí.

Biskup František Tondra charakterizoval Straussa takto: „Okrem prirodzených darov vynikajúceho lekára a mysliteľa, ktorý svoje myšlienky vedel aj napísať, mal aj veľké srdce naplnené láskou“. Biskup František Rábek, ktorý Straussa poznal osobne, o ňom napísal, že „bol až mysticky ponorený do seba, tichý, pokojný, ale pritom ku každému láskavý“, a skrátene dodáva, že bol „hlboký mysliteľ a súčasne i veľmi pracovitý“. Keď biskup Viliam Judák písal knihu o slovenských svedkoch viery, zaradil do nej aj Pavla Straussa, ktorého taktiež poznal osobne, pričom kapitolu o ňom pomenoval: Dobrý človek v bielom plášti. Napísal, že Strauss bol „neobyčajný slovenský intelektuál“, ktorý „svojím hľadaním, svojou náboženskou istotou, širokým rozhľadom básnika, spisovateľa, mysliteľa

Ilustrácia Ján Kudlička

– a priateľa“, „môže oslovit každého mladého človeka – aj neveriaceho“. Anton Srholec sa zasa o ňom vecne vyjadril takto: Bol „náročným veriacim, kritický k povrchnosti a hluchej tradícii“ a následne ho ešte obsirne popísal: „Dokázal v sebe spojiť človeka hlboko mystického, ktorý rozjímal, modlil sa za svojich pacientov a všetko obetoval Bohu, na druhej strane veľmi schopného chirurga, ktorý robil náročné operácie a pri ňom rástli a učili sa veľmi schopní zdravotní pracovníci“. František Mikloško jeho život charakterizoval ako „náboženský, mníšsky, odriekavý“. Mária Spoločníková, historička dejín umenia ho označila neskromným slovom „umelec“. Pre Ladislava Hanusa bol Strauss jednoducho „primár, chirurg, kapacita, filozof, básnik, hudobník“, pričom pripája „zduchovený konvertita“ a „vzácnny idealista“.

Je namieste i zodpovedať druhú otázku, ktorú sme si vyššie položili: „Prečo deväť dní s Pavlom Straussom?“ Prečo deviatnik Pavla Straussa?

Súčasný svet zažíva rôzne turbulencie. Niektorými turbulenciami človek padá, krpátie, ba i zomiera. Niektorými sa zase dvíha, spevňuje, prehodnocuje, ba i nanovo rodí. Je vždy dobré, keď v turbulenciách doby a života máme pevné body, oporné stĺpy, živé príklady. Unikátne svedectvo myslenia a svedectvo života Pavla Straussa toto všetko môže spĺňať. Stráviť deväť dní s myšlienkami Pavla Straussa, nechať sa nimi dotknúť a možno i vyprovokovať, pričom to všetko robiť „s očami upretými na Ježiša, pôvodcu a zavŕšiteľa viery“ (Hebr 12,2), nás môže

upevniť, posilniť a dať nám nové impulzy k životu.

Stráviť deväť dní v modlitbe a v rozjímaní, preniknutý Svätým písmom a myšlienkami Pavla Straussa, môže byť aj akousi modlitebnou štafetou, ktorú nám zanechali manželka Straussovci a ktorú môžeme niesť ďalej. Svedectvo Straussovej manželky Márie môže byť v tomto hlboko podnecujúce: „Náš život nebol nejaký ružový, bolo tam veľa úzkostí a veľa strachu, ale všetky tieto najťažšie chvíle sme riešili obidvaja na kolenách... Deviatniky. A všetko sa vyriešilo“.

Deviatnik Pavla Straussa nejde cestou tradičných deviatnikov. Pavol Strauss bol intelektuál a umelec. Jeho intelektuálny a umelecký potenciál predmetný deviatnik odráža. V deviatniku sa teda stretáme aj s myšlienkami, ktoré môžu byť náročnejšie a ktoré v nás môžu vyvolať – okrem duchovného zápasu – aj intelektuálny zápas. Je to cesta spleť myšlienok a úvah. Z tohto dôvodu sa odporúča, aby texty na jednotlivé dni boli rozložené do celého dňa, teda tak, aby sa deviatnik stal skôr celodennou záležitosťou – aby nás naučil chápať, že každú chvíľu možno zastaviť a skúmať, že každý dych hodno kontemplovať. Deviatnik sa uberá cestou viac reflexívnejšou, intelektuálne náročnejšou, no zároveň sa spája s mystickosťou, tajomnosťou a umením. Spreádzajú ho grafiky od akademického maliara, profesora Jána Kudličku, laureáta Ceny Fra Angelika, ktorú mu v roku 2021 udelila Rada Konferencie biskupov Slovenska pre vedu, vzdelanie a kultúru. Sú katalyzátorom uvažovania a zároveň skúmania duchovného priestoru. Z jednej strany nás symbolicky spájajú s umeleckým horizontom Pavla Straussa, z druhej strany môžu pre nás predstavovať cenné umelecké až mystické artikulácie pre stíšenie a na ponor do Tajomstva, ktoré nás naplňa a presahuje.

Straussove myšlienky, ako aj naše úvahy a modlitby spojené s umeleckým posolstvom Jána Kudličku nás môžu inšpirovať aj k tomu, aby sme sa viac stávali, viac uskutočňovali, viac rástli. Ako tridsaťšestročný si Pavol Strauss zaznamenal do svojho denníka: „*Lebo naša láska je schopná rásť*“. Nech je týchto deväť dní cestou rastu, cestou dvíhania, cestou strát a cestou nachádzania.

*Sme rastúce púšte. Sme rastúce svetlá.
Sme rastúce rána.*

Pavol Strauss

Tomáš Pružinec

Za Palkom Prikrylom

*Padajú z neba rondely
a rieky žalmov tečú na zem,
igrica krojom odeli
oravské lúky v tichom amen.*

*Hostia nežne prikryla
bardove jasnozrivé oči,
s veršami Palka Prikryla
so žiaľom bežím po úbočí.*

*To prázdno v srdci zabolí,
priateľu – v nebi píšeš básne...
Pri božej muke na poli
ďakujem za tie chvíle krásne.*

Už je to rok, čo nás 9. apríla 2021 navždy opustil Pavol Prikryl, významný slovenský básnik, spisovateľ, redaktor, televízny moderátor a publicista, no predovšetkým manžel jeho drahej Adriany, otec štyroch detí Barbory, Kristíny, Doroty a Jakuba, či priateľ s veľkým srdcom, po ktorom v našich srdciach zostalo to povestné „prázdno po sekvoji“, o ktorom vo svojich veršoch písal básnik Milan Rúfus.

+ + +

V SAMÁRII PRI STUDNI

Celý život sa hrdo hlásil ku katolicizmu a k Orave. Narodil sa 25. 4. 1962 v Žiline. Študoval na gymnáziu v Žiline, na Prírodovedeckej fakulte a neskôr na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Obdarovaný Bohom nadaním pre prácu so slovom pôsobil ako redaktor v samizdatovom časopise Zrno, v Katolíckych novinách či ako šéfredaktor mesačníka o náboženstve a kultúre VOX. Za svoju činnosť bol ocenený prestížnou cenou International Media Award for Excellence in Journalism, ktorú mu v roku 1995 udelila medzinárodná novinárska organizácia UCIP so sídlom v Ženeve. Pri príležitosti sviatku patróna umelcov bl. Fra Angelica ho v roku

2020 ocenila i Rada Konferencie biskupov Slovenska pre vedu, vzdelanie a kultúru Cenou Fra Angelica za slovesné umenie „za trvalý prínos do kresťanskej kultúry na Slovensku“. Ako televízny moderátor sa nám prihovárал cez televízne obrazovky v relácii *V Samárii pri studni*, prostredníctvom ktorej nás pozýval k živému Prameňu pri studni v Samárii, ku ktorému nás neustále pozýva Ježiš, pretože: „...kto sa napije z vody, ktorú mu ja dám, nebude žízniť naveky. A voda, ktorú mu dám, stane sa v ňom prameňom vody prúdiacej do večného života“ (Jn 4, 14).

+ + +

HLASIVKA V HRDLE BOHA

Pavol Prikryl sa do literárnych dejín zapísal ako výnimočný autor viacerých poetických zbierok, rozhlasových či prozaických diel. Podľa literárneho vedca Jána Gallika patrí Pavol Prikryl ku skupine súčasných katolíckych autorov, ktorí nadväzujú na tematické a poetologické východiská katolíckej moderny. Svedectvom o tom je aj jeho priateľstvo s básnikom katolíckej moderny Jánom Frátrikom, ktorý si všimol Palkovu hlbokú úctu a bázeň pred Slovom a ktorý ho nazval „básnikom čistého ladenia a spevu“. Vo svojej literárnej tvorbe sa zahľad do rondelov a rispetov, pričom lásku k svojej drahej manželke Adriane vyjadril výnimočným počinom – uvitím rispetového venca, ktorý je podľa básnika Teofila Klasa vôbec „prvým rispetovým vencom nielen v našej poézii“. Aj básnik a spisovateľ Peter Kubica vníma Palka Prikryla ako výnimočného autora, nazýva ho „básnikom duchovným, ktorý však vníma život, nepíše odtrhnuté od každodennej reality, prihovára sa Bohu, oslovuje človeka obyčajnými slovami, ale neobyčajným jazykom“. Podľa Petra Kubicu priniesol Palko Prikryl do poézie „niečo navyše – to čisté, čo pretrvalo dvetisíc rokov a bude tu naveky. Rondely spevavé, melodické, podobné ľudovým piesňam, hoci majúce pôvod francúzsky“. A že jeho literárna tvorba naozaj presiahla aj hranice Slovenska možno vytušiť aj zo skutočnosti, že dňa 25. 12. 2003 londýnske vysielanie BBC uviedlo vianočné literárne pásmo s jeho literárnymi textami. Ako básnik je tak jednou „z hlasiviek v hrdle Boha“ či jedným „z hovorcov ticha večnosti“, čo

potvrďuje aj jeho nádherná báseň *Básnik*, pri tvorbe ktorej nechal cez seba, ako neraz predtým i potom, pretekať „Božiu riečku“, a tak zachytával pre nás Božie slová do dokonale upletených sietí z veršov.

+ + +

A PÝTAJ SA KEDYKOLIEK

Za našu, o niečo mladšiu generáciu autorov, si dovoľujem Palkovi Prikrylovi vysloviť úprimnú a veľkú vďačnosť za to, ako sa k nám s priateľskou láskou, trpezlivosťou a starostlivosťou skláňal a nadšene nám odovzdával svoje literárne vedomosti a skúsenosti. Mal mnoho plánov – chcel pre nás totiž vytvárať priestor pre vzájomné poznávanie, rozhovory, konfrontáciu, štúdium i stretávanie sa viacerých generácií katolíckych autorov. Pavol Prikryl sa otvorene hlásil k tvorbe a odkazu slovenskej katolíckej moderny, pričom za základné prvky tvorby autorov hlásiacich sa k tomuto odkazu považoval „oslavu Boha a oslavu človeka, Božieho dieťaťa, pretože ako hovorí Paul Claudel, chvála je možno najvyššou hybnou silou poézie, lebo je výrazom najhlbšej potreby duše, hlasom radosti a života, povinnosťou všetkého tvorstva“. Podľa vzoru svojho staršieho literárneho priateľa Jána Frátrika nám vytváral oporu a podporu v našej literárnej tvorbe a nabádal k štúdiu a prehlbovaniu znalostí poetiky, nakoľko podľa neho „forma nie je menej závažná ako obsah“, pričom však zdôrazňoval, že „nie forma, ale obsah je prvoradý“. V mojom archíve mám odloženú aj našu poslednú komunikáciu z marca 2021, z ktorej mi na rozlúčku svietia jeho posledné slová: „A pýtaj sa kedykoľvek. Ciao, priateľ môj!“

Vravievam, že slová sú ako oblaky, ktorými môže človek zavlažiť vyprahnutú krajinu duší, naplniť smädné studne srdca a ktorými môže vystupovať na krídlach modlitieb až do nebies. A Pavol Prikryl naozaj považoval báseň za mladšiu sestru modlitby. A keďže v tomto článku nie je možné obsiahnuť krásu jeho osobnosti, na pomoc som si pozval „mladšiu sestru modlitby“, aby mi pomohla vypovedať nevypovedané spolu so svojou staršou sestrou: „Odpočinutie večné daj mu, Pane...“.

KOŠICKÁ PIETA

September vonia vo vetách,
omšové tečie storočiami,
do sveta volá: Effeta!,
košický sonet z kalnej jamy.

Padajú z krídel anjelom
ikony na bezhlavé slová,
písané biele na bielom,
Boh sa raz opäť obetoval.

Trom sviecam plameň nezhasol,
prišli k nám ako traja králi,
a nesú dary ako soľ

nad zlato – v evanjeliári,
a slúžia omše bezo slov,
umlčať sa ich nepodarí.

+ + +

AGAPÉ

V kameňoch apsid klačí amen
pod mäkkým jerom anjela,
zlatý dážď písmen z Božích ramien
oblieka duše do biela.

Hlaholské znaky venčia chrámy,
v Proglase omša začína.
Milovať Boha rečou mamy –
z Biblie padla lavína

do veršov Veigla, ktoré mieria,
k ikonostasu mesta Berat,
cestujem prstom po mape.

S horčičnou láskou hlások, Gorazd,
zasadil sväté Krásno do brázd,
do duší prší agapé.

+ + +

ORA ET ARS

Pútnik Váh tajne na vlnách
maluje štetcom Vydrnáka,
a kým sa slová naplnia,
v legende ako orol čaká,

prastarý kláštor na skale,
po radu bežím k tebe, Svorad...
Uniesť kríž ako korále?
...so svätým Beňadikom porad!

Drevenú obruč s kameňmi,
na gloriolu premení,
štyridsať orechových Zdravas.

V pustovni klačí Otčenáš,
básnikom verše požehnal,
na Skalke orodajte za nás.

Jozef Tomášik

O holubovi na streche a o vrabcoch, čo odleteli...

Či už si to pri-
známe, alebo nie,
máme radi stere-
otypy. Vnásajú do
života akýsi druh
istoty, pocit bez-
pečnosti. Aj prí-
slovie pripomína
lepšieho vrabca
v hrsti, ako holu-
ba na streche. Máme v sebe náklonnosť
všetko merať a zvažovať cez materiálnu
skúsenosť. Takže za vrabca považujeme
napríklad aký – taký príjem, spokojnosť
s bývaním, zariadením domu, so sprá-
vaním sa našich detí – aspoň teda to, čo
sami vidíme a počujeme... Jednoducho,
že nie sme horší, ako tí ostatní, alebo
lepšie povedané, nechceme „vytŕčať“ nad
ostatných. Inakosť sa nenosi, ledaže by
šlo o to, že si ma niekto všimne, alebo že
chcem na seba upozorniť.

Doba, v ktorej žijeme, „rozohna-
la“ všetky vrabce našich istôt a sme tým
zaskočení. A to až natolko, že nedoká-
žeme vidieť tie krásne a neporovnateľne
vznešenejšie „holuby na streche“. Ohlúp-
li sme a oslepli, zahľadení len do svojich
prázdnych dlaní – tých materiálnych, ale
aj tých duchovných...

Zrútili sa nám mnohé z našich sve-
tov; spôsob života, možnosti trávenia
času, ponarúšali sa vzťahy, či pribudol
strach o zdravie a niekedy aj život – svoj,
alebo našich blízkych.

Vydať sa na cestu za „holubom na
streche“ je vždy riskantné a niekedy aj
nebezpečné. Lenže cieľ dáva zmysel ces-
te! „Organizovaný“ duchovný život vo
farnosti je v troskách. Napriek a či vďaka
železným zvykom, ako napríklad preží-
vanie nedele, sviatočných dní, o atmosfé-
re Veľkej Noci a Vianoc už nehovoriac,
sme stratení a s nostalgiou hľadáme za
odleteným kŕdlikom splašených vrabcov,
naivne si myslíac, že sa nám vrátia a jed-
ného krásneho dňa – čoskoro! – nám
padnú do lona...

Namiesto ľutovania sa a notorické-
ho omieľania, že „ako to bolo dobre“ a
„kedy zas bude po starom“, treba zodvih-
núť hlavu a odhodlať sa k odvahe vykro-
čiť, hoci aj na neistú a riskantnú cestu za
tým, čo je vznešené!

Pavol Florenský, ruský mysliteľ, filo-
zof, matematik a kňaz, akoby prorocky
uchopil dnešnú dobu: „Nič nemôže zostá-
vať na svojom mieste, všetko musí strácať
svoju formu, svoje zákonitosti... Všetko

existujúce musí prísť ku konečnému roz-
padu, zpráchniveniu, roztaveniu,... že ak
sa všetko staré neprevráti v úplný chaos a
nebude zomleté na prach, do tých čias ne-
môžeme hovoriť o nástupe nových a stálych
hodnôt ...“ (Božích hodnôt – pozn. P.O.)

Ešte pár myšlienok Pavla Straus-
sa: „Väčšina starého začína strácať svoju
platnosť. Väčšina nového ešte neukazuje
známky trvácnosti. Tesná brána okolo nás
vedie do nového veku, kde bude všetko iné,
všetko pretvorené. Tesná brána v nás je je-
dine schodná cesta, i keď sa už nemôžeme
prepchať vonkajšou tesnou bránou.“

„Ide o to, dať sa už len Bohu. Dať mu
najviac z toho, čo máme. Dať mu všetko.
Dajme sa mu bez výhrady. Viac mu dať
nemôžeme. Viac ani od nás nechce. Možno,
že sa mnohí z nás musia stratíť, aby sa
zas našiel svet.“

„Mať odvahu byť samým sebou, je vy-
budované na paradoxe, že večné sa stalo
časným a časné sa stane večným. A to je ob-
doba Kierkegaardovej vety: „Veriť znamená
stratiť rozum, aby sme získali Boha.““

A 7. 10. 1984 si MUDr. Strauss zapí-
sal: „Príkoria a poníženia, facky a bolesti
sú stupne, ktorými môžeme vystúpiť do
vyšších podlaží svojho vnútra. Bez hnevu,
bez zatrpknutosti, len úsmevom z nadhľa-
du. Navonok možno všetko stratiť, aby
sme vnútorne získali. Nielen všetko, ale i
všetkých.“

Všetko nové sa začína nadobúdať
strácaním a vzdávaním sa starého. Pán
Ježiš hovorí o „novom víne“, ktoré tí, čo
poznali staré, nebudú chcieť, lebo „staré
je lepšie“ (Lk 5,39). Dnešné časy sú pre
nás veľkou školou, aby sme nikdy nepre-
stali túžiť po vyššom, krajšom a lepšom...
Boh neopúšťa svoj ľud! Sú tu vaši kňazi,
je tu každodenná Kristova obeta! „Spar-
takiáda“ uletela!!! Ostáva však možnosť
dosahovať osobné rekordy, výšiny du-
chovného vzopätia sa o akých sa nám
možno ani nespomínalo! (Pri tej doterajšej
všeobecnej spokojnosti samých so sebou
sa ani nemohlo...)

Holub je nádherný symbol vyššieho
cieľa. A vôbec nevádi, že je na streche...!

„Vzpriamte sa, zodvihnite hlavu, lebo
sa blíži vaše vykúpenie“! (Lk 21,28)

Požehnaný čas vám prajem! Lebo to
je ten pravý čas, čas spásy...

V Likavke 30. novembra 2021
Váš Paľo Ondřík, farár

Za kňazom Jozefom Leščinským

Bol mužom syntézy, vzrušujúcim spôsobom prepájal pozemské s nebeským. Aj vďaka jeho fascinujúcim prednáškam máme na Slovensku nebývalo silnú generáciu vynikajúcich biblistov.

Ozval sa mi začiatkom februára. Len pár dní predtým ho po mesiaci prepustili z nemocnice. Prišiel s nápadom, či by sme v denníku

Postoj nechceli uverejňovať eseje z jeho zbierky *Perlový náhrdelník*. Bez váhania som súhlasil.

S profesorom Jozefom Leščinským sme si potom volali každý týždeň. Aj keď mi nechal voľnú ruku v tom, ktorý text aktuálne vyberiem, vždy mi naznačil, ktorý by to mohol byť.

Občas navrhol niečo vypustiť alebo, naopak, doplniť. Videl som, ako mu na tom záleží, že nad dávno vyjadrenými myšlienkami nanovo uvažuje...

V nedeľu dopoludnia – po tom, čo ho cez víkend pre zhoršený zdravotný stav opäť raz museli hospitalizovať – telefonoval pani Lubici, ktorá bola jeho pravou rukou, aby mu do nemocnice priniesla pár vecí. Medzi nimi aj vytlačennú esej *Ježiš a Pilát alebo o svedomí a referende*, ktorú som zverejnil v sobotu. Žiaľ, už sa k nemu nedostala. Pár hodín na to zomrel.

+ + +

V KRAVATE I KOLÁRIKU

S Jožkom sme sa v posledných týždňoch nerozprávali len o jeho textoch. „Sedím tu ako vrabec pri okne a kukám, čo sa deje vonku,“ smial sa nedávno narážajúc na svoj invalidný vozík, ku ktorému ostal pripútaný po tom, čo mu pre cukrovku amputovali ľavú nohu. Netajil sa obavou, že časom príde aj o pravú. No napriek všetkým diagnózam z neho sršal optimizmus a dobrej nálady mal na rozdávanie.

Nerozprával len o sebe. So všetkou pozornosťou sa ma pýtal, ako sa mám, na čom pracujem, ako doma zvládame toto zvláštne obdobie... Zvykol ma pri tom oslovovať braček, aj keď priazeň, ktorú mi prejavoval, nebola ničím zaslužená. Možno mu len vyslovovanie môjho krstného mena pripomínalo zosnulého otca, ktorý sa volal rovnako.

Akýkoľvek falošný pocit exkluzivity vnútorne odmietam. Nepochybujem o tom, že vo svojej láskavosti podobne oslovoval aj iných. Hoci ako profesor bol známy svojím sebavedomím, ku ktorému patril uštipačný humor prechádzajúci až do sarkazmu, čo sa niektorých občas aj dotklo, vnútri bol mäkký, citlivý a nežný.

Asi pred tromi týždňami mi rozprával o tom, ako si opäť raz pozrel film *Bedári* a ako ho opäť raz zasiahla scéna, keď biskup Myriel milosrdnou lžou zachráni biedneho zločinca Jeana Valjeana a tým ho nasmeruje na cestu dobra. Aj po telefóne som cítil, ako premáha svoje dotajie.

Spôsob, akým dokázal rozprávať o literatúre, dejinách myslenia, histórii a, samozrejme, o Biblii, nebol len zážitkom, ale navodzoval priam pocit vnútorného vzrušenia. Bol mužom syntézy – prepájal svetové so slovenským, biblické s postmoderným, pozemské s nebeským, kravatu s kňazským kolárikom.

Bol jedným z prvých kňazov, ktorý sa po páde totality dostali na štúdiá do Ríma, za čo bol vtedajšiemu biskupovi Rožňavskej diecézy Eduardovi Kojnokovi vždy nesmierne vďačný. A ten to určite nikdy neolutoval.

Na radu arcibiskupa Dominika Hrušovského sa Jožko v Ríme rozhodol pre špecializáciu na biblickú teológiu. A nech ma múdrejší opraví, ale dovoľm si povedať, že aj vďaka jeho fascinujúcim prednáškam z biblíka – či už v Spišskej Kapitule alebo v Košiciach – sa viacero slovenských kňazov rozhodlo pre postgraduálne štúdium biblických vied, vďaka čomu sa dnes naša krajina môže pochváliť nebývalo silnou generáciou vynikajúcich biblistov.

UDRŽAŤ SI ZDRAVÝ ROZUM

Keď sa košický arcibiskup Alojz Tkáč koncom 90. rokov rozhodol stiahnuť rožňavského kňaza zo Spiša do metropoly východu, aby prebral vedenie *Verbumu*, najstaršieho vychádzajúceho časopisu pre kresťanskú kultúru, bol to očakávaný krok. Počas dvadsiatich rokov sa na jeho stránkach usiloval zhmotňovať víziu kresťanstva, ktoré nemá ostať uväznené za kostolnými múrmi, ale prekvasiť celú spoločnosť. Vráťane politiky, ktorú obzvlášť pozorne sledoval. V telefóne som vždy počul, ako mu na pozadí beží spravodajská TA3.

„Tolko som čakal, kým tu vznikne médium, ako je Postoj. Hlavne si udržte zdravý rozum,“ povedal mi v utorok, keď som s ním naposledy telefonoval. Opäť sme sa lúčili s tým, že hneď, ako to umožní situácia, opäť sa stretneme osobne – pri fľaši vína v jeho obľúbenom podniku. Chcel som s ním urobiť knižný rozhovor. Bál som sa, aby mi do večnosti neušiel tak, ako pred necelými dvoma rokmi iný výnimočný kňaz Košickej arcidiecézy Juraj Semivan. Obaja mali toľko toho spoločného... Oboch som mal tak rád...

Jožko bol vynikajúcim profesorom, skvelým kazateľom, zábavným spoločníkom. No v prvom rade bol katolíckym kňazom zamilovaným do Krista. „Všetky životné krízy som prekonal vďaka láske k nemu. Vidím ho úplne všade,“ povedal v rozhovore, ktorý som s ním viedol pred rokom.

Dnes ho už vidí napriamo – z tváre do tváre. R.I.P.

Imrich Gazda

+ + +

Poznámka redakcie Listov PS:

Článok bol pôvodne publikovaný na webstránke konzervatívneho denníka *Postoj*, so súhlasom autora ho uverejňujeme aj v Listoch PS č. 37.

Otec Ján Ivan Mastiliak, CSsR

Najmä gréckokatolícki veriaci vedia, že v súčasnosti prebieha diecézna fáza procesu blahorečenia Božieho služobníka Jána Ivana Mastiliaka, CSsR, jedného z najdlhšie väznených rehoľníkov za bývalého totalitného režimu. Bol nesmierne múdry a vzdelaný a spoluväzni ho nazývali „chodiacou encyklopédiou“. S povolením autora uvádzame niekoľko stručných životopisných údajov o tejto veľkej osobnosti katolíckej cirkvi, a to konkrétne Úvod od viceprovinciála o. Metoda Lukačiča, CSsR, z knihy, ktorú napísal samotný o. Ján Mastiliak: „Hrsť spomienok“ – Vydavateľstvo Misi-onár, Michalovce – 2011.

O. Ján Mastiliak, CSsR (1911 – 1989) patrí bezpochyby k najvýznamnejším osobnostiam grécko-katolíckej cirkvi na Slovensku. Bol to hlboko zbožný a výnimočne učený grécko-katolícky kňaz, člen Kongregácie Najsvätejšieho Vykupiteľa, ktorý vydal svedectvo svätosti.

Jeho hlavnými črtami boli skromnosť a pokora. Bol človek čistej viery a rád vzýval svätých. Bol veľkým ctiteľom sv. Terezky z Lisieux. Často spomínal, že sv. Terezka mu zachránila život.

Narodil sa 5. novembra 1911 v Nižnom Hrabovci, okres Vranov nad Topľou. Ani nie 11-ročný vstúpil v roku 1922 do juvenátu redemptoristov v Libějovicach a potom pokračoval v rehoľnej formácii v noviciáte v Stropkove, kde 2. augusta 1929 zložil rehoľné sľuby. Po filozoficko-teologických štúdiách v Obořišti bol 12. augusta 1934 v Užhorode vysvätený za kňaza. Stal sa tak prvým grécko-katolíckym kňazom redemptoristom zo Slovenska. Od roku 1937 žil v Ríme, kde študoval na Východnom inštitúte a na Gregoriánskej univerzite. Na Slovensko sa vrátil v apríli 1944 a krátko pôsobil v kláštore v Podolínci. 5. januára 1945 sa stal ihumenom kláštora v Michalovciach. Od 10. septembra 1945 bol profesorom v redemptoristickom seminári v Obořišti. Ako teológ sa venoval unionizmu (dnešnému ekumenizmu) a prezentácii východnej cirkvi a jej duchovného bohatstva. Bol uznávaným odborníkom na orientálne predmety, preto bol aj menovaný za člena pražskej komisie pre biritualizmus.

Mal úprimne rád svoj východný obrad. 14. marca 1950 ho zatkla ŠtB. Vo vyšetrovacej väzbe boli proti nemu použité protizákonné metódy. O. Ján Mastiliak, CSsR bol jedným z 10 účastníkov tzv. monsterprocesu, ktorý mal zastrašiť katolícku verejnosť v bývalom Československu. Súd bol vysielaný aj rozhlasom. ÚPN vydal o tom knihu: „Agent a špión Vatikánu“ – Redemptorista Ján Ivan Mastiliak, slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi a spol. (2008); Dokumenty k procesu s Augustínom M. Machalkom a spol. (2009). Štátny súd v Prahe ho nakoniec 14. apríla 1950 nespravodlivo odsúdil na doživotie. Predtým mu

bol dokonca navrhovaný trest smrti. Tento trest doživotia mu bol neskôr zmenený na 25 rokov väzenia. Bol väznený na Mírove, vo Valdiciach a v Leopoldove. Prepustili ho až na amnestiu prezidenta republiky v máji 1965. Za vernosť cirkvi strávil vo väzení 15 rokov. Patril k najdlhšie väzneným kňazom v komunistickom Československu. Nedožil sa svojej súdnej rehabilitácie, ktorá sa uskutočnila až 16. decembra 1993 v Prahe a jasne vyjadrila, že je „nepochybné, že tito obvinení boli odsouzení nezákonně, při vyšetřování bylo použito nezákonných metod a že před soud byli postaveni z ryze politických důvodů“. O. Ján Mastiliak po prepustení z väzenia žil v Prešove a bol pod stálym drobnohľadom štátnej bezpečnosti. V rokoch 1968 – 1981 bol protoihumenom gréckokatolíckych redemptoristov. Zaslúžil sa veľkou mierou o obnovu gréckokatolíckej cirkvi v roku 1968. Po čase normalizácie u neho tajne vyštudovalo viac ako 30 kňazov. Intenzívne sa venoval prekladateľskej činnosti, preložil viac ako 100 diel z rôznych jazykov (ovládal približne 14 cudzích jazykov). Rád prispieval do časopisov a knižného kalendára. Bol známym duchovným vodcom mnohých zasvätených osôb, ako aj laikov. Zomrel 18. septembra 1989 v Prešove. Pochovaný je v Michalovciach.

Keby niekto chcel lepšie spoznať osobu o. Jána Mastiliaka, CSsR, tak odporúčame jeho prvý životopis v slovenčine „Známy-neznámy“, kde je uverejnená aj časť jeho korešpondencie a iné dostupné publikácie ako napr.:

- Ján Mastiliak – ETIKA Božieho kráľovstva, vydavateľstvo LÚČ.

- Daniel Atanáz Mandzák (ed.) – Dokumenty k procesu s Augustínom A. Machalkom a spol., EDÍCIA DOKUMENTY, vydavateľ Ústav pamäti národa.

- Daniel Atanáz Mandzák – „Agent a špión Vatikánu“ – Redemptorista Ján Ivan Mastiliak – slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi a spol.

Otec Mastiliak patril teda do tzv. katakombálnej cirkvi v Československu počas komunistického režimu. V rámci možnosti spolupracoval s miestnou farnosťou, najmä ako spovedník, formoval bohoslovcov na svojej „tajnej vysokej škole“, prekladal kresťanskú literatúru a neustále sa modlil a slávil liturgiu vo svojej izbe. Pri tomto všetkom udržiaval styky s veľkým počtom rozmanitých osobností kresťanskej a kultúrnej scény, ktoré tiež žili v skrytosti alebo denne čelili rôznym obmedzeniam a boli tajnou políciou sledované. Niekedy sa s nimi osobne stretával – hoci nie až tak často, vzhľadom na kontroly a hroziace následky; neraz s nimi telefonoval – i keď pochopiteľne bez preberania vecí do najhlbších podrobností. Veľakrát viedol s nimi súkromnú písomnú korešpondenciu, ako svedčí niekoľko listov a správ, ktoré sa

dodnes zachovali. A tu si kladieme otázku, ktorá sa nás z blízka týka: mohol otec Mastiliak poznať a komunikovať s Mons. Jozefom Tóthom, s MUDr. Pavlom Straussom či s prof. Júliusom Rybákom?

Pokiaľ ide o Jozefa Tótha, určite poznal otca Mastiliaka do istej miery. Obaja vedeli, že formujú budúcich kňazov pre tajnú cirkev. Komunikácia a stretnutia medzi aktívnymi členmi cirkvi v podzemí boli pomerne obmedzené z dôvodu ostrážitosti, a takisto kvôli nedostatku dorozumievacích prostriedkov. Takže aj otec Mastiliak a otec Tóth boli vo svojich stykoch opatrní. Navyše ich oddeľovalo to, že jeden býval v Prešove a druhý v Košiciach. Po obnovení povolenia pre gréckokatolícku cirkev v r. 1968 sa ujali prípravy kandidátov na kňazstvo rôzni ochotní a nadšení ľudia. Medzi nimi bol aj otec Mastiliak, ktorý v tom čase bol ešte relatívne silný a zdravý. Panovala aj nádej, že budú mať gréckokatolíci svoj vlastný seminár. Komunisti však toto nedovolili a zase boli gréckokatolícki seminaristi odkázaní na Cyrilometodskú bohosloveckú fakultu v Bratislave. Bratislavský seminár mohol prijať len obmedzený počet študentov za akademický rok. Kandidátov na kňazstvo bolo v tom čase omnoho viac. Prešlo sa preto na tajnú prípravu dospelých kádrov, ktorú prevzal s poverením o. ordinára Mons. Hirku otec Ján Krajňák. Jeho najbližším spolupracovníkom bol práve otec Jozef Tóth. Osobitnú úlohu tu naďalej zohral otec Ivan Mastiliak, ale vekom začal dozrievať a pomaly ustupoval do úzadia. Začal sa intenzívnejšie venovať prekladu náboženskej literatúry a v rámci možností aj laickému apoštolátu a iným záležitostiam svojej rehole redemptoristov.

Pokiaľ ide o Pavla Straussa a Júliusa Rybáka, situácia je ešte zložitejšia. Je možné, že sa o. Mastiliak dozvedel o osude a pôsobení obetavého a múdreho nitrianskeho lekára a o jeho „písaní do šuplíka“. To isté by mohlo platiť i pre sčítaného, rusistu, profesora a prekladateľa z Gelnice. Zatiaľ sa uspokojme s odpoveďou „pravdepodobne áno“. Otec Ivan Mastiliak strávil svojich posledných 15 rokov v malom manzarodovom byte u Braierovcov na Sázvského ulici v Prešove. Okolo seba mal toľko kníh, že skoro nebolo možné sa voľne pohybovať či nájsť miesto na sedenie v malej izbičke. Venoval sa najmä prekladu liturgickej a duchovnej literatúry. S pomocou ochotných pisárov a ďalších priateľov sa snažil „produkovat“ čo najväčšie množstvo samizdatov, aby ich mohol rozniesť všade, kde sa dalo po celej republike. Vo svojej prekladateľskej a publikačnej činnosti sa venoval rôznym témam: okrem „Východných“ záležitostí a ruskej literatúry a filozofie mu boli veľmi vzácne aj veľké osobnosti Západnej cirkvi, ako napr. sv. Terezka z Lisieux či sv. Alfonz de Liguori, zakladateľ rehole redemptoristov, do ktorej sám patril. Vďaka svojim známym, ktorí bývali doma i v zahraničí, dostával staré i nové knihy a časopisy, vrátane zakázaných samizdatov a

rukopisov. Je možné, že sa mu dostala do rúk nejaká knižočka od Pavla Straussa, a to v akejkolvek podobe. V čase, keď otec Ivan Mastiliak býval „v skrytosti“ na povale, sa vonku udiali rôzne udalosti, vrátane Pražskej jari a dočasného zmiernenia prísnej kontroly nad cirkvou. Práve v tých rokoch, resp. tesne po nich dokázal Pavol Strauss v Ríme publikovať dve vlastné knihy pod pseudonymom Jozef Augustín (1971 – *Zákruty bez ciest*; 1972 – *Roztrhnutá opona. Pohľady do duše moderného človeka*). Je teda možné, že sa tento materiál dostal do očí pozorného a prezieravého vzdelanca v tajnej prešovskej prekladateľskej dielni.

Čitateľovi sa ospravedľujeme za to, že sme zatiaľ neboli schopní plne zodpovedať otázku, ktorú sme si kladli na začiatku tohto článku. Ubezpečujeme ho však, že ide len o prvú tehličku potenciálne väčšieho prieskumu. Pokiaľ to čas a okolnosti dovoľia, mienime osloviť rôznych ďalších historikov a osobností, ktoré dobre poznali o Ivana Mastiliaka alebo sa v dnešnej dobe zaoberajú jeho biografiou. Okrem spomínaných ThDr. Michala Hospodára a SE-OLic. Daniela Atanáza Mandzáka, CSSR, máme v pláne osloviť napr. prof. Petra Zubka, ktorý by nám mohol pomôcť hlbšie objasniť danú problematiku.

Prikladáme úvahu o. Atanáza Mandzáka, CSSR z 8. marca 2021 o otcovi Mastiliakovi:

V roku 1993 som sa začal zaoberať životom a dielom redemptoristu Dominika Metoda Trčku. Na jeho živote ma zaujalo, a zároveň aj priťahovalo, že hoci zomrel ako mučeník v leopoldovskej väznici, zachovalo sa o ňom málo svedectiev a písomných prameňov. Bola to pre mňa výzva lepšie poznať jeho životný príbeh a zároveň aj michalovskú viceprovinciu redemptoristov, ktorej som sa aj ja stal členom. Postupne som odkrýval jeho horlivosť pre Boha a Gréckokatolícku cirkev, ktorá sa pre neho stala skutočne celoživotnou láskou. Pôvodom síce rímskokatolíkom prijal východný obrad a veľkú časť svojho rehoľného zasvätenia a kňazského života slúžil gréckokatolíckym veriacim. Z jeho životného príbehu mi bolo veľmi rýchlo jasné, že je vhodným kandidátom na blahorečenie. To sa skutočne uskutočnilo v roku 2001, keď ho 4. novembra na Svätopeterskom námestí v Ríme vyhlásil za blahoslaveného dnes už svätý pápež Ján Pavol II. Po týchto udalostiach sa moja pozornosť zamerala aj na ďalšieho redemptoristu – Jána Ivana Mastiliaka.

Starší spolubratia mi už skôr hovorili, že otec Ivan bol pokorný a vzdelaný rehoľný kňaz, muž svätého života, ktorého spôsob bytia, prístup k ľuďom a láska k Bohu je inšpiráciou nielen pre rehoľníkov, ale aj pre mnohých laikov. O ňom potom vznikla diplomová práca; zachovalo sa niekoľko dôležitých svedectiev a zhromaždené boli aj hodnotné archívne dokumenty; jeho život a dielo neboli dovtedy takmer úplne neznáme. Zomrel 18. septembra 1989 v Prešove, relatívne nie až tak dávno, preto

stále boli a sú k dispozícii svedkovia, ktorí ho veľmi dobre poznali.

Ako mnohých predom mnou, aj mňa zaujal monsterproces s desiatimi rehoľníkmi, v ktorom bol otec Ivan 5. apríla 1950 odsúdený Štátnym súdom v Prahe na doživotný trest. V štátnych archívoch som hľadal a následne študoval tajné dokumenty, správy a zápisy z porád, ktoré rozhodli o jeho nespravodlivom odsúdení. Za týmito rozhodnutiami sa skrývali konkrétni predstavitelia komunistického režimu, ktorí vnímali cirkev, jej najvyšších predstaviteľov, ale aj „rádových“ členov, ako úhlavného nepriateľa ich strany a nimi propagovaného spoločensko-politického zriadenia. Podarilo sa mi nájsť dokumenty, ktoré sú nespochybniteľným dôkazom protizákonného vyšetrovania zo strany Štátnej bezpečnosti, manipulácie zhromaždených informácií zo strany Štátnej prokuratúry a nespravodlivého odsúdenia zo strany Štátneho súdu. Prepisy stenografických záznamov zo súdneho procesu jasne ukazujú, ako sa aj otec Ivan odvážne bránil pred klamstvami a manipuláciou vyšetrovateľov, prokurátorov a sudcov. Napriek zjavej nedostatčnosti dôkazového materiálu, pri odsúdení rehoľníkov zohrala najdôležitejšiu úlohu politická objednávka. Hoci vo vybranej skupine desiatich rehoľníkov sa viacerí z nich ani vôbec nepoznali (a vykonštruované obvinenia kladené im za vinu boli často absurdné), nič to nezmenilo na ich nespravodlivom odsúdení. Prekvapil ma dôvod, prečo sa obeť stal hlavne otec Ivan, ktorý dostal exemplárny trest. Totiž podľa súdruhov, mimoriadny ohlas monsterprocesu vyžadoval aspoň u jedného z obžalovaných najvyšší trest, aby nevznikla hlavne medzi robotníkmi nálada, že dôkazový materiál bol slabý alebo že si komunisti netrúfajú uložiť prísny trest. Štyri navrhované tresty smrti, medzi nimi aj pre otca Ivana, boli napokon zmenené na jeho doživotný žalár a ďalšie vysoké tresty odňatia slobody. Celkovo boli rehoľníci z monsterprocesu odsúdení na 132 rokov väzenia.

Niektoré príhody z väzenia, kde bol protagonistom aj otec Ivan, sú chronicky známe a používajú sa v literatúre ako ilustrácia vtedajšieho života politických väzňov. O jeho výnimočnej pamäti a encyklopedických vedomostiach dodnes kolujú doslova legendy. S takýmto nadaním sa pochopiteľne aj on zapájal do tajnej prednáškovkej činnosti, kde bol nielen poslucháčom, ale aj obľúbeným prednášateľom. Mňa však z jeho čias väzenia upútalo niečo iné. Vo svojich spomienkach na čas väzenia zaznamenal v krátkosti aj svoje uväznenie a vyšetrovaciu väzbu, k čomu napísal: „Nikdy som nebol od prirodzenosti nejakým zvláštnym hrdinom, ale skôr bojzlivej povahy. V tiesnivej situácii, v ktorej som sa ocitol, mohol som byť z hlbky duše vďačný Kongregácii a spiritualite sv. Otca nášho Alfonza, ktoré stačia byť takou oporou aj v najkrutejších situáciách. Zvlášť odovzdanosť do vôle Božej a dôve-

ra v ochranu nebeskej Matky boli pre mňa ohromnou posilou.“ Je to úprimné a pokorné vyznanie zraniteľného človeka, ktorý si je vedomý svojej slabosti a krehkosti, ale zároveň aj pomoci a sily Božej, pre ktorú neexistujú neprekonateľné prekážky.

Ako mladý rehoľný kňaz sa otec Ivan venoval predovšetkým štúdiu a pedagogickej práci, čo sa mohlo zdať v nesúlade s charizmou redemptoristov, s povolaním misionára. Opak bol ale pravdou. Ukázalo sa to po návrate z pätnásťročného väzenia, keď nemohol slobodne prežívať svoje rehoľné a kňazské zasvätenie. Nikdy nebol ľudovým misionárom, komunistický režim mu nedovolil ohlasovať Božie Slovo ako činnému kňazovi v pastorácii. Snažil sa nájsť vhodný spôsob, ako slúžiť Bohu a ľuďom, a aj keď mu to nebolo dovolené vtedajším totalitným režimom, predsa vynikol práve v tejto službe. Napriek zdravotným ťažkostiam, vytváral si čas na stretávanie sa s ľuďmi, získaval pre Boha a Jeho kráľovstvo práve tých, ktorí úprimne hľadali a nenachádzali. Stal sa svedníkom a duchovným vodcom mnohých zbožných kresťanov, ale aj novoobrátencom, bol formátorom zasvätených osôb, rehoľných sestier i u neho tajne študujúcich kňazov. Toto bola vinica, na ktorú ho poslal Boh, ktorú denne vkladal do svojich modlitieb, ktorej sa prihovárал v tichu svednice v prešovskej katedrále, v podkroví podnájmu na Sázavského ulici, v množstve listov a pohľadníc, v obyčajných stretnutiach na ulici. Hojné vykúpenie ohlasovo jednoducho, bez nejakých zvláštnych metód, a predsa veľmi účinne. Toto bol jeho život, milovať Nebeského Otca a milovať blížneho. Znášal útrapy práce, radosti a starosti života, v spojení s Ježišom, remeselníkom z Nazareta a ukrižovaným na Kalvárii.

Pri zbieraní svedectiev a dohľadávaní archívnych dokumentov k životu a dielu otca Ivana, prekvapila ma skutočnosť, že drvivá väčšina oslovených si ho pamätala rovnako, ako múdreho, zbožného a pokorného rehoľného kňaza. Napriek svojej obdivuhodnej erudícii sa vedel znížiť aj k jednoduchým ľuďom. Nikedy sa síce pozabudol a používal odborné výrazy, ale nad to vždy vynikol jeho úprimný záujem o človeka, ktorého chcel v maximálnej miere vypočuť a podľa svojich možností a schopností mu aj pomôcť. Tento postoj nebol iba záležitosťou dobrej povahy alebo praktického humanizmu, ale bol ovocím jeho hlboké viery a cnostného kresťanského života. Udivoval jeho priam až detinský vzťah a dôvera nielen k Bohu, ale aj k svätým, počínajúc Presväťou Bohorodičkou, sv. Jozefom, sv. Alfonzom či jeho veľmi obľúbenou sv. Terezkou z Lisieux. Keďže plynule ovládal azda aj 20 cudzích jazykov, so zápalom prekladal diela filozofov a teológov, ktoré sa šírili ako samizdaty. Asi najväčšiu radosť mal z prekladov diel milovanej sv. Terezy, o ktorej vyhlásenie za učiteľku Cirkvi sa usiloval u troch pápežov. Nie náhodou ho nazvali aj „otec Terezičkár“.

Na početné prosby biskupov, rehoľníkov, duchovenstva a laikov bol 31. januára 2015 na archieparchiálnej úrovni oficiálne otvorený proces o živote, hrdinských čnostiach, o povesti svätosti a znameniach Božieho sluhu Jána Ivana Mastiliaka, CSsR. Prihlásili sa alebo boli oslovené cca tri desiatky svedkov, ktorí pod prísahou vypovedali o živote a diele otca Ivana. Bol medzi nimi aj jeden z jeho tajných študentov, ktorý sa stal tajným kňazom redemptoristom. Svojho času otec Ivan do neho vkladal veľa nádejí. Zveril mu prednášky z filozofie, ktoré v rámci tajnej formácie konal rehoľným sestrám. Keď sa v októbri 2020 tento redemptorista nakazil vírusom Covid-19, jeho zdravotný stav sa postupne zhoršoval. V sobotu 17. októbra 2020 bol hospitalizovaný v nemocnici a keďže sa jeho zdravotný stav stále zhoršoval, v utorok 20. októbra bol napojený na pľúcnu ventiláciu. Lekári a zdravotnícky personál síce stále hodnotili jeho stav ako stabilizovaný, ale s pribúdajúcimi dňami sa nádej na uzdravenie zmenšovala.

Za tohto rehoľného kňaza sa modlilo mnoho ľudí, a, samozrejme, aj rehoľní spolubratia. Pár dní som váhal, ale potom som požiadal zdravotnícky personál, či by mu mohli dať k lôžku obrázok otca Ivana. Vysvetlil som, že bol jeho tajným študentom a teda, keď už ho priviedol k rehoľnému životu a kňazstvu, nech sa aj teraz za neho mocne prihovára. Úprimne ma potešilo, že mi ochotne v mojej prosbe vyhovel. Zároveň som verejne poprosil, aby sa za neho ľudia modlili, obracajúc sa o príhovor k otcovi Ivanovi, používajúc oficiálnu modlitbu za blahorečenie: „Lekár duší a tiel, s pokorným srdcom k tebe voláme a modlíme

sa za tvojho služobníka rehoľného kňaza Miroslava. Vo svojom milosrdenstve mu odpusť všetky vedomé i nevedomé previnenia a dožič mu vstať z lôžka utrpenia. Prosíme ňa, na príhovor Božieho služobníka Jána Ivana Mastiliaka, vypočuj nás a zmiluj sa. Lebo Ty si Boh dobrý a láskavý k ľuďom a my ti vzdávame chválu Otcu i Synu i Svätému Duchu, teraz i vždycky i na veky vekov. Amen.“

Prešiel ďalší týždeň a jeho zdravotný stav sa zhoršoval. Napokon prišiel 4. november 2020. Bolo to výročie blahorečenia Dominika Metoda Trčku. Lenže tento dátum sa stal aj dňom prechodu chorého spolubrata, za ktorého sme sa modlili, do večnosti. Musím priznať, že som bol aj trochu sklamaný. Veď 5. novembra 1911 sa narodil Ján Ivan Mastiliak. Bolo to skutočne symbolické, ale nie podľa našich očakávaní a predstáv. Spolubrata sme pochovali a ja som stále premýšľal nad tým, prečo to takto dopadlo. Nemohlo sa to skončiť uzdravením? Nemohlo. Božia vôľa bola iná.

Prešlo iba niekoľko mesiacov a koronavírus vstúpil aj do môjho života. Nakažil som sa začiatkom februára 2021. Bolo to v prostredí, kde by som nikdy nič takéto nečakal. Tak či onak, prvé príznaky som ani príliš neregistroval, ďalšie som pre istotu nechal skontrolovať testom. Bol som negatívny. Lenže mi to nedalo a o štyri dni som šiel na ďalší test. Ten potvrdil nechcené. Pozitívny na Covid-19. Naivne som si myslel, že trocha si poležím, trocha budem pracovať na počítači nad textami. Bolo to skutočne naivné. Akoby šibnutím čarovného prútika sa zrazu objavili príznaky a každým dňom sa zvyšovala moja telesná tep-

lota. Myšlienka, že by som mohol pracovať na počítači mi už ani len nenapadla. Riešil som chorobu. Mal som primerané lieky, ale nedarilo sa mi znížiť horúčku.

Vo štvrtok 18. februára som mal horúčku nad 39 stupňov. Už to bolo aj vyčerpávajúce. Jasný, modlil som sa za moje uzdravenie a spomenul som si aj na to, ako som otca Ivana prosil o uzdravenie spolubrata. Hovorím si: „Otec Ivan, som vicepostulátor Tvojho procesu blahorečenia. Co keby si niečo urobil s mojou chorobou? Nechceš sa za mňa prihovoriť a nejakto vyriešiť?“ Takéto a podobné myšlienky mi v ten deň vírili v hlave. A čo sa stalo? Poobede mi telefonoval šéfredaktor Vydavateľstva Misionár. Kedysi som mu poslal text krížovej cesty otca Ivana s témou zjednotenia kresťanov. Už som na to aj zabudol. On to dal preložiť a doplnil to fotografiami drevorezieb krížovej cesty od redemptoristu Jana Cyrila Zakopala. Poslal mi aj návrh, ako knižička bude vyzeráť. Potreboval napísať už iba krátky vysvetľujúci text ku krížovej ceste. Prečítal som si ju a hovorím si: „Toto nie je náhoda.“ Necítil som sa síce zdravotne najlepšie, ale ešte v ten večer som vyžiadaný krátky text napísal a odoslal.

Ďalší deň horúčka ustúpila. Mal som adekvátne lieky a liečbu, ale verím v to, že aj otec Ivan si na mňa spomenul. Napísal som už niekoľko väčších i menších textov o otcovi Ivanovi; a aj keď som ho osobne nikdy nestretol, veľa som sa o ňom za posledné roky dozvedel. Určite je ešte veľa miest v pomyselných mozaikách, ktoré zatiaľ zostávajú neobjavené, ale jedno viem určite. Otec Ivan sa mocne prihovára za každého, kto ho o to prosí.

Enzo Passerini

Dar a bremeno dvojitej identity Tibora Žilku

Čerstvou novinkou na knižnom trhu je kniha rozhovorov s významným univerzitným profesorom a literárnym vedcom Tiborom Žilkom (je aj dlhoročným členom Spolku priateľov MUDr. Pavla Straussa), ktorá vyšla pod názvom *Dar a bremeno dvojitej identity* (2021) v Literárnom informačnom centre a jej autorom je uznávaný slovenský spisovateľ Anton Baláz. Obaja sú zároveň členmi Klubu nezávislých spisovateľov a ich vyše dvojročná spolupráca na uvedenej knižke prináša čitateľom veľmi zaujímavu spracovanú životnú a profesijnú príbeh Tibora Žilku. Veď ako prezrádza už popis na zadnom obale knihy, z maďarského chlapca zo slovenského pohraničia sa stal úspešný literárny vedec, ktorý je medzinárodne uznávanou autoritou vo svojom odbore.

Tibor Žilka patrí ku generácii, ktorá sa narodila na počiatku druhej svetovej

vojnovej kataklizmy, na ktorú si – hoci bol vtom čase malý chlapec – živo spomína. Rozhovory s Tiborom Žilkom prinášajú bohaté informácie o jeho školských rokoch, stretnutiach a priateľstvách s mnohými domácimi i zahraničnými autor-skými osobnosťami, napr. Ladislavom Ballekom, ďalej so spisovateľmi, ktorých literárni kritici zaradili do skupiny Generácia 56, alebo Generácia Mladej tvorby, s kresťanským mysliteľom a esejistom Pavlom Straussom, ale aj s významnými literárnymi vedcami z Kabinetu literárnej komunikácie v Nitre (F. Miko, A. Popovič, J. Kopal a i.), na zrode ktorého sa podieľal i on. Tibor Žilka si zaspomínal aj na tvrdé normalizačné časy, ale i krásne rodinné zázemie, ktoré si vybudoval spoločne s manželkou Martou, univerzitnou profesorkou a odborníčkou v oblasti mediálnej kultúry, estetiky a literatúry pre deti a mládež. Spoločne vychovali dvoch mimoriadne úspešných synov. Rozhovoriť sa aj o svojej mimoriadne úspešnej kariére, ktorá pokračovala i po roku 1989, ako sa vo funkcii prodekana a prorektora podie-

ľal na pretváraní prepolitizovaného univerzitného systému, zaťaženého komunistickou minulosťou, čo sa mu spoločne s ďalšími osobnosťami, napr. s dekanom Pedagogickej fakulty v Nitre a neskorším rektorom UKF v Nitre Petrom Libom či s pátrom Jozefom Opralom, napokon aj podarilo. Dôležitú kapitolu v jeho živote prinieslo i pôsobenie na univerzite v Maďarsku a neskôr aj na nitrianskej Fakulte stredo-európskych štúdií UKF, kde niekoľko rokov pôsobil vo funkcii riaditeľa Ústavu stredo-európskych jazykov a kultúr.

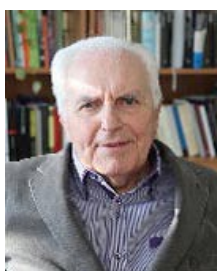
Do pozornosti dávame i video, ktorého autorkou je dokumentaristka Katarína Jonisová a vzniklo pre knižný veľtrh Bibliotéka: <https://www.youtube.com/watch?v=NPWjgns-t3w>

Ján Gallik

Štúdiá o Pavlovi Straussovi v talianskom časopise

Nápad vznikol v Liptovskom Mikuláši. Enzo Passerini sa ponúkol, že štúdiu o P. Straussovi preloží do taliančiny. Nápad dostal reálnu podobu. Môj text bol preložený do jazyka, ktorý je pre kresťanov-katolíkov

nesporne svetovým jazykom. Do jazyka, ktorý sa najviac podobá na latinčinu. A latinčina bola jazykom bohoslužieb od môjho útleho detstva, v tých rokoch ako miništrant som musel vedieť niektoré modlitby naspamäť, hoci som neovládala ani základy tohto jazyka. Passeriniho preklad ma teda vracia späť do čias, keď rodina a cirkevné kruhy vo mne začali prebúdzat pocit, že patríam svojim vierovyznaním ku katolíkom s 2000-ročnou tradíciou.

S uverejnením príspevku však vznikli isté problémy. Dlho sa žiadny časopis nechcel podujat na jeho uverejnenie, najmä preto, lebo táto štúdiá už vyšla v angličtine v známom poľskom časopise *Porównania*. Až nám pomohol György Domokos, môj kolega z Katolíckej univerzity Pétera Pázmány v Budapešti, ktorý bol nedávno u nás vymenovaný prezidentkou Zuzanou Čaputovou za univerzitného profesora, lebo pôsobí aj na Univerzite Komenského v Bratislave. Článok vyšiel v časopise *Nuova Secondaria* (Mensile di cultura, ricerca pedagogica e orientamenti didattici, 3. číslo – november, 2021). Štúdiá bola publikovaná pod názvom: *Pavol Strauss – un outsider geniale* (Pavol Strauss – geniálny outsider). Názov časopisu sa doslovne dá preložiť ako Nová sekundárna, čím sa naráža na oficiálny názov pre „strednú školu“ v Taliansku, ešte presnejšie – na „scuola secondaria di secondo grado“. Ide teda o časopis zameraný na strednú školu, preto je v názve „secondaria“. Podľa Enza Passeriniho je to najstarší mesačník v Taliansku. Venuje sa kultúrnemu a odbornému formovaniu pedagógov stredných škôl. Uverejňuje didaktické príspevky, ktoré majú všeobecnejší charakter, sú teda multidisciplinárne. Zároveň publikuje aj kritické komentáre o profesionálnej kultúre. Pavol Strauss a jeho pohnutý život môže byť pre Talianov zaujímavý aj tým, že dáva načrieť do pomerov v strednej Európe v 20. storočí.

Čím môže byť poučný P. Strauss pre Talianov? Okrem iného tým, že sa narodil v Rakúsko-Uhorskej monarchii a vďaka svojmu židovskému pôvodu sa suverénne pohyboval na tomto území aj po jej zániku. Nemčinu ovládala na úrovni materinského jazyka, preto mohol študovať na nemeckej univerzite, komunikoval aj po maďarsky, ba navyše ovládala aj francúzštinu ako svetový jazyk, ktorý medzi dvoma vojnami, ba do roku 1948 sa intenzívne vyučoval na gymnáziách a patril medzi základné výbavy absolventov vysokých škôl. Po ukonče-

ní gymnaziálnych štúdií sa Pavol Strauss (maturoval roku 1931) zapísal na Lekársku fakultu Viedenskej univerzity, kde aj absolvoval dva semestre. Stadiaľ sa dostal do Prahy na Nemeckú univerzitu a tam roku 1937 získal lekársky diplom. Keďže po nemecky vedel na úrovni materinského jazyka, v tomto jazyku uzreli svetlo sveta jeho prvé dve básnické zbierky. Už aj názvy zbierok sú nezvyčajné: *Die Kanone auf dem Ei* (Delo na vajci, 1936), *Schwarze Verse* (Čierne básne, 1937). Prvý názov chtiac-nechtiac evokuje surrealistickú poéziu. Hovorilo sa aj o tom, že tieto básne boli prvé surrealistické básne v nemeckej poézii, čo sice možno spochybníť, na druhej strane sú tieto básne literárne významné i v kontexte poézie, vytvorenej v nemeckom jazyku v tom období.

Nie je úplná náhoda, že P. Strauss sa orientoval hlavne na rakúsku a nemeckú literatúru, R. M. Rilke bol jeho najväčším vzorom, ale v samotnej beletrii prvotné podnety pre tvorbu získaval od rakúskych prozaikov (R. Musil, H. Broch, K. Kraus). Najviac sa upínal na románovú tvorbu H. Brocha, dodnes sa pamätám, kde sa nachádzali diela tohto autora v jeho príručnej knižnici. Úprimne povediac, mne je tento autor náročnou lektúrou, ale aj Milan Kundera ho pokladá za jedného z najväčších prozaikov strednej Európy. To všetko vysvetľujem vo svojej štúdií. Aj to, že z literárneho hľadiska Straussov esejizmus dosahuje také výšky, na ktoré sa nevyšplhal žiadny autor slovenskej literatúry. A všetci spomenutí autori sú Rakúšania, sú súčasťou rakúskej literatúry. Esejizmus v tom období, keď sa P. Strauss ocitol na spisovateľskej dráhe, prekvalifikoval aj v Nemecku.

Osobitne som sa venoval aj jeho kontaktom s významnými osobnosťami (B. Bartók, F. Werfel, V. Nezval atď.). Jeho zaujal predovšetkým Oskar Baum, slepý básnik, s ktorým bol v neustálom kontakte, možno k tomu prispela aj jeho humanizmom podopretá nátura. Nemohol som vynechať aj jeho skoncovanie s ľavičiarstvom na základe správ, keď J. V. Stalin zakázal Šostakovičovu operu na divadelnej scéne. Po tejto udalosti sa už nikdy nedokázal stotožniť s myšlienkami o socialistickom humanizme, založenom na klamstve a pomýlenej ideológii.

Ako vieme, ešte nemal ani päť rokov, keď začal chodiť do katolíckeho kostola. Ale kým konvertoval, musel uplynúť ešte dlhý čas. Stalo sa tak totiž až roku 1942. Na katolícku vieru prestúpil ako tridsaťročný. Počas svojho pôsobenia v Ružomberku od roku 1939 sa dostáva do kontaktu s rodinou Munkovcov, ktorí konvertovali zo židovstva na katolicizmus. Boli to rodičia Franz a Gizela a ich nadané deti: starší Tomáš a mladší Juraj. Prirodzene, vplyv tejto rodiny na jeho ďalší vývoj často spomínal aj v osobnom styku, napokon – ako vieme – všetci sa stali obeťou rasovej diskriminácie: Gizela a Juraj pravdepodobne

v koncentračnom tábore, Franza a Tomáša Nemci zastrelili 21. apríla 1945 kdesi pri meste Neuruppin severne od Berlína pri presune väzňov. Ich proces blahorečenia sa začal v roku 2011. Ako o tom píše Martin Koleják vo svojej monografii, od rodiny Munkovcov sa vždy vracal radostný, našiel tam prostredie, ktoré potreboval.

P. Strauss síce počas vojny konvertoval na katolícke náboženstvo, ale napriek tomu je pre svoj pôvod prenasledovaný. Dňa 29. augusta 1944 vypukne Slovenské národné povstanie, ktoré Nemci kruto potlačili a aj so slovenskými nacistami vyvražďili niektoré obce na Slovensku. Počas Slovenského národného povstania MUDr. P. Strauss ošetruje ranených v kúpeľoch Korytnica, kde ho Nemci zajali a iba o vlásoč uniká smrti. Pomohol mu k tomu jeden nemecký dôstojník aj vďaka tomu, že nemčinu ovládala na úrovni materinského jazyka. Po vojne sa obnovuje Československá republika, ale v roku 1948 pod tlakom J. V. Stalina dochádza ku komunistickému puču a prichádza obdobie teroru. P. Strauss je prenasledovaný už ako katolík, nemôže publikovať svoje eseje, je mu zahatý kariérny postup. Toto obdobie trvá do roku 1989, keď dochádza k Nežnej revolúcii. V roku 1992 sa však z Československa boli vytvorené dva samostatné štáty. V demokratických podmienkach už vychádzajú všetky knihy P. Straussa, stáva sa uznávaným spisovateľom, ale v roku 1994 zomiera.

To je stručný obsah môjho príspevku v taliančine. V osobe P. Straussa ide o mysliteľa, o ktorého diela môžu mať záujem aj v zahraničí. Najmä kresťanský orientovaný intelektuáli môžu siahť po jeho dielach, pokiaľ by boli preložené do cudzích jazykov. Niečo sa síce už preložilo, ale je to pramálo na všeludské hodnoty, ktorými sú presýtené jeho diela. Napokon aj jeho život je značne poznačený dobou, lebo obidve totality sa postarali o to, aby sa z neho stal outsider, vysunutý na okraj spoločnosti práve pre jeho nadpriemerné schopnosti a vzdelanie. Ako predstaviteľ slovenskej a zároveň aj stredo európskej kultúry bol vo všetkom výnimočný a originálny. Preto budme vďaka Enzovi Passeriniemu za jeho preklad štúdie o P. Straussovi do taliančiny!

Tibor Žilka

Titulná strana časopisu, v ktorom vyšla štúdiá o P. Straussovi z pera T. Žilka

Za priateľom Ing. arch. Júliusom Rybákom

Reminiscencie dokážu len čiastočne osvetliť život jednotlivca. Ostávajú len kontúry a pár detailov. Ale sú životy, pri ktorých je vnem stále jasný, dielo pretrváva, aj keď rozhovor je už len transcendentálny.

S Tinom (ako sme Julka všetci volali) sme sa spoznali cez našich otcov MUDr. Pavla Straussa a prof. Júliusa Rybáka. Oboch spájalo skutočné priateľstvo – nielen literárne, ale aj duchovné. Tento vzťah sa preniesol aj do celých našich rodín. Kým naši otcovia žili, pozerali sme sa na život i duchovno ich optikou, lebo sme obdivovali ich dielo i veľkosť ich duchov. Keď odišli na Večnosť, Tino i ja sme pocítili, že sme zostali ako bratia, ktorých spája dielo oboch otcov.

Trošku nás rozdeľovali naše profesie. Tino bol architekt a ja lekár. Ale aj to bolo pre nás obohacujúce, že sme si vzájomne mohli odovzdať skúsenosti i iné pohľady prameniace práve z tejto odlišnosti. Tinovo životné tempo bolo neuveriteľné. Pracovné cesty po celom Slovensku prakticky každý týždeň, ďalšie cesty do Prahy, jeho návštevy viacerých stavieb občianskych aj sakrálnych, nové a nové projekty. Bol som vďačný za každú jeho návštevu, lebo som vedel, že čas, ktorý strávil so mnou, bol na úkor jeho súkromia a hľadal sa mu ťažko. Mal zvláštny štýl rozprávania: vždy rozvážny, pokojný, vychádzajúci z faktov. Aj zlé veci, ktoré ho v živote postretli, vedel zinterpretovať s nadhľadom a zmierlivo voči tým, ktorí sa voči nemu previnili. Bolo zaujímavé sledovať a počúvať o plejáde jeho krásnych priateľstiev. Naše rozhovory boli ozaj nesmierne obohacujúce pre oboch. Obdivoval som aj jeho ďalšiu aktivitu – a to vydavateľskú činnosť, s čím boli spojené ďalšie cesty po celom Slovensku i do Poľska. Vydával knihy z literárnej pozostalosti našich otcov, ale aj knihy s iným zameraním, napríklad spracoval históriu pôvodných židovských obyvateľov Gelnice. Pri tejto príležitosti nadviazal

kontakty s potomkami preživších Židov roztrúsených po celom svete, až sa napokon v Gelnici stretli. Tinovo životné tempo bolo ohromujúce. Často som ho prosil, aby už pribrzdil. Ja som v živote pracoval intenzívne, ale pri ňom som sa cítil zahabene. Cez jeho vzácne priateľstvá som pozoroval jeho osobnostný rast. Hlavne jeho kontakt s originálnymi a dobrými kňazmi zanechal v ňom hlboké stopy.

Len postupne som sa dozvedal o Tinovej chorobe. Spočiatku to bolo v podobe, že má nejaký zdravotný problém, až neskôr mi podhalil celú realitu zhubného ochorenia. V detailoch bol informovaný o tom, čo táto diagnóza preňho znamená a že jeho život sa kráti. S ubúdajúcimi silami sa snažil ešte zrýchliť svoje snaženie, najmä pripraviť k vydaniu rozpracované diela. Nevie, či to bola náhoda a či vnuknutie, ale termín, dokedy to má stihnúť, spomínal september 2021. A bolo to prorocké...

Nechcem moju spomienku naňho skončiť sentimentálne, lebo jeho pokračovanie cítim cez jeho obdivuhodnú manželku Leu, ktorá ho podopierala a s láskou sa o neho starala aj v tých najťažších chvíľach až do konca, no prebrala na seba aj bremeno vydavateľských vecí, ktoré predpripravil.

Som vďačný, že sa naše životné cesty skrížili a že som mal tú česť aspoň chvíľu kráčať životom vedľa tohto vzácného človeka.

Jozef Strauss

+ + +

Tino

Tina si pamätám dobre už zo školy, kde sme na konci rozpadávajúceho sa režimu podnikali oslobodzujúce výlety na zakázané Bradlo a v tieni Štefánika a Jurkoviča spriadali odvážne sny o našej architektonickej budúcnosti. Keď sme spolu vyhrali akýsi projekt na Katedre priemyselných a poľnohospodárskych stavieb, ktorý sme šli obhajovať v celoštátnom kole do Prahy, vedel som, že naše cesty sa v budúcnosti ešte pretnú.

Stratil som ho nachvíľu z dohľadu, ale po etablovaní mojej kancelárie v Prahe sme nadviazali kontakt. Víдали sme sa vtedy pomerne často. Pamätám si na jeho už vtedy prihrbenú statnú postavu s charakteristickou kolísavou chôdzou a lišiackym úsmevom plným porozumenia. Keď ja som začínal, Tino už spolupracoval

s prestížnou londýnskou firmou Jestico + Whiles, neskôr John Colingwood architects, aby sa stal ich jedným z najvýkonnejších architektov. Keď občas pri návšteve nášho bytu v Tróji zostal dlhšie a ja som otvoril červené kláštorné, bilancovali sme naše sny zrodené na fakulte v Bratislave a pod Bradlom v Brezovej.

Keď som sa ja len pripravoval na svoju dráhu architekta a robil jednu štúdiu za druhou, Tino už realizoval svoje prvé stavby na Slovensku i v Čechách. Pokiaľ ja som sa zmietal v štýlovej neukotvenosti, Tino navrhoval svoje projekty z akéhosi vnútorného mentálneho vzorca, ktorý sa v ňom nepozorovane vykryštalizoval do pevného architektonického postoja. Vždy keď som si nevedel rady s konštrukčným detailom, pretože moje ambície ďaleko presahovali moje stavebné skúsenosti, Tino ma spoľahlivo vrátil na pevnú zem. Vďaka svojej pracovitosti Tino toho stíhal medzi Gelnicou a Prahou pomerne veľa, zanechával za sebou už ale stále menej stôp a postupne sa mi vytrácal z dohľadu. Jeho veľký plášť, ktorý sa za ním vlnil v rytme kolísavej chôdze, mi bude veľmi chýbať.

V Prahe 11/09/2021 Peter Sticzay-Gromski

+ + +

Za Tinom Rybákom

- zostávajú desiatky architektúr pre deň i noc, telo a dušu, ako aj pre Ducha;
- sú roky práce bez oddychu, hodiny v aute naprieč Slovenskom & Českom;
- ste mohli prísť po úsmev a povzbudenie, striasť zlobóstkú a malomysle;
- smúti Gelnica, Bratislava, Praha, Košice, Banská Bystrica, Poprad, Pezínok, Okoličné a ďalšie miesta jeho stôp;
- je polica starostlivo pripravených kníh, ktorým dalo život jeho vydavateľstvo;
- stála v láske jeho rodina a v obdive zástup priateľov;
- chodila smrť na konzultácie ako neokrôchaný, hlúpy klient niekoľko mesiacov,
- aby ho vo svojej absurdnej moci 8. 9. 2021 navždy umlčala.s

Tým čo ho poznali však dlho budú znieť melódie a rytmy dní, keď bol s nami.

Rudo Žákovský

• • •

PS: Oba nekrológy sú prevzaté zo stránky <https://www.archinfo.sk/diskusia/blog/architektura-vseobecne/za-tinom-rybakom.html>.

Vždy išlo o čas niekoho a inokedy o čas pre niečo...

Spomienky farnosti Okoličné na Ing. arch. Júliusa Rybáka

V úvode chcem v spomienkach vstúpiť do domu na ulici Školská č.16 v Margecanoch, keďže tam, v príbytku pána MVDr. Vladka Miklóšika, sa v 80-tich rokoch odohrávali vzácné stretnutia domácich, manželov Rybákovcov a manželov Tomagovcov. Tie sa časom presunuli aj do nášho domu na Hornádskej ulici, aby vzájomné vzťahy cez mnohé rozhovory rástli na každej strane. A my, deti, sme pozorovali svet dospelých, často pre nás neznámy... – vtedy si neuvedomujú, že nás tieto chvíle sprevádzajú v našom dospievaní a stali sa súčasťou nášho vnímania sveta a prežívania času.

A potom, prirodzene, prišli roky našich štúdií, mnohých životných mílnikov a každodenný život už „v našom prostredí“, keď sme len sporadicky mali príležitosť k vzájomným stretnutiam s týmito vzácnymi rodinnými priateľmi.

Prišiel však v mojom živote deň s dátumom 1. júl 2008, kedy som sa na základe menovacieho dekrétu spišského diecézneho biskupa Mons. Františka Tondru stal farským administrátorom Rímskokatolíckej cirkvi, farnosti Okoličné, aby som žil a pracoval pre túto Pánovu vinicu.

Krátko nato som telefonicky oslovil pána architekta Júliusa Rybáka, žijúceho v Gelnici, s prosbou o architektonickú pomoc, lebo som začal vnímať, že farské spoločenstvo sa dlhodobo borí s vážnymi problémami chrámov (deštrukcia striech, nadmerná vlhkosť či neúspešnosť posledných stavebných obnov). V našom prvom rozhovore na tému odbornej pomoci pre Okoličné nás oboch spájalo vedomie horeuvedených spomienok.

A tak nastal čas, ktorý bol raz opísaný v jednej mailovej správe pánom architektom Júliusom Rybákom:

*teším sa, že sa to hýbe
/stále to tak býva, že veci sa udejú ináč
ako človek na začiatku predpokladá, ale
vždy je to len vtedy, keď človek sa snaží
veci pohnúť dopredu/
S úctou jr
20.07.2009*

Sú to úprimne vyjadrené slová, ktoré mi pripomínajú biblický svet a v ňom častokrát nachádzajúcu sa teológiu času, ktorá má svoj význam i hodnotu. V onom biblickom svete sa čas spája s prežívaním udalostí – o „čas niečoho“, „čas niekoho“ alebo o „čas pre niečo“. Tieto výrazy už

nepredstavujú abstraktnú časovú líniu, ale sú skôr „punctum temporalis“, bodom v časovej línii, v ktorom sa stáva niečo, čo je nadradené času. Krásnym príkladom takéhoto vnímania biblického času sú slová Lukášovho evanjelia: „*Kým tam boli, nadišiel jej čas pôrodu. I porodila svojho prvorodeného syna, zavinula ho do plienok a uložila do jasiel*“ (Lk 2,6-7).

V tomto i v mnohých iných biblických príbehoch vidieť, že čas nie je možné odtrhnúť od udalosti, ktorá je s ním spojená. Narážame na základný rozdiel medzi biblickým chápaním času a našim chápaním. Čas je pre nás a našu západnú civilizáciu len abstraktnou záležitosťou bez pojistoty.

Až keď nás postretne silný príbeh priateľstva, lásky, ľudskej bolesti či smrti, padáme na kolená a začíname si uvedomovať v našej duši hlbšie prežívanie danej reality, čo v bežnom kolobehu života by sme prehliadali alebo nevenovali by sme tomu prílišnú pozornosť. Vďaka vnútornému princípu života farnosti Okoličné veci pohnúť dopredu a prítomnosti pána architekta Júliusa Rybáka, nadišiel pre nás ten „biblický čas“, v ktorom vždy išlo o „čas niekoho“ alebo o „čas pre niečo“. A v ktorom rovnako platilo, že sa veci udejú ináč ako človek na začiatku predpokladá.

V čase písania týchto slov pánom architektom Júliusom Rybákom sakrálna stavba v našej farnosti boli v zložitom stavebno-technickom, ale aj umelecko-historickom stave. Súbežne bolo potrebné sa rozhodnúť nastúpiť na cestu systematického získavania finančných prostriedkov z rôznych dotačných systémov, aby projektovaná obnova mohla dosiahnuť aj stupeň samotnej realizácie. Navzájom si dôverujúc, že zdoláme všetky prekážky na ceste, začal nenápadne plynúť čas, „čas niekoho“ inokedy „čas pre niečo“, čas naplnený zameriavaním, projektovaním, skúmaním, písaním, ... ale aj čas mnohých osobných stretnutí, uprostred ktorých vždy stálo úsilie pomôcť farnosti či sakrálnym objektom. A už po roku sme stáli pred veľkou výzvou – *Obnovou neskorostredovekej krovnej konštrukcie a strešnej roviny kostola sv. Petra z Alkantary*. I. etapa trvala celé 4 mesiace /*trojodie a severná kaplnka 07. – 10.2010/* a vyžadovala si vysokú odbornú pripravenosť, II. etapa rovné 2 mesiace v nasledujúcom roku /*svätyňa 08. – 09.2011/*.

Rok 2011 priniesol čas pre úplne nové vnímanie priestoru kláštora ponajprv v podobe realizácie parkovej úpravy s názvom „*Park pátra Linčovského*“, ale najmä v podobe trvalej múzejnej inštalácie v jednom krídle krížovej chodby s názvom *Múzeum Ladislava Mattyasovského*. Výnimočný rukopis inštalácie pána architekta Rybáka v poňatí kláštora františkánov na dlhé roky určil vysokú kvalitu prístupu i obnovy. Nominácia *Ceny Arch 2011 (aj s titulnou stranou múzea v časopise Arch 12/11)*, cena *Pamiatky a múzea* za r. 2011 v kategórii *Expozícia* či putovná výstava *Galérie Jaroslava Fragnera – Ó hory, Ó hory, Ó hory* venovaná súčasnej architektúre v českých a slovenských horách sa spoločne zhodujú, že z architektonického a výtvarného hľadiska ide o typický „understatement“ – citlivý výstavný interiér v prostredí s priznanými historickými nánosmi.

Do tohto prostredia neodmysliteľne patrí aj vynikajúca výstava Slovenskej národnej galérie v Bratislave v r. 2017 s názvom *Majster z Okoličného a umenie Spiša okolo roku 1500*, na tvorbe ktorej spolu s originálnym katalógom výstavy pán architekt Július Rybák spolupracoval a súčasne reprezentoval prístup aj farnosti Okoličné.

Vízia obnovy Kostola sv. Petra z Alkantary však bola u pána architekta Júliusa Rybáka oveľa komplexnejšia. Príliš ju v navrhovanom koncepte dňa 15. 7. 2012 s názvom *Obnova interiéru a exteriérov Kostola sv. Petra z Alkantary, Okoličné, Liptovský Mikuláš*.

Dovolil som si s odstupom 10-tich rokov dopísať do tohto konceptu roky samotných realizácií, ktoré by nebolo možné uskutočniť bez profesionálneho prístupu autorského dozoru a za ktorými vnímam nielen ja, ale aj mnoho iných ľudí, ten „biblický čas“, ktorom vždy išlo o čas niekoho (farského spoločenstva) a inokedy o čas pre niečo (sakrálna stavba – Kostol sv. Petra z Alkantary v Okoličnom a filiálny Kostol očisťovania Panny Márie v Smrečanoch). Túto nesmierne vzácnu skúsenosť nám pán architekt Július Rybák jemu vlastným nenápadným spôsobom odovzdal sprostredkovanú cez jeho ľudskosť, odbornosť a vieru v Boha. A práve preto chce byť Okoličné miestom, kde jeho rukopis bude dopísaný nielen v História Domus, ale aj v samotnom priestore kláštora františkánov. A v neposlednom rade v našej pamäti, v našich modlitbách, v našom čase...

**S úctou a nesmiernou vďakou
Jozef Tomaga,
správca farnosti Okoličné**

Návšteva pápeža Františka na Slovensku

Počas návštevy Svätého Otca Františka na Slovensku som mal obrovskú chuť pracovať ako tlmočník na dvoch podujatiach, kde mal veľmi zaujímavé príhovory. Menovite išlo o predobedné stretnutie hlavy katolíckej cirkvi v bratislavskej Katedrále svätého Martina s biskupmi, kňazmi, zasvätenými osobami a katechétmi; a v popoludňajších hodinách stretnutie s predstaviteľmi židovskej komunity pri pamätníku obetí holokaustu na Rybnom námestí v Bratislave. Obe akcie sa konali v pondelok 13. septembra 2021.

Nebudem hovoriť o tom, akou veľkou čťou to pre mňa bolo. Mimochodom, bol som vždy od pápeža Františka vzdialený niekoľko desiatok metrov. Na starosti som mal len simultánnu preklad príhovorov rečníkov (z tlmočnickej kabíny) a nie tlmočenie priamych rozhovorov medzi svätým otcom a vybranými osobnosťami (na to je iný obslužný personál). A práve o týchto prejavoch by som sa chcel tu zmieniť.

Prihovor Svätého Otca Františka počas stretnutia so židovskou komunitou pri pamätníku obetí holokaustu na Rybnom námestí v Bratislave

Drahí bratia a sestry, dobrý večer! Ďakujem vám za vaše slová privítania a za svedectvá, ktoré ste povedali. Som tu ako pútnik, aby som sa dotkol tohto miesta a aby sa ono dotklo mňa. Námestie, na ktorom sa nachádzame, je pre vašu komunitu veľmi významné. Udržiava živú spomienku na bohatú minulosť: počas stáročí bolo súčasťou židovskej štvrte: tu pracoval slávny rabín Chatam Sofer. Tu bola synagóga, hneď vedľa korunovačnej katedrály. Ako bolo povedané, architektúra vyjadrovala pokojné spolunažívanie dvoch komunit, vzácny symbol veľkého významu, úžasný znak jednoty v mene Boha našich otcov. Tu cítim aj ja, ako mnohí z nich, potrebu „vyzúť si sandále“, lebo sa nachádzam na mieste požehnanom bratstvom ľudí v mene Najvyššieho. Následne, však, bolo Božie meno zneuctené: v šialenstve nenávisť, počas druhej svetovej vojny, bolo zabíjaných viac než stotisíc slovenských židov. A keď sa potom chceli zmazať stopy komunity, bola tu zbúraná synagóga. Je napísané: „Nevezmeš meno Pána, svojho Boha, nadarmo!“ (Ex 20, 7). Božie meno, teda jeho samotná osobná skutočnosť, sa vyslovuje nadarmo, keď sa porušuje jedinečná a neopakovateľná dôstojnosť človeka, stvoreného na jeho obraz. Tu bolo Božie meno zneuctené, lebo najhoršie rúhanie, akého sa mu môže dostať, je použiť ho na vlastné účely, namiesto rešpektovania a milovania druhých. Tu, pred dejinami židovského národa, poznačenými touto tragickou a neopísateľnou konfrontáciou, sa hanbíme to priznať: kolkokrát bolo použité nevysloviteľné meno Najvyššieho na neopísateľné činy neludskosti! Kolkokrát utláčateľov vyhlásilo: „Boh je s nami“; ale pritom oni neboli

s Bohom. Drahí bratia a sestry, vaše dejiny sú našimi dejinami, vaše bolesti sú našimi bolesťami. Pre niektorých z vás je tento pamätník holokaustu jediným miestom, kde si môžete uctiť pamiatku vašich drahých. Aj ja sa k vám pripájam. Na pamätníku je po hebrejsky napísané „Zachor“: „Pamätaj!“ Pamäť nemôže a nesmie ustúpiť zabudnutiu, lebo trvalý úsvit bratstva nebude bez toho, aby sa spolu najskôr neprežila a nezahnala temnota noci. Aj pre nás znieva otázka proroka: „Strážca, ako je s nocou?“ (Iz 21, 11). Toto je pre nás ten čas, kedy už nesmieme zatemiť Boží obraz, ktorý žiari v človekovi. Pomôžme si v tom. Lebo ani dnes nechýbajú márne a falošné modly, ktoré zneuctujú meno Najvyššieho. Modla moci a peňazí vládne nad ľudskou dôstojnosťou, modla ľahostajnosti obracia zrak inam, modla manipulácií, ktoré používajú náboženstvo ako svoj nástroj a robia z neho záležitosť nadvlády alebo ho redukujú na nepodstatnosť. Ďalej je to zabudnutie na minulosť, neznalosť, ktorá všetko ospravedľňuje, hnev a nenávisť. Zdôrazňujem, že sme zjednotení v odsúdení každého násilia, každej formy antisemitizmu a v snahe, aby už nikdy nebol sprofanovaný Boží obraz v ľudskej bytosti. Ale toto námestie, drahí bratia a sestry, je aj miestom, kde žiari svetlo nádeje. Tu prichádzate každý rok zapáliť prvé svetlo na svietniku Chanukia. Takto sa v temnote objavuje posolstvo, že nie zničenie a smrť majú posledné slovo, ale obnova a život. A ak bola synagóga na tomto mieste zbúraná, komunita je tu stále prítomná. Je živá a otvorená na dialóg. Tu sa naše dejiny znova stretávajú. Tu spolu pred Bohom dosvedčujeme vôľu pokračovať v ceste zblížovania sa a priateľstva. V tejto súvislosti si uchovávam živú spomienku na stretnutie v Ríme v roku 2017 s predstaviteľmi vašich židovských a kresťanských komunit. Som rád, že následne bola ustanovená Komisia pre dialóg s Katolíckou cirkvou

a že ste spolu vydali dôležité dokumenty. Je dobré zdieľať a komunikovať si to, čo nás spája. Je dobré pokračovať v pravde a úprimnosti na bratskej ceste očisťovania pamäti, aby sa uzdravili minulé rany, ako aj v spomienke na prijaté a ponúknuté dobro. Podľa Talmudu kto zničí jedného človeka, zničí celý svet, a kto zachráni jedného človeka, zachráni celý svet. Každý sa počíta a veľmi zaväzuje to, čo robíte prostredníctvom vášho vzácného zdieľania sa. Ďakujem vám za dvere, ktoré ste otvorili z oboch strán. Svet potrebuje otvorené dvere. Sú znakmi požehnanosti pre ľudstvo. Otcovi Abrahámovi Boh povedal: „V tebe budú požehnané všetky pokolenia zeme!“ (Gn 12, 3). Je to refrén, ktorý poznačuje životy otcov (porov. Gn 18, 18; 22, 18; 26, 4). Jakubovi, teda Izraelovi, Boh povedal: „Tvojho potomstva bude ako prachu zeme a ty sa rozšíriš na západ i na východ, na sever i na juh; v tebe a v tvojich potomkoch budú požehnané všetky pokolenia zeme“ (Gn 28, 14). Tu, v tejto slovenskej zemi, zemi stretnutí medzi východom a západom, severom a juhom, rodina synov Izraela nech naďalej rozvíja toto povolanie byť znakom požehnanosti pre všetky pokolenia zeme. Požehnanie Najvyššieho sa na nás vylieva, keď vidí, rodinu bratov, ktorí sa rešpektujú, milujú a spolupracujú. Nech vás žehná Všemohúci, aby ste uprostred toľkých nezhôd, ktoré zamorujú svet, mohli byť spoločne vždy svedkami pokoja. Shalom!

Prihovor Richarda Dudu, predsedu Ústredného zväzu židovských náboženských obcí v SR

Vaša svätosť, pápež František, drahí preživší holokaustu, vážení cirkevní hodnostári, drahé sestry, drahí bratia z našej komunity, milí priatelia!

V strednej Európe, založenej na kresťansko-židovských tradíciách, existujú miesta zhmotňujúce symbiózu medzi kresťanmi a židmi. V Bratislave a na celom Slovensku ich je hneď niekoľko. Sme v meste, kde boli v katedrále korunovaní králi a kráľovná a kde pôsobila jedna z najdôležitejších postáv judaizmu – svetoznámy rabín Chatam Sofer. Na jednom mimoriadne symbolickom mieste práve stojíme. Je naplnené historickou pamäťou – bok po boku tu stál kresťanský a židovský svätostánok. Obyvatelia multietnického mesta sa tu modlili k jednému Bohu a spoločne prežívali radosti a starosti, ktoré im život priniesol. Architektúra teda stelesňovala súžitie komunit až do chvíle, kým nenastal čas temna, čas, keď sa koleso dejín posunulo späť. Židovská komunita takmer zanikla počas druhej svetovej voj-

ny a synagóga padla za obeť barbarskému zásahu v období budovania komunizmu. Dnes tu namiesto synagógy stojí pamätník obetiam vojnových zločinov, pamätník holokaustu. Je nemým nosičom odkazu budúci generáciám – zlo prevládne vtedy, keď sa k moci dostanú zlí ľudia a keď tí dobrí nenájdu silu či odvahu postaviť sa zlu na odpor. Slovensko je krajinou, ktorá má skúsenosť s oboma. Svedectvá o odvaha a ochote riskovať vlastný život sú dôkazom, že tých dobrých ľudí je na Slovensku väčšina.

Pre židovskú komunitu na Slovensku je toto zlomová, historická chvíľa, keďže vaše kroky ako pontifika vedú na miesto spomienky na zmarené života tisícov členov našej komunity. Nesmierne si vážime toto gesto. Na chyby minulosti sa nesmie zabudnúť, aby sa už nikdy nezopakovali. Nech je teda toto miesto tiež poslom odkazu o spolupráci medzi kresťanmi a židmi. Ten v posledných rokoch na Slovensku zintenzívňujeme. Organizujeme množstvo prednášok, výstav a konferencií na témy, ktoré nás spájajú. Sme presvedčení, že najdôležitejšou zásadou, ktorou sa rozvoj židovsko-kresťanských vzťahov má riadiť, je neustála komunikácia. Len ňou sa dá dosiahnuť stav trvalého zblížovania a pokojného súžitia. Veríme, že nefalošná ochota viesť úprimný dialóg umožní jedného dňa dať definitívnu bodku aj za tienistým obdobím spolužitia, ktoré pred 80 rokmi, počas hrôzostrašného svetového vojnového konfliktu, vážne poznačilo vzťahy medzi obyvateľmi na tomto území.

Láska k blížnemu má v kresťanstve i judaizme ústredné postavenie. Židovský teológ 20. storočia Will Herberg tvrdil, že spravodlivosť je výsledkom uplatňovania lásky v živote jednotlivca i spoločnosti. Zákon lásky totiž vyžaduje, aby sa s každým človekom zaobchádzalo rovnako, dôstojne a spravodlivo. Človek nikdy nesmie byť vnímaný ako vec, ako nástroj na dosiahnutie sebeckého cieľa. Ak sa imperatív lásky pretaví do zákonov a inštitúcií, spoločnosť má šancu stať sa spravodlivou. A o to nám všetkým ide.

Láska búra hranice, odstraňuje trecie plochy, zahládza konflikty. V slovenčine sa zase hovorí, že láska hory prenáša. S mojou milovanou manželkou už viac ako tri desaťročia tvoríme nerozlučný kresťansko-židovský pár. Náš vzťah je malým vesmírom, v ktorom vládne vzájomné porozumenie, rešpekt a úcta. Som presvedčený, že harmonické partnerské a rodinné vzťahy dokážu zabezpečiť stabilitu v spoločnostiach všade na svete. V takých spoločnostiach, v ktorých náboženská či etnická príslušnosť bude len a len príležitosťou na vzájomné obohacovanie a mierové spolunažívanie.

Prihovor Tomáša Langa, preživšieho holokaustu

Baruch Habáa. Bud' požehnaný, kto prichádzaš.

Je mi nesmiernou ctou prehovoríť pred Vami pri príležitosti Vašej vzácnej návštevy v našej krajine. Prehovoríť ako preživší Šoa. Ako príslušník generácie, ktorá nepoznala svojich starých rodičov a nepamätá ani svojich rodičov. Zahynuli ako jedni zo 6 miliónov. Som z generácie, z ktorej nás prežilo málo, pretože sa našli statoční ľudia, ktorí nepodľahli zlu a za cenu ohrozenia vlastného života nás ukrývali až do oslobodenia. Narodil som sa v máji roku 1942. Našu rodinu rozbili protižidovské zákony. Keď som mal 3 mesiace, môjho otca odvedli na nútené práce na východný front. Tam sa jeho stopa stráca. Až po 50 rokoch som sa z archívov dozvedel, že zahynul na Ukrajine. Nikdy mi nebolo osudom dožičené, aby som nad jeho hrobom povedal zádušnú modlitbu Kaddiš. Mamička zostala so mnou sama. V roku 1944 ju odvliekli v jednom z transportov z Budapešti. Keď som ochorel, dostal som sa do nemocnice, kam ma ešte umiestnila mamička. Potom sme sa vzájomne už nikdy neuviedli. Len navrátiť zvestovali, že zahynula počas pochodu smrti z tábora Ravensbruck v Nemecku. Statočné sestry-opatrovatelky nás chránili tým, že na dvere oddelení vypisali názvy infekčných chorôb, čo ozbrojencov odradilo od vstupu. Počas bombardovania, ktoré zastihlo aj nemocnicu, nás v kryte prežilo asi 15 detí a jedna sestrička. Je mi doživotne ľúto, že som sa jej nemohol neskoršie dopátrať a povedať jej ľudské ďakujem. Aj v mojom prípade sa osvedčilo, že kto zachráni čo i len jedného človeka, ako by zachránil celý svet. Cezto mňa, vďaka nášmu už 55 rokov trvajúcej manželstvu, umožnila narodiť sa našim dvom deťom a 6 vnúčatám. Posledných 20 rokov sa venujem histórii Šoa na južnom Slovensku. Píšem memento pre budúcnosť, aby sa minulosť nikdy neopakovala. V smutných dejinách Šoa na Slovensku je veľkými písmenami zapísaný vtedajší zástupca Svätej Stolice na Slovensku Msgr. Giuseppe Burzio, ktorý sa neúnavne snažil zastaviť antisemitizmus vtedajšieho vražedného režimu. Dovoľte mi zároveň poďakovať sa za Vaše šlachetné dielo, za Váš osobný vklad a učenie a hlásanie humanizmu, bratstva a tolerance.

* * *

Prihovor Samuely Harmáčkovej OSU (v uršulínskome kláštore našli skrýšiu židovské dievčatá, čím sa zachránili pred smrťou)

Drahý Svätý Otec František, vážení predstavitelia židovskej obce na Sloven-

sku, vážení prítomní hostia, s veľkou bázňou stojím dnes na tomto symbolickom mieste v prítomnosti veriacich kresťanov a veriacich židov, ktorí vyznávame a milujeme toho istého Boha.

Naše spoločné dejiny sú poznačené veľkou bolesťou, ale zároveň sú v nej chvíle, ktoré v nás vzbudzujú nádej, že v každom období žijú ľudia, ktorí majú v sebe hlboko zakorenenu lásku k Bohu a k blížnemu.

Prežívame úprimnú hrdosť, ale i vďačnosť za každého jedného Slováka, ktorý otvoril svoje srdce i dvere prenasledovaným sestrám a bratom židom. O to viac, že to boli aj dvere našich kláštorov a internátov a dvere domov, či bytov rodín našich žiakov. Sme vďačné, že naše sestry, ktoré vnímali posvätnosť každej ľudskej duše stvorenej na Boží obraz, mali milosť urobiť niečo preto, aby boli životy týchto ľudí zachránené.

Informácie, ktoré sa zachovali, hovoria o sestrách evakuovaných z Bratislavy do kaštiela v Svätom Križi (dnešný Žiar nad Hronom), ktorý im ponúkol biskup Ondrej Škrabík. Starali sa tam o skupinku detí. To, že to boli aj židovské deti, vieme od preživšieho – pána Thomasa Frankla žijúceho vo Viedni, ktorý nám o tom ochotne porozprával. Ďalšie svedectvo máme od pani Gabrielly Karin – umelkyne žijúcej v Los Angeles a pani Eriky Bránikovej žijúcej v Bratislave, ktoré boli žiakami uršulínskej internátnej školy v centre Bratislavy. Tam boli ukrývané spolu s inými židovskými dievčatami. Ich rodičia ich denne chodili navštevovať, kým nenašli úkryty pre celé svoje rodiny, alebo im niekto nepomohol utiecť z Bratislavy. Je symbolické, že na inom mieste, kde sestry ukrývali ďalšie židovské deti spolu s ich rodinami, dnes sídli Apoštolská nunciatura. Tam priviedla jedna bývalá žiačka nášho uršulínskeho gymnázia, pani Anna Bandžáková, rodená Kuchárová, ktorej rodina zachránila niektorých židov v Bratislave, mladú mamičku Editu Schwarzovú s jedenapoločnou dcérkou a neskôr jej priateľku Fridu Haselnussovú.

Udalosti, o ktorých hovorím, sa stali pred takmer osemdesiatimi rokmi. Dnes s radosťou v srdci pozorujeme živú kresťansko-židovskú spoluprácu na Slovensku. A to nielen medzi vrcholným predstaviteľmi, vzdelávacími inštitúciami, zmlcami Biblie, ale aj medzi ľuďmi v bežnom živote. Sme vďační najmä za vzdelávacie projekty pre mládež, prostredníctvom ktorých sa aj v našich školách snažia pedagógovia scitlivieť súčasnú generáciu na hlbšie vnímanie a poznávanie židovského kultúrneho dedičstva na Slovensku. Túžime zároveň sprostredkovať mladým ľuďom živú vieru v Boha, ktorá sa prejavuje v dennom živo-

te láskou k bližným. Ľudia, ktorí žili pred nami, sú svedkami toho, že takáto láska je možná.

Naša úcta, vďaka a modlitba patrí aj vyše 500 známym, ale i ďalším neznámym Slovákom a ich rodinám, ktorí akýmkoľvek spôsobom prispeli k záchrane čo len jediného ľudského života.

Nemyslím si, že je potrebné niečo k tomu dodať alebo komentovať. Svätý Otec jasne vysvetlil, že zneužitie mena Najvyššieho na páchanie neľudských činov je prejavom najväčšej nespravodlivosti, a to sa týka všetkých historických fáz ľudských dejín. Pred ostatnými svedectvami môžeme len ticho žasnúť a nechať sa povzbudiť hrdinskými činmi tých, ktorí v najbiednejších chvíľach našej nedávnej histórie a v čase najhlbšej krízy ľudskej dôstojnosti mali odvahu riskovať aj svoj život. A kto pozná životopis Pavla Straussa dobre vie, že aj on k tejto skupine patril.

Po ukončení stretnutia a pietneho obradu na námestí, kde kedysi stála bratislavská neologická synagóga, nás organizátori pozvali na občerstvenie v sídle Židovskej náboženskej obce na Kozej ulici. Nebolo to myslené pre všetkých účastníkov podujatia so Svätým Otcem, ale skôr len pre členov židovskej komunity a pár ďalších pozvaných hostí. Ja som sa tam s kolegyňou tlmočnicou ocitol úplne náhodou, lebo sa z iného kontextu osobne poznám s hovorcom ÚZ ŽNO, ktorý nás neplánovane prišiel pozdraviť a pozvať na toto občerstvenie. Nešlo o nič mimoriadne dôležitého, ale pre mňa bola prvá blízka skúsenosť v čisto židovskom prostredí, kde okrem ochutnania dobrého vína a iných kóšer dobrôt som mal aj možnosť podať ruku rabinovi a debatovať s rôznymi členmi komunity. Mal som v taške dve kópie z asi posledného čísla Listov PS (presné číslo si nepamätám); a tak som ich s veľkým nadšením podaroval môjmu známemu, ktorý ma tam priviedol. Naivne som si myslel, že Straussa poznajú alebo aspoň o ňom počuli. Veď ako to? Predsa konvertoval na kresťanskú vieru; vzdal sa židovstva... Prišlo mi na um posolstvo „Človeka pre nikoho“ a v duchu som si povedal: veď on sa svojho židovstva nevzdal, ba naopak – naplnil ho. Skrze Židov poznáme pravého Boha, v ktorom už nie sme ani Židia ani Gréci [alebo Taliani či Slováci...]. Verím, že by aj Strauss schvaľoval slová príhovoru Svätého Otca, ktoré budú ešte dlho rezonovať v myšliach tých, ktoré ich počúvali a aspoň čiastočne uchopili.

Enzo Passerini

Julo Rybák - Zrno, ktoré neodumrie, nevyklíči...

Rozhlasové pásmo pre Rádio Lumen

Rádio LUMEN, štúdio Košice

NÁZOV PÁSMO:

Zrno, ktoré neodumrie, nevyklíči...

AUTOR: Július Rybák

OSOBY:

Muž 1 – rozprávač, Muž 2, Žena

Zvuk: Hudobný vstup

Muž 1

Keď sa svet spamätal z druhej svetovej vojny, zavládlo všeobecné presvedčenie, že sa už nič podobné nemôže zopakovať, že po toľkých strašných skúsenostiach človek už nemôže, nedokáže tak upadnúť...

Ak Hviezdoslav i pri tých „hekatombách obetí“ prvej svetovej vojny nemal pevnú úfnosť, že sa z toho ľudstvo raz poučí, teraz sa zdalo, že ten novodobý „kúpeľ krvi“ dosiahol také rozmery, že ani najväčší zhubca nenájde v sebe smelosť znova tasiť meč...

Žena

A keď sa toto peklo vyvzteká,
či ozaj nastúpi zmier, pokoj neba?
Nenávist ovládne-li sama seba,
z nástrahy zrodí-li sa bezpečia
a pravda sadne za stôl odveká?
Bude-li právo všetkých právom? Chleba
hoj všetkým? Nebude pút, zbraní treba?
Česť bude práci, tvári človeka?
Ten kúpeľ krvi splynie očistením?
Milosrdenstva znežnie obrazom
sebeckosť? Pýcha skrotne pokorením?
Trojica lásky skvitne príkazom?...
Alebo beda, beda premoženým,
a menom pomsty beda - víťazom?

Zvuk Hudobný predel

Muž 1

Napriek všeobecnej eufórii z ukončenia vojnových hrôz sa hneď vzápätí ozval zo Slovenska hlas mladého lekára – chirurga v Kristovom veku, čo len pred troma rokmi konvertoval zo židovstva na katolícku vieru – MUDr. Pavla Straussa, ktorý skalpelom prenikavého, prorockého umu podrobil dôkladnej revízií stav súčasného sveta a diagnostikoval jeho zhubný nádor...

Žena

„...Aspoň v tom sa zhodnú stotoční ľudia vo všetkých táboroch, že svet je chorý a potrebuje lekára a liek.

Ale všetky lieky sveta vyjdú vlastne na jedno: ten, kto je bez moci, chce si ju čo ako získať, lebo sa pokladá za jedine oprávneného, aby obnovil svet. Výsledok je, pravda, vždy ten istý: vystriedajú sa len ľudia, zlo ostáva a dostáva zakaždým iné meno.

Rozheganý spoločenský poriadok oboch hemisfér zeme je príznakom choroby jej základov...

Muž 2

Mnohí vedia, že svet je chorý. I ja som to bolestne pociťoval a takto som rozmýšľal: základom a bunkou sveta je človek; všetko, čo sa robí, robí človek; a všetko, čo sa robí, robí sa pre človeka. Obnovovatelia sveta, tvorcovia dejín sa oňho starajú len natoľko, nakoľko ho môžu použiť, využiť a zneužiť.

Menia sa politické a hospodárske systémy, menia sa štátne hranice, menia sa metódy vedenia vojny, mení sa technika; nové vlády a nadvlády, nové stroje, nové tanky, nové lietadlá, nové lode, nové strely – všetko sa mení, všetko je nové, len človek ostal taký, aký bol v predkultúrnom čase: je stále dravým, surovým, sebeckým, nelútostným, zlým tvorom...

Všetky vonkajšie pokusy o obnovu sveta a zlepšenie pomerov sú teda fantazmagóriami, kým sa človek systematicky nezačne zlepšovať. A o to sa systematicky stará len Cirkev pomocou spytovania svedomia a sviatostí, pokánia a Eucharistie. Len zdokonalený človek, ktorého Cirkev dá spoločnosti k dispozícii, obnoví tento svet. Kým si to neuvedomia a úprimne nevyhlásia páni z Organizácie Spojených národov, musia zbankrotovať všetky konferencie, a každý koniec vojny bude len začiatkom prípravy na novú...

Zvuk Hudobný predel

Muž 1

Dobre si udržme v pamäti perspektívu celých tých 60 rokov, čo uplynuli od vyslovenia týchto slov dodnes – od skonštatovania chorobného stavu sveta a od odhalenia jeho zhubného nádoru, ktorý spočíva v človeku. V stále dravom, surovom, sebeckom, nelútostnom, zlom tvorovi, bez zlepšenia, skultivovania ktorého sa svet nezlepší...

V tom by sme sa so Straussom možno ešte ako-tak všetci zhodli...

Rozídeme sa však s ním na všetky strany, akonáhle začneme uvažovať o lieku na chorobu sveta; o nádejných cestách či jedinej spasnej ceste onoho systematického kultivovania človeka...

Žena

Pavol Strauss nám tento liek „naordinoval“ jednoznačne a nekompromisne: Liek je v PRAVDE. V tej odvekej pravde, po ktorej 30 rokov pred ním tak volal Hviezdoslav:

Nenávist ovládne-li sama seba,
z nástrahy zrodí-li sa bezpečia
a pravda sadne za stôl odveká?

Muž 1

Veď hej, pravda – ale čo s ňou, keď moderný človek nado všetko stavia svoju svojvoľu, ktorú maskuje vznešeným slovom „sloboda“ – a túto svojvoľu považuje za pravdu nad pravdy?

„Čo je pravda?“ – pýta sa Pavol Strauss...

Muž 2

„Zmluvy medzi národmi, ktorým sa neverí už vo chvíli podpisovania? Alebo sú pravdou záväzky ľudskosti, po ktorých každý šliape? Či sú pravdou politické orientácie, ktoré sa zvrtnú niekedy cez noc o stoosemdesiat stupňov, alebo sú pravdou hospodárske, finančné relácie medzi osobami alebo medzi štátom a osobami, ktoré sú vlastne len uzákoneným podvodom? Či sú pravdou vojny a popravy, koncentračné tábory a deportácie alebo všeobecné gangsterské mravy nášho veku? Či sú pravdou cyanové krematóriá alebo sú lepšou pravdou abortáriá? Či sú pravdou za každého režimu ináč sfalšované dejiny, alebo sú pravdou nafúkané zbytočnosti polohlúpych a zalkoholizovaných kaviarenských pseudoliterátov? Či sú pravdou všetky tieto vymoženosti? **A ony sú pravdou tohto sveta!** Bo pravdou tohto sveta je lož, aj keď sedí v mocnom kresle a vozí sa na pakarde, a podstatou jeho je klam, aj keď má ľudský a sociálny náter...”

Muž 1

Čo je teda pravda? – Otvorme si uši, ľudia začiatku 21. storočia, a počúvajme, čo nám o tom bolo pred 60 rokmi ústami Pavla Straussa povedané:

Muž 2

„Pravdou je, že Kristus je najväčším medzníkom dejín sveta, ktorý sa nijakými nariadeniami a nijakou nenávisťou, nijakými knihami a filozofiami, teda ničím nedá odstrániť; je skúšobným kameňom, cez ktorý možno preskočiť do večnosti, alebo sa oň potknúť a v zmysle večnosti rozbiť si hlavu. Pravdou je, že jedinou mravnou normou je Desatoro Božích prikázaní, a kým sa ľudia podľa nich nebudú správať, sú všetky zákonníky a advokátske i policajné výmysly hádzaním hrachu na stenu. Pravdou je, že najhlbšou básňou je Zjavenie sv. Jána, a všetka múdrosť tohto sveta je daromná bez blahoslavenstiev. Pravdou najpravdivejšou konečne je, že Kristus svojím láskavým a láskou poraneným srdcom zabúchal na brány neba, aby sa nám otvorili...”

Žena

„Hovorí sa, že Krista mnohí nasledujú až na Tábor, na horu oslávenia, ale málokto na Kalváriu. No toto nasledovanie do konca, do ostatných konzekvencií je praktickou podstatou kresťanstva. Zabudnúť na seba, nechať sa bokom a ísť za ním. Lebo niet vzkriesenia bez Kalvárie.“

„...Ak pšeničné zrno nepadne do zeme a neodumrie, ostane samo. Ale ak odumrie, prinesie veľkú úrodu. Kto miluje svoj život, stratí ho, a kto svoj život nenávidí na tomto svete, zachráni si ho pre večný život. Ak mi niekto slúži, nech ma nasleduje! A kde som ja, tam bude aj môj služobník.“ (Jn 12, 25-26)

Zvuk Dlhší hudobný predel

Muž 1

Prešlo len pár rokov od citovaných Straussových slov, a svet sa rozčesol nadvoje: z jednej strany komunistická totalitná diktatúra, presvedčená, že sa jej podarí za života jednej generácie vybudovať raj na zemi, a všetky ostatné raje budú bezpredmetné...

Netušila, že jej Pavol Strauss dávno vyslovil ortiel:

Muž 2

„Pohania sa váľajú v ustavične vyvracanej túžbe po hedonistickom raji, ktorý sa nepodarí založiť. Brodia sa po pás vo vychladnutej krvi svojich násilností, ktoré by mali viesť k onomu raju...”

Muž 1

A z druhej strany slobodný svet, svet, ktorý sa síce milovými krokmi blížil k onomu „hedonistickému raju“, ale ktorý možno práve preto zabudol, že v jeho organizme – Straussovými slovami povedané – „chýba podstatná súčiastka, bez ktorej to nejde, lebo nemôže ísť; a keď sa v dohľadnom čase neimplantuje znovu, nevyhnutne dôjde ku kozmickému pohrebu“.

Žena

„Duša je kohéznu silou organizmu, bez ktorej je len zhlukom pološialených a notorických odstredivých buniek. Boh je dušou ľudstva a je chlebom, jeho formatívnou podstatou, lepom jeho dejín.“

Muž 2

„A Boha vyhodili ako splesnený chlieb za mesto ľudstva, na verejné smetisko večnej nehanebnosti. A Boha denne vyhadzujú na dlažbu, vylučujú z našich kancelárií a ordinácií, z našich fabrík a laboratórií, z našich divadiel a koncertných siení, z našich manželských spální a z našich detských izieb. A Boha denne vyhadzujú na chladnú dlažbu nášho myslenia.“

Žena

„A preto je dnešný svet ako deravý sud, do ktorého sa nalieva náplň úsilí a túžení, i víno dobrej vôle, i dažďová voda pokusov o záchranu a obnovu, ale všetko vyteká, nevedno kadiaľ a kam...”

Zvuk Hudobný predel

Muž 1

Keď jedna polovica rozčesnutého sveta padla, zdalo sa, že tým je historicky – a možno aj prozreteľnostne – potvrdená pravda druhej polovice.

A to, čo o nej povedal Pavol Strauss pred 60 rokmi, zdalo sa byť len čímsi podobným tomu, ako on sám charakterizoval postoj k svetu Léona Bloya, že „svoj bôľ a svoje apoštolské rozrušenie nad tuposťou sveta... vykrikoval v paroxyzmoch (teda v prudkých záchvatoch) túžby po náprave a dakedy mu nervy vypovedali službu, až bol z toho nevkusný a ani nie celkom apokalyptický brechot“.

Tak sme prepočuli aj Straussovo proctvo z apríla 1947:

Muž 2

„Socializmus je dieťaťom kapitalizmu. Jeden životný nerv ich poji k sebe, žijú ako dva konce jedného organizmu živene z jedného srdca. Žijú jeden druhým, jeden z druhého. Len preto je medzi nimi taký urputný boj, lebo nechcú uznať, že vo chvíli zániku kapitalizmu udrie hodina smrti socializmu.“

Obom je smrť a vzkriesenie ľahostajné, a preto budú nakoniec zahodené do toho istého koša metafyzických smetí. Žiť bude len to, čo nechce len žiť. Ako i o Kristovi sa spieva: Dux vitae mortuus regnat vivus. (Vodca života žije po smrti.)“

Muž 1

Ani sme sa nenazdali, a nad celým zjednoteným svetom plesol bič, ktorý oznamuje „Konec legrace!“ – Vypukla – netušene, nečakane – svetová kríza nedoziernych rozmerov. Celý svet zachvátil zmätok a zastali sme bezradne stáť, nevediac: Čo s tým? Čo bude s nami?... Kam to vyústi?...

Vladimír Solovjov nám kedysi dávno dal jednu múdru radu: ak v osobnom či spoločenskom živote narazíte na problém, s ktorým si naozaj neviete rady, postavte si do stredu Krista a predstavte si, ako by sa k tomu problému asi postavil on...

Mám dojem, že prvé, čo by nám Kristus v dnešnej situácii hrozivo sa rozvíjajúcej krízy povedal, by bolo:

(S ozvenou): „A vy ste naozaj mysleli, že to, ako doteraz žijete, môže trvať do nekonečna?...“

Potom by možno stíchol, sklonil sa a začal kresliť prstom do piesku...

To by nám asi stačilo, aby sme **zahnaní** od neho odišli, ponorili hlavy do dlaní a začali rozmýšľať nad tým, ako zmeniť svoj život, aby bol hodný aj Jeho ukrižovania, aj Jeho vzkriesenia...

Pritom by nám došlo, čo je v tejto chvíli nesmierne dôležité: že zmyslom tejto krízy nie je nás uvrhnúť späť, ale vrhnúť **vpred!**

Žena

Že táto kríza je dôsledkom toho, čo je – podľa pátra Jozefa Porubčana – „pre človeka nášho veku veľmi dôležité vedieť: že zasiat zrnó Evanjelia rastie nezávisle na tom, či to niekto rešpektuje, či si to niekto praje, alebo nepraje. Treba to vedieť najmä dnes, keď si toľkí myslia, že stačí zahlušiť jeho propagáciu a ono vyhynie.“

Muž 2

„Božie slovo je zasiat a Kristus nás ubezpečuje, že bude rásť. A to i vtedy, keby ho už nikto neevidoval, i keby sa zdalo, že realita jeho rastu je prekonaným a dnes už anachronickým faktorom dejín. Napriek všetkému to zrnó rastie a bude rásť.“

Muž 1

Sme teda v dnešnej kríze svedkami toho, čo nám pred 60 rokmi prorokoval Pavol Strauss:

Muž 2

„Dejiny sú arénou, po ktorej pobežoval človek ako zúrivá, skrvavená šelma... (Spomeňme si na Ježišovu otázku: „A vy ste si naozaj mysleli, že to môže tak pokračovať donekonečna?“) No – pokračuje Strauss – Krotiteľ ju vohnal do klietky, odkiaľ je už len jedna otvorená cesta, a tá vedie úzkou ohnivou bránou do slobody a milosti Božej.“

Zvuk Hudobný predel

Muž 1

Vošli sme **do stredu búrky**, ktorú nám pred rokmi prorokoval Carlo Carretto, keď napísal: „Keď rozmýšľam o tom, čo sa deje vo svete a v Cirkvi, ktorá je jeho svedomím, a keď uvažujem o sebe ako o malej súčasťi sveta a Cirkvi, mám dojem, že vchádzame do stredu búrky.“

Čo ako neradi, nedá nám, aby sme si na záver tohto nášho príhovoru neodcitolali, čo sme na okraj uvedených Carrettových slov napísali pred pár rokmi, keď ešte nebolo o tejto kríze ani chýru, v časopise Listy Pavla Straussa:

Muž 2

Pavol Strauss nás na tento „stred búrky“ a na jej nevyhnutné vyústenie chystal viac ako pred polstoročím, a je veľmi poučné a inšpiratívne vrátiť sa k jeho prvým povojnovým prácam, najmä k trilógii Mozaika nádeje, Ecce homo a Tesná brána. Lebo ak nám pred polstoročím napriek všetkým tragickým výstrahám odkazo-

val: „Ešte je čas!“ – toto „ešte je čas“ nemôže trvať donekonečna.

Americké udalosti spred – vtedy – štyroch rokov – a ešte viac všetko, čo sa od nich odvíja, – presvedčivo ukazujú, že všetky riešenia krízových situácií, ku ktorým sa mocní tohto sveta uchýľujú, rýchlo vedú do slepej uličky, aby sa potvrdilo, čo nám pred vstupom do druhej plovce 20. storočia prorokoval Strauss: „Pán Boh všetky cesty zatarasí a zostane len zvislý smer“. – A k tomu nám už známe slová o aréne, „po ktorej pobežoval človek ako zúrivá skrvavená šelma“ – a o Krotiteľovi, čo ju „vohnal do klietky, odkiaľ je už len jedna otvorená cesta, a tá vedie úzkou ohnivou bránou do slobody a milosti Božej.“

Žena

„Jediná otvorená cesta“ – to je Straussovo posolstvo pre dnešný svet a dnešný vek, ktorý je – jeho slovami povedané – „vekom dobrovoľného i nedobrovoľného pokánia, Božích masových súdov. Na všetky strany. Bôhom zverené srdcia a státisíce zuholnatých tiel ľudí, miest a kontinentov lemujú tieto prvé kroky veľkej Spravodlivosti.“

Muž 1

Keďže ide o „kroky veľkej Spravodlivosti“, a nie – ako sa nám rozhorčeným zdá – veľkej a nezaslúženej „Nespravodlivosti“, ktorú treba exemplárne potrestať, definitívne zlikvidovať, zničiť, lebo veď „My máme na to SILU!“ – treba sa nám zo sebazáchovných, existenčných dôvodov vrátiť ku Straussovej TESNEJ OHNIVEJ bráne, ktorá vedie do slobody a milosti Božej.

A tá brána hlása, že svet sa nezmení, ak sa nezmeníš ty sám, ak ty sám neprejdeš morálnou premenou. „V každom človeku sa má začať obnova sveta obnovou jeho vnútra,“ – hovorí Pavol Strauss. A Benedikt XVI. k tomu dodáva: „Bezpečnosť, ktorú potrebujeme ako predpoklad našej slobody a našej dôstojnosti, nemôže prísť v konečných dôsledkoch z technických kontrolných systémov, ale môže pochádzať len **z mravnej sily človeka**; tam, kde táto sila chýba alebo je nedostatočná, moc, ktorú má človek, sa stále viac premieňa na moc ničenia...“

Zvuk Hudobný predel

Žena

Po uplynutí šiestich desaťročí Straussovo „BUĎ – ALEBO“ nestrpí odklad: „Buď zaplaví svet atómová pohroma, alebo zahrmlí nad ním záplava milosti. Svet zahynie alebo v dunení atómových výbuchov, alebo sa zachráni v OHNI LÁSKY.“

Muž 1

Stupňujúca sa svetová kríza nám v tomto veľkonočnom období sľubuje nádej na „záchrana v OHNI LÁSKY“. – Veď podľa

Straussa „navonok zúfalá situácia vyzerá z vnútornej perspektívy inakšie. Veď niet konca. – A tak môže byť to najťažšie zúfalstvo Olivovej hory nepoznaný a nepochopený začiatok novej cesty.“

Žena

Začiatok novej cesty. Nádej na vyústenie do doby, o ktorej Strauss povedal:

„Zdá sa, že nik nechápe, čo chce Pán Boh touto dobou a v tejto dobe. Nechápe ho my, laici, no nechápu ho ani kňazi. Akoby jeho pozvanie trafilo pomimo, nie do stredu našich srdc a svedomí. – To je tá doba, po ktorej bude a má byť všetko iné, tá nová, dosiaľ nepomenovaná a nepokrstená doba. Doba, v ktorej majú nastať nové vzťahy medzi ľuďmi, doba otvoreného pohľadu a srdca, doba bez strachu a tieňov podlosti a zlosti.“

Muž 1

Chvejeme sa o budúcnosť, ale práve v tejto dobe, práve v „strede búrky“ je viac ako kedykoľvek príhodné pripomínať si podobnosť o búrke na mori, ktoré podľa Porubčanových slov „platí o všetkých búrkach, i o tých, čo neraz tak hrôzostrašne rachotili evolúciou“.

A priamo na adresu nás, čo sme sa ocitli v strede tejto búrky, pokračuje Porubčan nádejnými i výstražnými slovami:

Muž 2

„I náš, i minulé a budúce roky prežívali, prežívajú a budú prežívať veľké, otrasné búrky, hroziace všetko zničiť a beznádejne všetko potopiť. Beda by nám bolo, keby sme pri nich nepočítali – ako s rozhodujúcim činiteľom – s Kristovým slovom, ktoré vždy stačí na to, aby dalo celkom iný zvrat udalostiam a aby našlo riešenie pre svoju pravdu.“

Žena

Pre všetko, čo bolo povedané, je dnes viac ako inokedy aktuálne oprieť sa o odkaz Jána Pavla II.:

Muž 2

„Nebojte sa! Výsledok boja za Život je už rozhodnutý, i keď zápas pokračuje v ťažkých okolnostiach a s veľkým utrpením. Jedno je isté – Kristus vstal z mŕtvych...“

Zvuk Nástup hudby, čo podfarbí text do konca

Muž 1

Žeby nás naozaj táto kríza mala SKOKOM priblížiť k civilizácii lásky Jána Pavla II., ktorú sme považovali za taký vzdialený a nereálny sen?...

Žeby sme sa mohli stať svedkami nástupu novej jari ľudstva, ako nám to on bol prisľúbil, keď povedal, že „slzy tohto (dvadsiateho) storočia pripravili pôdu pre novú jar ľudského ducha“?...

Skúsme tomu uveriť!

Zvuk Hudba zosilnie a vyznie.

Priatelia sa stretávajú

Autor Deviatnika Tomáš Pružinec a Enzo Passerini s Deviatnikom

U ilustrátora Deviatnika profesora Jána Kudličku

Na prvej návšteve u mons. Jána Kuboša

Na Spišskej kapitule u mons. Jána Kuboša

S Martinom Jančúskom na návšteve u Luba Rašiho